

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

№1 (XXV), 2004

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ TRIMESTRIALĂ

CHIȘINĂU – 2004

CZU
M

MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). –
Revista științifică trimestrială. - Chișinău: USM, №1 (XXV), 2004. – 176 p.

În această număr al revistei sînt examinate diferite probleme ale vieții social-politice din Republica Moldova: instituționalizarea și dezvoltarea științei politice în Moldova, formarea și funcționarea sistemului partidist, impactul lui asupra diferitor aspecte ale vieții social-politice din Moldova, sistemele electorale, elitele politice, căile de rezolvare al conflictului transnistrean, migrațiile internaționale, cauzele, tendințele, efectele și remitențele, relațiile internaționale și politica externă, formarea și promovarea imaginii țării pe arena internațională, etc.

Materialele sunt adresate studenților, profesorilor, celor ce se interesează de știință politică contemporană.

COLEGIU DE REDACȚIE:

doctor habilitat, profesor V. Moșneaga (redactor-șef), doctor habilitat, conferențiar V. Saca (redactor-șef adjunct), doctor, conferențiar V. Cujbă, doctor habilitat, conferențiar A. Roșca; doctor, conferențiar N. Osmochescu, magistrul V. Tăbîrță

Descrierea CIP a Camerei naționale a Cărții

MOLDOSCOPIE: (Probleme de analiză politică). / Univ. de Stat din Moldova. - Ch.: Centrul Ed. al USM, 2004.

P. XXV. – 2004. – 176 p.

ISBN

50 ex.

32.001(478) (082)=

ISBN

© – Chișinău, USM - 2004

S U M A R

<i>Compartimentul</i>	ISTORIA ȘI TEORIA POLITOLOGIEI	7
<i>Мошняга В.</i>	<i>Учебные и академические центры Республики Молдова в области политической науки.</i>	7
<i>Compartimentul</i>	GVERNAREA POLITICĂ ȘI ADMINISTRA- REA PUBLICĂ	12
<i>Бянов Г.</i>	<i>О роли Украины в контексте посреднических усилий по разрешению приднестровской проблемы.</i>	12
<i>Compartimentul</i>	SOCIOLOGIA POLITICĂ	22
<i>Bucătaru I.</i>	<i>Contextul istoric și socio-cultural al procesului de constituire al sistemului pluripartidist din Republica Moldova.</i>	22
<i>Челидзе Н.</i>	<i>Денежные переводы трудовых эмигрантов в Грузию.</i>	36
<i>Margarint A.</i>	<i>Etapele evoluției elitei politice posttotalitare din Republica Moldova.</i>	41
<i>Margarint A., Cujbă V.</i>	<i>Tendențele de dezvoltare elitei politice din Republica Moldova și creșterea capacității de funcționare</i>	50
<i>Moșneaga V., Rusnac Gh., Țurcan V.</i>	<i>Migrațiunea forței de muncă în Republica Moldova: cauze, tendințe, efecte.</i>	63
<i>Perciun V.</i>	<i>Sistemul electoral în Israel: evoluția și trăsăturile contemporane.</i>	78
<i>Saca V.</i>	<i>Transformări politico-partinice în dimensiuni de sistem: reflecții asupra societății moldovenești.</i>	95
<i>Saca V., Așevschi A.</i>	<i>Interesul politic – vector determinant al activității de partid și al relațiilor interpartinice.</i>	108
<i>Tăbîrță S.</i>	<i>Partidele politice și modificarea suportului lor</i>	114

social.

<i>Gorincioi R.</i>	<i>Fenomenul democratizării în statele din Sud-Estul Europei: studiu comparativ.</i>	121
<i>Gațmanic N.</i>	<i>Rolul factorului etnic în determinarea comportamentului electoral (cazul Găgăuziei).</i>	131
<i>Стан В., Ежов А.</i>	<i>Имидж политического лидера в Республике Молдова: некоторые аспекты</i>	140
<i>Țurcan G.</i>	<i>Socializarea politică a studenților: probleme și tendințe.</i>	148
<i>Compartimentul Стеркул Н.</i>	<i>RELAȚII INTERNAȚIONALE К вопросу становления нового политического мышления в Республике Молдова</i>	156
<i>Andrieș V.</i>	<i>Știința politică europeană</i>	162

SUMMARY

Compartment THE HISTORY AND THEORY OF POLITICAL SCIENCES		7
<i>Moşneaga V.</i>	<i>The Political Sciences Educational and Academic Centers of Republic of Moldova</i>	7
Compartment POLITICAL GOVERNANCE AND PUBLIC ADMINISTRATION		12
<i>Bianov G.</i>	<i>About the Ukraine role in the context of intermediary efforts of settlement the Transnistrian conflict.</i>	12
Compartment POLITICAL SOCIOLOGY		22
<i>Bucataru I.</i>	<i>The Historical and Social-cultural context of the constitute process of the Pluriparty System in Republic of Moldova</i>	22
<i>Celidze N.</i>	<i>Money Transfers of the Labor Migrants into Georgia</i>	36
<i>Margarint A.</i>	<i>The stages of the evolution of post-totalitare political elite in Republic of Moldova.</i>	41
<i>Margarint A., Cujba V.</i>	<i>Tendințele de dezvoltare elitei politice din Republica Moldova și creșterea capacității de funcționare</i>	50
<i>Moşneaga V., Rusnac Gh., Ţurcan V.</i>	<i>The migration of labor force in Moldova: chouses, tendencies and effects.</i>	63
<i>Perciun V.</i>	<i>Electoral System in Israel: The evolution and contemporary features.</i>	78
<i>Saca V.</i>	<i>The political and partycal transformations in system dimensions: reflection on Moldavian society.</i>	95
<i>Saca V., Aşevschi A.</i>	<i>Political inerest – determining vectorof the party activity an inter-party relations.</i>	108
<i>Tăbîrță S.</i>	<i>Political parties and the modification of social support</i>	114

<i>Gorincioi R.</i>	<i>The phenomenon of democratization in South-Eastern European countries: comparative studies</i>	121
<i>Gatmaniuc N.</i>	<i>The role of the ethnic factor in electoral behaviour determination (the case of Gagauzia)</i>	131
<i>Stan V., Ezhov A.</i>	<i>The image of political leader in Republic of Moldova: some aspects</i>	140
<i>Țurcan G.</i>	<i>Political socialization of the students: problems and tendencies.</i>	148
<i>Compartment INTERNATIONAL RELATIONS</i>		156
<i>Stercul N.</i>	<i>About the problem of formation the new way of thinking in the Republic of Moldova</i>	156
<i>Andrieș V.</i>	<i>European Political Science</i>	162

**УЧЕБНЫЕ И АКАДЕМИЧЕСКИЕ ЦЕНТРЫ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В ОБЛАСТИ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ.**

Валерий МОШНЯГА
Республика Молдова, Кишинев
Молдавский госуниверситет
факультет международных отношений,
политических и административных наук
заведующий кафедрой политологии,
доктор-хабилитат, профессор

In this article the short description of the basic educational (universities), research and scientific (academic) centers of republic of Moldova in educating specialists in political sciences analyses sphere is given. The author presents the main information about their addresses, phone number, etc.

МОЛДАВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

В Молдавском государственном университете с 1993 года начато обучение по специальности «политическая наука» в составе исторического факультета. В 1994 году в составе исторического факультета было открыто отделение «политических наук». В 1995 году на основе отделения «политических наук» был создан факультет политических и административных наук, который готовит специалистов в области политической науки по следующим специальностям: «политология», «правовое образование и политология», «публичная администрация» и «международные отношения». В 2001 году название факультета было изменено на «факультет международных отношений, политических и административных наук».

С 2002 года на факультете открыто и заочное обучение по специальностям: «политология», «правовое образование и политология», «публичная администрация». На заочном отделении созданы группы постуниверситетского образования (второе высшее образование). Докторантура и постдокторантура по политической науке функционирует на факультете с 1995 года. С 1999 года открывается магистратура. Магистратура по политологии открыта только в Молдавском госуниверситете.

В составе факультета действует 4 кафедры - политологии, международных отношений, публичной администрации и права, прикладных иностранных языков) и 1 научно-исследовательская лаборатория «Социологии политики». Факультет обладает собственным новым учебным корпусом, сданным в эксплуатацию в 1998 году, специализированной библиотекой, современными коммуникационными возможностями. Он осуществляет научное и учебно-методическое сотрудничество с рядом университетов Германии, России, Румынии, США, других стран.

Факультет международных отношений, политических и административных наук является основным научным центром страны в области политологических исследований. На факультете издается сборник научных трудов «MOLDOSCOPIE (Проблемы политического анализа)». С 1992 года издано 25 сборников на молдавском (румынском) и русском языках.

Для контактов.

Адрес: Республика Молдова, Кишинев, ул. Тестемицану 6.
Молдавский государственный университет, факультет международных отношений, политических и административных наук
Телефон: (373 2) 27 81 24; факс: (373 2) 24 42 48

**ИНСТИТУТ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ
И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ.**

Институт политических знаний и международных отношений открыт в 1997 году. Это первое частное высшее учебное заведение по подготовке квалифицированных специалистов в области политических наук в Молдове. Институт готовит специалистов по следующим специальностям «политология», «правовое образование и политология», «международные отношения», «европейские исследования», «американистика». Подготовка специалистов политологов по специальностям «американистика» и «европейские исследования» явилось пионерским направлением для политологического образования в Республике Молдова. С 1997 года в Институте открыто заочное обучение, в том числе и постуниверситетское (второе высшее образование) по отмеченным выше специальностям.

В составе институте имеются три факультета – международных отношений, международных экономических отношений, политических наук, в состав которых входят три кафедры - политической науки и права, прикладных иностранных языков, международных отношений.

Для контактов.

Адрес: Республика Молдова, Кишинев, ул. Тестемицану 6

Институт политических знаний и международных отношений
Телефон: (373 2) 27 81 25; Факс: (373 2) 27 81 28

МОЛДАВСКИЙ ИНСТИТУТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Создан в конце 2002 года. С 2003 года начат прием и обучение (дневная форма) студентов по специальностям «международные отношения», «международные экономические отношения», «международное право».

В составе института имеется 4 факультета – международных отношений, международного права, международных экономических отношений, прикладных иностранных языков, в состав которых входят 5 кафедр – политической теории и международных отношений, международных экономических отношений, международного права, германских языков, романских языков.

Для контактов.

Адрес: Республика Молдова. Кишинев, ул. Георге Кашу 98/2
Молдавский институт международных отношений
Телефон/факс: (373 2) 73 59 42

***ГОСУДАРСТВЕННАЯ АКАДЕМИЯ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА.***

Государственная академия публичного управления при правительстве Республики Молдова была создана в 1993 году для постуниверситетского обучения (второе высшее образование) и совершенствования кадров в области публичной администрации. С 2003 года она стала именоваться Государственная академия публичного управления при Президенте Республики Молдова. За период 1993-2003 годы около 7000 работников сферы управления прошли переподготовку в области публичного управления Республики Молдова.

С 1997 года начато университетское (очное и заочное) обучение студентов по специальности «публичная администрация». С изменением правового статуса Академии (2003 г.) университетское дневное обучение по специальности «публичная администрация» было прекращено, а студенты были переведены в Молдавский госуниверситет.

Академия публичного управления при Президенте Республики Молдова занимается постуниверситетским образованием (второе высшее образование, магистратура (с 2002 года) и докторантура (с 1994 года) в области публичной администрации. Академия готовит специалистов по специальностям: «публичная администрация», «экономика и менеджмент», «международные отношения» (второе высшее образова-

ние); «публичный менеджмент», «административное право», «международное публичное право», «европейские исследования» (магистратура и докторантура).

В составе академии имеется 3 департамента (факультета) – публичной администрации, публичного менеджмента, международных отношений и внешней политики, в состав которых входят 7 кафедр – государственной и муниципальной администрации, государственного устройства и правового обеспечения, социальных и политических наук, экономики и публичного менеджмента, информационных систем, международных отношений, иностранных языков и коммуникации.

Академия обладает собственным учебным комплексом, специализированной научной библиотекой, современными коммуникационными возможностями. Академия осуществляет научное и методическое сотрудничество с профильными структурами многих государств Европы и Америки. Академия издает журнал «Administrația publică».

Для контактов.

Адрес: Республика Молдова, Кишинев, ул. Яловенская 100

Академия государственного управления при Президенте Республики Молдова

Телефон: (373 2) 72 38 30

***ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ, СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА
АКАДЕМИИ НАУК МОЛДОВЫ.***

Становление данной академической структуры связано с появлением и функционированием в составе Института истории Академии Наук Молдовы секции философии и права (1966-1969 гг.). С 1969 по 1991 годы это научное подразделение функционирует самостоятельно вне каких-либо академических институтов, сохраняя статус секции Академии Наук Молдовы. С 1991 года становится институтом - Институт философии, социологии и права.

В 1976 году в составе секции создается отдел научного коммунизма. С 1987 года отдел переименовывается в отдел по исследованию социально-политических проблем, с 1991 года – отдел по исследованию социальных проблем. С 1996 года – это отдел социальной философии и политологии. Это специализированное научное подразделение в области политической науки занимается как осуществлением научных исследований в различных областях современного политического знания, так и подготовкой исследовательских кадров. Основное направление исследований «Общественное сознание в условиях транзycji» (бюджетное финансирование, 2002-2005 гг.).

При отделе действует докторантура по политологии, в которой проходят обучение докторанты на дневной и заочной формах обучения на основе бюджетного финансирования или на контрактной основе.

Институт издает журнал «Revista de filosofie și drept» (Журнал по философии и праву).

Для контактов.

Адрес: Республика Молдова, Кишинев, ул. Штефана чел Маре ши Сфынт, 1; Академия Наук Молдовы, Институт философии, социологии и права

Телефон: (373 2) 27 05 37, 27 08 69, 27 14 69.

ИНСТИТУТ ПУБЛИЧНОЙ ПОЛИТИКИ

Институт общественной политики был создан в 1999 году. Он финансируется Фондом Сорос-Молдова. Данный институт занимается финансированием различных исследовательских проектов в Молдове, подбором временных исследовательских коллективов для реализации различных программ по изучению общественно-политических проблем, изданием публикаций по результатам исследований, проведением научных и научно-практических конференций, семинаров (тренингов), организацией, финансированием и проведением социологических исследований, поиском финансирования и т.д. За 2000-2003 годы институтом было подготовлено более 60-ти тематических материалов, две трети из которых только за последние 2 года.

Для контактов.

Адрес: Республика Молдова, Кишинев, ул.Болгарская 28

Институт публичной политики

Телефон: (373 2) 27 67 85

Факс: (373 2) 27 67 86

e-mail: ipp@ipp.md

**О РОЛИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ
ПОСРЕДНИЧЕСКИХ УСИЛИЙ ПО РАЗРЕШЕНИЮ
ПРИДНЕСТРОВСКОЙ ПРОБЛЕМЫ**

Георгий БЯНОВ

Украина, Херсон

*Областная государственная администрация
советник председателя*

This article is devoted to the analysis of settlement of the Pridnestrovskiy conflict at the present situation. The special consideration is given to the positions of the parties' guarantors: Russia, Ukraine, OSCE. The author shows the role of Ukraine in context of conciliative efforts to settle the Pridnestrovskiy conflict. It is author's opinion that implementation of the above stated aspects in the present pentilateral frame will increase the negotiation efficiency and strengthen the role of Ukraine as a guarantor on the conflict settlement.

Современное состояние переговорного процесса по урегулированию приднестровского конфликта, несмотря на предпринимаемые сторонами усилия, в том числе, и так называемый проект федерализации, в целом характеризуется отсутствием практических сдвигов в направлении преодоления политического и экономического противостояния между Кишиневом и Тирасполем. Возможность консервации указанной ситуации на неопределенный период создает благоприятные условия для формирования и последующего развития группы рисков, представляющих серьезную проблему для архитектуры региональной безопасности.

Основным критерием оценки эффективности действующего переговорного механизма являются содержание и динамика переговорного процесса. Несомненный интерес в данном плане представляют позиции сторон-участников нынешнего пятистороннего формата переговоров.

Следует отметить, также отметить, что перспективы решения приднестровской проблемы определяются как позициями собственно конфликтующих сторон относительно перспектив строительства молдавско-

го государства на федеративных основах, так и внешним фактором, активно влияющим на ситуацию в регионе в целом.

*Позиция Российской Федерации
относительно приднестровского урегулирования*

На сегодняшний день Россия среди сторон - гарантов является одним из самых влиятельных посредников переговорного процесса. Ее влияние опирается, прежде всего, на военно-политический (присутствие в Приднестровье контингента вооруженных сил) и экономический факторы – (присутствие российского капитала в ряде стратегических предприятий промышленного комплекса региона, энергозависимость Молдовы и Приднестровья от поставок российского газа).

Политику Российской Федерации относительно приднестровского урегулирования нельзя назвать однозначной. Ее анализ в рамках хронологического периода февраль 2001 г. – март 2004 г. позволяет условно говорить о наличии, по крайней мере, двух этапов.

Для первого этапа (март 2001 г. - ноябрь 2003 г.) характерна нацеленность на тесное взаимодействие с руководством центральной власти Республики Молдова в плане отработки возможных сценариев урегулирования. В рамках указанного периода в позиции России отмечалась некоторая пассивность. Российская сторона практически не проявляла намерений форсировать переговоры, в том числе через разработку новых предложений и механизмов, способных кардинально изменить ситуацию в сфере приднестровского урегулирования.

В то же время Москва удерживалась от попыток повлиять на Кишинев в плане принятия мер по ослаблению экономического давления со стороны последнего на Приднестровье. Вместе с тем, фаза стагнации переговорного процесса активно использовалась российским капиталом для расширения экономического присутствия России в регионе путем установления контроля над инвестиционно привлекательными промышленными объектами Молдовы и Приднестровья.

Ситуация несколько изменилась в ноябре 2003 г., когда молдавской стороной был отклонен предложенный Российской Федерацией Меморандум по урегулированию приднестровской проблемы. Начиная с ноября 2003 г. дипломатические ведомства России и Молдовы обменялись несколькими нотами, содержание которых носит отнюдь не дружественный характер. Указанные ноты касались непосредственно Меморандума, перспектив открытия в Тирасполе российского консульства, а также **процедурных вопросов согласования с МИД Молдовы работы избирательных участков по выборам президентам России в Тирасполе.**

Вышеприведенные факты, возможно, свидетельствуют о некоторых изменениях произошедших в отношениях между Россией и Молдовой в силу различного видения перспективных механизмов урегулирования приднестровского конфликта.

Согласно прогнозам ряда российских экспертов после завершения в России президентской кампании и выборов нового президента, внешняя политика государства претерпит значительные изменения. Для Молдовы, возможно, это будет означать переход к новой, более твердой политике России по обеспечению своих геополитических интересов в регионе, в первую очередь относительно сохранения приоритетной роли Российской Федерации в приднестровском урегулировании.

Вместе с тем, следует также отметить, что на данном этапе руководство Молдовы делает определенные шаги для того чтобы насколько это, возможно, сгладить противоречия и восстановить пошатнувшиеся отношения с Россией. Об этом свидетельствует ряд заявлений сделанных председателем парламента Республики Молдова Е.Остапчук в ходе переговоров 20 февраля в Москве со спикером Совета Федерации России С.Мироновым в ответ на обеспокоенность последнего в связи с ситуацией вокруг Меморандума М.Козака. В частности Е.Остапчук подчеркнула принципиальность позиции руководителей Молдовы, рассматривающих Россию как стратегического партнера.

Также в феврале – марте 2004 г. ряд заявлений объясняющих позицию Молдовы в плане определения внешнеполитических приоритетов были сделаны и Президентом Республики Молдова. В частности, в одном из интервью, он отметил, что «...вне всякого сомнения, модернизированная европейская Молдова окажется более удобной и комфортной страной для конструктивного диалога Востока и Запада, а двусторонние отношения собственно с Россией окажутся куда более продуктивными. Относительно роли России в приднестровском урегулировании, В.Воронин указал, что она продолжает оставаться определяющей, однако, приднестровский вопрос не может решаться вне твердых международных гарантий.

Таким образом, Президент Молдовы отметил, что внешняя политика страны продолжает оставаться многовекторной. Вместе с тем, российский вектор в системе внешнеполитических координат Республики Молдовы является определяющим.

Однако, анализ отношений между Молдовой и Российской Федерации, по крайней мере, с ноября 2003 г. на данном этапе, пока не подтверждает в достаточной мере тезис о доминировании российской составляющей во внешнеполитической деятельности Молдовы.

В целом российская позиция относительно перспектив приднестровского урегулирования отстаивает необходимость сохранения существующего пятистороннего формата переговоров, обеспечения доминирующей роли России в военно-гарантийной операции в частности и приднестровском урегулировании в целом. Следует также признать, что Россия как один из основных гарантов урегулирования до настоящего времени не использует весь имеющийся потенциал и рычаги политического и экономического давления, которыми она располагает.

Особенности позиции Европейского Союза и США относительно приднестровского урегулирования

Позиции США и Европейского Союза относительно перспектив приднестровского урегулирования в целом солидарны и базируются практически на аналогичных посылах. Интересам Соединенных Штатов и Европейского Союза на данном этапе отвечает возможность решения приднестровской проблемы в рамках сохранения территориальной целостности Молдовы. Нынешнее внутривосточное положение в Молдове, обстановка на ее восточных границах рассматриваются Евросоюзом и США как фактор, который имеет определенные угрозы для безопасности региона в целом.

Европейский Союз и США поддерживают идею федерализации Молдовы, отмечая, что главной целью этого процесса должна стать трансформация Приднестровья в прозрачную с экономической и политической точки зрения территорию, которая бы функционировала согласно европейским стандартам. Это объясняется стремлением обеспечить стабильность будущих границ НАТО и Европейского Союза (после прогнозируемого расширения этих структур).

Несколько большая активность в плане изучения проблемы приднестровского урегулирования наблюдается со стороны Европейского Союза.

Разработанный летом 2003 года Научно-исследовательским институтом Евросоюза в сфере безопасности проект приднестровского урегулирования свидетельствует о том, что Европейский Союз в будущем, возможно не ограничиться только мониторингом ситуации в зоне конфликта.

В данном плане знаменательным выглядит заявление, сделанное 10 марта 2004 г. на пресс-конференции, директором Центра европейских исследований в области безопасности Дэвидом Гринвудом по завершении работы семинара «Реформа сектора безопасности и обеспечение транспарентности. Необходимость и варианты выбора для Украины и Молдовы», который прошел в Молдове. Эксперт посоветовал молдавс-

ким властям «не тратить энергию на разрешение приднестровского конфликта». В частности, он отметил, что «у Кишинева есть возможность: дождаться расширения НАТО и Европейского Союза до границ Республики Молдова, чтобы увидеть, в какой степени данный фактор повлияет на разрешение приднестровского конфликта».

Вместе с тем Дэвид Гринвуд также отметил, что приднестровский конфликт может остаться замороженным на неопределенное время и, если Республика Молдова хочет воспользоваться преимуществами сотрудничества с НАТО и включиться в политику, проводимую Брюсселем в рамках стратегии «Расширенная Европа», то кишиневские власти должны предпринять конкретные шаги, которые бы подтвердили, что эта страна разделяет европейские ценности.

На данном этапе вероятнее всего Евросоюз максимально будет оказывать содействие процессу урегулирования конфликта, прежде всего путем поддержки ОБСЕ, выводы и рекомендации которой созвучны с позицией США и Европейского Союза в плане видения путей разрешения приднестровской проблемы.

*О некоторых аспектах современной позиции Украины
в контексте Приднестровского урегулирования*

Сохранение очага напряженности на берегах Днестра оказывает негативное влияние, прежде всего, на ситуацию в пограничных регионах Украины. В отличие от остальных гарантов переговорного процесса границы Украины непосредственно соприкасаются с зоной конфликта, что создает ряд угроз в случае возможной его эскалации. Нынешнее состояние приднестровской проблемы, прежде всего неудовлетворительный уровень обеспечения таможенно-пограничного режима в регионе, формирует группу рисков, которые являются основными дестабилизирующими факторами региональной безопасности.

В настоящее время в зоне приднестровского конфликта отмечается наличие ряда деструктивных факторов: политической (с учетом возможных перспектив радикализации отношений между субъектами конфликта), экономической (наличие на Левобережье неконтролируемой зоны, которая выпадает из поля действия международных норм и стандартов торговли, транзита товаров и трансграничного взаимодействия), экологической (учитывая нерешенность проблемы утилизации вооружений и боеприпасов бывшей 14-й армии Российской Федерации) угроз интересам Украины.

Среди факторов, стимулирующих активность украинской стороны в контексте разрешения приднестровской проблемы следует также от-

метить перспективы приближения границ Европейского Союза к Украине. Вследствие грядущего расширения Европейского Союза приднестровский вопрос неизбежно войдет в число приоритетных проблем и составит отдельное актуальное направление в рамках будущего взаимодействия между Европейским Союзом и Украиной в сфере евроинтеграционных процессов.

Вышеизложенное позволяет на наш взгляд говорить об особой роли, Украины как гаранта приднестровского урегулирования. Вместе с тем, текущая ситуация в сфере переговоров, в контексте усилий сторон посредников свидетельствует об обратном. Место, которое занимает Украина в указанном процессе не вполне соответствует ее геополитическому положению и статусу посреднической роли.

Современные политические реалии приднестровского урегулирования диктуют необходимость проведения Украиной более активной политики как через соблюдение основных положений существующей договорно-правовой базы решения приднестровского кризиса, так и путем разработки дополнительных механизмов, нацеленных на его преодоление.

Стратегический интерес Украины в контексте приднестровского урегулирования состоит в скорейшем разрешении последствий конфликта и реинтеграции Республики Молдова. Видение Украиной окончательной формулы приднестровского урегулирования, должно оставаться созвучным с предшествующими инициативами, выработанными участниками переговорного процесса в рамках пятистороннего формата.

В данном плане идея федерализации Республики Молдова остается наиболее оптимальным вариантом решения приднестровского кризиса и до сих пор не исчерпала себя. Вместе с тем, очевидной является целесообразность частичного пересмотра Кишиневом и Тирасполем стартовых требований к вопросу о статусе Приднестровья.

В целом Украины в контексте посреднических усилий по разрешению приднестровского конфликта исходит из безусловного признания территориальной целостности Республики Молдова, необходимости распространения ее суверенитета на всю территорию.

В рамках вышеизложенного подхода представляется необходимым активизировать посредническую роль Украины в контексте разрешения следующих проблем переговорного процесса:

- ослабление радикализма в отношениях между Кишиневом и Тирасполем;
- обеспечение оптимального таможенного режима в зоне конфликта;

- расширение участия Украины в миротворческой операции;
- участие украинских структур в решении вопроса утилизации боеприпасов и вооружений бывшей 14-й армии Российской Федерации в Приднестровье;

- разработка украинской стороной собственных инициатив – проектов урегулирования с учетом накопленного опыта и позиций сторон.

Актуализация указанных проблемных аспектов переговорного процесса в рамках существующего пятистороннего формата в ближайшее время на наш взгляд способна повысить эффективность переговоров и укрепить роль Украины как гаранта урегулирования.

Ослабление радикализма в отношениях между Кишиневом и Тирасполем. В данном аспекте представляется необходимым призвать стороны к отказу от радикализма во взаимных действиях, который приводит лишь к усилению противостояния в политической, экономической и информационной сферах. В данном плане представляется целесообразным Тирасполю и Кишиневу объявить двусторонний мораторий на осуществление радикальных мер обостряющих ситуацию, а также интенсифицировать политику взаимных уступок, особенно в тех сферах где напряжение ощущается особенно остро (таможенный конфликт, ситуация в Бендерах и т.д.).

В качестве первоочередных мероприятий такими действиями могли бы быть: отмена 100% налогообложение на ввоз товаров производителей Республики Молдова в Приднестровье; внесение изменений в закон Республики Молдова о введении к 1-й и 2-й частям Налогового кодекса Республики Молдова – в пунктах, которые касаются определения статуса экономических агентов Приднестровье.

Таможенная проблема. Доминирующим фактором современной позиции Украины относительно ситуации в регионе должна стать проблема стабильности на ее западных границах в плане обеспечения достаточно жесткого, но оптимального режима перемещения людей, товаров и услуг. В данном плане представляется необходимым изучить вопросы организации контроля над функционированием государственных границ в упомянутом регионе, в том числе и путем установления общих таможенных постов.

В данном плане внедрение института международных наблюдателей, в рамках соответствующего проекта ОБСЕ, могло бы стать существенным практической шагом к организации надлежащего контроля на границе, а также оказало бы содействие налаживанию многостороннего взаимодействия и определению возможных направлений предоставления помощи со стороны европейских структур.

Вместе с тем, принятие подобного решения сопряжено со многими трудностями. В данном отношении, следует отметить отсутствие юридической базы для внедрения общего контроля на границе.

Подобная практика также не известна ни в одной европейской стране и ее внедрение должно быть связано с учетом многих факторов.

В любом случае принятия окончательного решения о внедрении в той или иной форме нововведений на приднестровском участке украинско-молдавской границы в плане обеспечения таможенного режима должно стать лишь одной из составляющих комплексного плана нормализации ситуации в регионе, который предусматривал бы определенные компенсационные и стимулирующие меры, в частности для экономических агентов Левобережья Молдовы. Любые односторонние действия, предпринятые в указанном направлении будут способствовать обострению таможенного противостояния между Кишиневом и Тирасполем в частности и негативно скажутся на переговорном процессе в целом.

По нашему мнению именно такой подход позволил бы минимизировать возможные отрицательные следствия от внедрения практики общего таможенно-пограничного контроля на приднестровском участке.

Кроме того, следует учесть, что кроме положительных перспектив в плане активизации борьбы с контрабандой, организованной преступностью и нелегальной миграцией, указанные действия станут фактическим нарушением нормативно-правовой базы приднестровского урегулирования (наработанной с участием, как Украины, так и европейского сообщества, в частности ОБСЕ).

Таким образом, хочу еще раз отметить то, что общий контроль не может быть отдельным сугубо техническим мероприятием, а должен стать одним из аспектов более комплексного плана нормализации ситуации в регионе.

В рамках первоочередных мер по оптимизации таможенного режима представляется необходимым осуществить структурный анализ украинско-молдавских внешнеэкономических связей в целях изобличения фактов “реальной контрабанды” и уровня причастности к ней сторон – участников указанных сделок.

Вместе с тем, в контексте возможных мер по оптимизации таможенного режима представляется необходимым инициировать обсуждение вопроса относительно отмены внутренних таможенных барьеров между сторонами, параллельно с решением проблемы установления центральной властью Республики Молдова регистрирующего контроля на приднестровском участке внешней границы государства, через

введение единой компьютерной системы контроля за перемещением грузов через границу.

Военно-гарантийная операция. Одним из возможных вариантов активизации посреднической роли Украины в рамках приднестровского урегулирования является использование украинского миротворческого контингента в Приднестровье в составе миротворческих сил.

Проблема утилизации боеприпасов и вооружений бывшей 14-й армии. Существенным фактором активизации роли Киева в нормализации ситуации в приднестровском регионе может стать участие украинских структур в решении вопроса утилизации боеприпасов и вооружений бывшей 14-й армии России в Приднестровье, учитывая существующие трудности с их транспортированием.

Современная ситуация в сфере урегулирования свидетельствует о некотором затягивании окончательного решения проблемы демилитаризации Левобережья. Данное обстоятельство открывает широкие возможности для использования технологического оснащения украинских специализированных структур в рамках проекта по утилизации боеприпасов в Приднестровье. Использование указанного оснащения в Украине позволило бы реально ускорить процесс демилитаризации Приднестровья.

Следует отметить, что для практической реализации такого предложения является необходимым получение согласия России на вывоз боеприпасов из Приднестровья в Украину.

В целом перспективы расширения формата утилизационного проекта ОБСЕ путем его “вынесения” за рамки приднестровского региона на сегодняшний день целиком и полностью отвечает интересам безопасности.

Завершая краткий экскурс, посвященный позициям гарантов приднестровского урегулирования следует отметить наличие противоположных подходов, различное видение путей преодоления существующего кризиса, что позволяет говорить о Приднестровье как об области столкновения геополитических интересов. Принимая во внимание данный факт, можно предположить, что в перспективе возможно именно внешний фактор будет играть ведущую роль в урегулировании.

С учетом того, что Кишинев и Тирасполь на данном этапе далеки от взаимоприемлемой позиции, внешний фактор может сыграть определяющую конструктивную роль в урегулировании. Возможно, также, что в ближайшие полгода следует ожидать новых предложений сторон и, прежде всего молдавской (с учетом приближающейся предвыборной

кампаний), что необходимо максимально эффективно использовать для достижения реальных сдвигов в решении приднестровской проблемы.

В глобальном плане современная ситуация в сфере приднестровского урегулирования выдвигает перед высшим руководством Молдовы возможность реализации по крайней мере двух сценариев дальнейшего развития событий:

- первый представляет перспективу форсирования переговоров в контексте политического фарватера России, закрепления ведущей роли России в приднестровском урегулировании, реализация указанного сценария сопряжена со значительными трудностями в связи с неизбежной эскалацией внутривнутриполитической ситуации и конфронтацией с оппозиционными силами, что уже имело место в ноябре текущего года после отклонения руководством Республики Молдова от подписания Меморандума М.Козака;

- второй, к реализации которого вероятно ближе всего сейчас находится Молдова, предполагает продолжение так называемого многовекторного подхода во внешней политике, что создаст благоприятные условия для усиления роли Европейского Союза в переговорном процессе.

Литература

Буркут И. Приднестровье: пути урегулирование в свете балканского опыта. // Материалы международной научной конференции: Украина, Румыния, Молдова. – Черновцы: “Букрек”, 2002.

Материалы экспертного “круглого стола”: Как достичь готовности к скорейшему урегулированию приднестровского конфликта. - Одесса, 2003

Республика Молдова в Европейском контексте и в аспекте политики безопасности. - Киев: “Заповіт”, 2001

Галинский И. Федеративная форма устройства объединенного государства как способ легитимизации и основа устойчивого развития ПМР. // Стратегия устойчивого развития: современный мир Приднестровье. – Тирасполь: “Перспектива”, 2003.

Коробов В., Гоманюк Н. Общественное восприятие состояния и перспектив развития ПМР в г.Херсон. // Стратегия устойчивого развития: современный мир Приднестровье. - Тирасполь: “Перспектива”, 2003.

**CONTEXTUL ISTORIC ȘI SOCIO-CULTURAL AL
PROCESULUI DE CONSTITUIRE AL SISTEMULUI
PLURIPARTIDIST DIN REPUBLICA MOLDOVA¹**

Igor BUCĂȚARU
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Lector, MA

This article is about the process of becoming of party system in the Republic of Moldova. There is an analyze of the characteristic features of the Moldavian political system and culture. The author uses for research political, historical and cultural points of view.

În cadrul articolului vom încerca să facem o analiză politologică a fenomenului partizan în spațiul pruto-nistean din momentul primelor manifestări pluripartidiste și până la etapa actuală. Demersul euristic întreprins pe parcursul studiului nu va implica doar constatarea faptelor istorice, ci și o tentativă de elucidare a condițiilor socio-culturale ce au determinat specificul traiectoriei evoluției pluripartidiste în Republica Moldova. Pentru o mai bună structurare a articolului vom analiza fenomenul partizan prin intermediul etapelor istorice parcurse.

***1. Coordonatele social-politice ale primelor manifestări ideologice
în spațiul pruto-nistean (sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX).***

Din momentul în care teritoriul dintre râurile Prut și Nistru au fost incorporate în Imperiul Rus (1812) și s-a creat o nouă gubernie țaristă, ce a intrat în istorie cu numele de Basarabia, realitățile politice, social-economice și culturale de aici au fost ajustate la standardele țariste ale timpului. Respectiv, din momentul în care Rusia în plan politic era dominată de autocratismul țarist, evoluția fenomenului partizan în Basarabia era imposibilă din start.

Secolul al XIX-lea, în cea mai mare parte a sa, a fost unul amorf în ce privește activismul și pluralismul de idei și convingeri politice în Basarabia.

¹ *Recenzent – doctor, conferențiar Andrei COSTAȘ*

Fapt și mai relevant, dacă e să comparăm cu cazul Țării Românești și a Moldovei de peste Prut. În aceste state „ primele pusee de structurare a unor grupări distincte ideologic s-au înregistrat în cadrul primelor adunări reprezentative (Adunarea Extraordinară Electivă și Obișnuită Obșteasca Adunare) încă de la începutul sec. XIX, mai precis după semnarea Tratatului de Pace la Adrianopol (1829)... Pe parcursul secolului în adunările legislative s-au prefigurat două curente politice distincte: partidul conservator și partidul liberal”.²

Dacă să utilizăm cele mai cunoscute teorii cu privire la geneza partidelor³, și anume:

– teoria modernizării politice, de sorginte weberiană: trecerea de la autoritatea „eternului ieri” sau a „charisimei” la cea legal-rațională;

– teoria situațional istorică: nașterea partidelor în urma unor crize social-politice și economice majore (revoluții, crize economice etc.);

– teoria instituțională: derivarea instituției partidului din instituția parlamentară;

deducem rolul major al procesului de modernizare politică și a instituției parlamentare în identificarea sistemului pluripartidist propriu Regatului Român.

Revenind la cazul Basarabiei, atenționăm că pentru secolul al XIX-lea nu putem aplica nici una din teoriile sus menționate. În primul rând, în cazul teritoriului vizat nu poate fi vorba de nici un fel de modernizare culturală și social-politică. Absența modernizării poate fi explicată prin două momente. Pe de altă parte, este vorba de autoritatea „parohială” a „tătucului țar”. Autoritatea ce era încă puternic ancorată în conștiința populației Imperiului în cea perioadă. Iar pe de altă parte, este necesar de a accentua mult cunoscutul paternalism și tradiționalism al basarabenilor, din plin alimentat de politica țarista în gubernie.

În al doilea rând – a doua jumătate a secolului XIX, în linii mari, a fost una calmă pentru Rusia Imperială. Răzlețile acțiuni teroriste ale norodnicilor ruși nu perturbau la modul serios liniștea epocii. Despre o criză social-politică majoră nimeni nici nu intuia (poate cu excepția extremiștilor). Această stare de liniște domnea și în Basarabia. Fenomen catalizat de poziția periferică a aceștia din toate punctele de vedere.

În al treilea rând făcând referință la teoria instituțională, subliniem că instituția parlamentară la acel moment exista doar în fanteziile create și alimentate de mințile liberale ale epocii.

² Voicu G. *Pluripartidismul. O teorie a democrației.* / ALL. – București, 1998, p.9.

³ *Ibidem*, p.34-39.

Per ansamblu, sec. XIX-lea poate fi caracterizat pentru Basarabia drept unul care nu conține condiții reale, ce ar provoca dinamism și optimism în proiectul instituirii unui sistem de partide.

II.Trăsăturile pluripartidismului basarabean revoluționar (1905-1918).

Despre existența unor partide, despre încercările de a edifica un sistem de partide ce ar corespunde într-o măsură oarecare funcțiilor și rolului jucat de acesta într-un sistem politic democratic, putem vorbi doar la începutul secolului al XX-lea.⁴

De altfel, în Basarabia primele cercuri politice apar în anii '70 al sec. XIX-lea. Predominau curentele anarhiste și socialiste, promovate de tineretul care își făcea studiile în centrele universitare din Imperiu. Printre acestea erau Z.Ralli-Arbore, N.Zubcu-Codreanu, M.Negrescul și alții. Socialismul și anarhismul, fiind curente revoluționare, captau în mod aparte atenția tineretului. Pe când ideile liberale, fiind mai „serioase”, mai rezervate față de elanul revoluționar, își găseau lăcaș în mințile și inimile boierilor cu viziuni progresiste, ale intelectualilor trecuți de vârsta tinereții: C.Stamati-Ciurea, V.Lașcu, P.Leonard etc. Existența unor purtători de idei, al căror rol nu poate fi nici într-un fel ignorat, nu implică însă și existența unor organizații care ar putea încerca transpunerea în fapte a acestor viziuni și idei politice. Pentru apariția unor structuri organizatorice, din punctul de vedere al exercitării puterii politice, erau necesare mutații serioase și semnificative în structura sistemului politic.

Acestea au avut loc. Ne referim la revoluțiile ruse din 1905 și 1917, evenimente care au provocat schimbări de esență nu doar interne ci și internaționale. Basarabia, fiind parte componentă a Imperiului Țarist, a fost influențată direct și masiv de dinamica evenimentelor revoluționare. Specificul vieții politice basarabene s-a conturat și în condițiile hotarului cu statul român. Astfel, pe de o parte viața politică din Basarabia repeta policromia politică din Imperiul Rus, iar pe de altă parte – se modifica în dependență de situația pe frontul românesc și în dependență de potențialul politico-militar al Regatului Român.

În rezultatul revoluției din 1905 și îndeosebi a celor din 1917, în Basarabia a avut loc un boom al activismului politic. Despre primele manifestări ale pluripartidismului în regiune putem vorbi făcând referință la anii revoluțio-

⁴ Mihailov V., Moșneaga V., Rusnac Gh., Rusnac V. *Partidele și organizațiile social-politice în Moldova. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea I. / USM. – Chișinău, 1996, p.4-24.*

nari 1905-1907.⁵ În regiune apar cca 50 partide și grupări politice care acoperă întregul spectru politic.⁶

Revenind la teoriile privind geneza partidelor, nominalizate mai sus, cu referință la cazul Basarabiei de la începutul sec. XX-lea, menționăm:

– În primul rând, la baza procesului de apariție și evoluție a partidelor s-a situat teoria situațional-istorică. Avem în vedere acele crize sociale majore care au provocat perturbații masive în sistemul social-global, crize ce au intrat în istorie sub denumirea de revoluțiile ruse din 1905 și 1917;

– În al doilea rând, este important de subliniat faptul că revoluțiile ruse se înscriu perfect în procesul de modernizare politică. În rezultatul acestor crize în Imperiul Rus la nivel instituțional și social s-a încercat a trece de la autoritatea tradițională la cea legal-rațională;

– În fine, vorbind despre cea de a treia teorie, considerăm că ea doar a influențat, nu și a determinat evoluția partidelor din Basarabia în primele decenii ale sec. XX-lea. În cazul Basarabiei instituția parlamentară a fost reprezentată de Sfatul Țării, despre care va fi vorba mai târziu.

În cele ce urmează vom încerca o trecere în revistă a celor mai semnificative formațiuni politice din perioada dată. Vom utiliza tradiționala repartizare: stânga-dreapta. Drept criteriu principal de departajare este cel a inovației sociale. Formațiunile care doresc păstrarea situației existente vor fi amplasate în dreapta abscisei politice, iar cele care insistă asupra schimbărilor – pe stânga. Repartizarea respectivă este una foarte flexibilă și relativă. Evoluția tumultuoasă și deseori imprevizibilă a evenimentelor pe parcursul lui 1917 va determina mutații permanente în ceea ce privește structura și componența sistemului politic. Din care cauză subliniem că repartizarea efectuată este valabilă pentru perioada amplasată în imediata apropiere de revoluția din februarie 1917.

Extrema stângă era reprezentată de o formațiune încă nu prea numeroasă, dar deosebit de activă – *Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia* (aripa bolșevică) condus de V.I.Lenin. În Basarabia, de rând cu bolșevicii, erau manifești prin atitudine revoluționară și anarhiștii. Ambele curente se arătau profund dezamăgite de consecințele revoluției din februarie 1917. Ei doreau o luptă până la final. Programele curentelor politice vizate conțineau prevederi despre necesitatea unor schimbări radicale în societate: distrugerea sistemului politic existent (anarhiștii doreau lichidarea statului ca instituție,

⁵ *Vezi: Мошняга В. Партийно-политическое развитие Молдовы за десять лет независимости: политологический анализ. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIX. / USM. – Chișinău, 2002, p.23-83.*

⁶ *Vezi: Juc V. Din istoria gândirii politice românești (în Moldova). / USM. – Chișinău, 1997, p.131.*

iar bolșevicii insistau asupra instaurării dictaturii proletariatului și a puterii sovietelor), încetarea războiului, nimicirea capitaliștilor etc.

Pe poziții ideologice apropiate, dar nu extremiste, erau plasați *socialiștii revoluționari*. Aceștea se situau pe poziții reformiste și nu revoluționare, în-deosebi după consumarea revoluției din februarie, pe care ei o considerau finală. Eserii (cum mai erau numiți socialiștii revoluționari) optau pentru lichidarea instituției monarhice (nu și a reprezentanților acesteia) și instaurarea unei republici democratice. Liderii partidului vorbeau despre autonomia regiunilor etnice, dar insistau asupra păstrării intacte a hotarelor imperiului. De asemenea, optau pentru continuarea războiului până la victoria finală. Imediat după revoluția din februarie, în raport cu bolșevicii și anarhiștii, socialiștii revoluționari au devenit formațiune politică de dreaptă.

Centrul politic la începutul lui 1917 era reprezentat de *Partidul Constituțional-Democrat*. Cadeții (constituționaliștii democrați) nu doreau lichidarea sistemului politic existent. Ei optau pentru o reformare limitată a acestuia. Spre deosebire de curentele analizate mai sus, ei insistau să păstreze instituția monarhiei, dar într-o formulă mai democratică – monarhie constituțională.

În fine, aripa dreaptă a segmentului politic basarabean era reprezentată de formațiuni politice, care doreau păstrarea situației existente, în special, cea ce ține de rolul monarhului. O doză mare de extremism era administrată acestor formațiuni prin lozincile și activitățile velicoruse șovine. Printre liderii de seamă a mișcărilor respective poate fi nominalizat P. Crușevan. Iar formațiunile politice reprezentative pentru acest segment politic au fost *Uniunea Poporului Rus și Liga Patriotică Basarabeană*.

De asemenea existau formațiuni politice fără o poziție ideologică stabilă, dar care apărau în primul rând etniile minoritare în baza cărora au fost constituite. Printre acestea menționăm *Uniunea Generală Muncitorească a Evreilor (Bundul evreiesc)*.

În cele ce urmează am dori să subliniem un aspect pe cât de interesant, pe atât și de important. Ne referim la faptul că viața politică, implicit – activitatea partidelor politice, în perioada nominalizată se desfășura exclusiv în mediul urban (Chișinăul, în special). Iar pornind de la faptul că orașele erau populate în mare parte de alogeni, deducem ideea că activismul politic era specific în majoritatea cazurilor reprezentanților altor etnii, decât celei titulare. Băștinașii nu se prea grăbeau în ale politicii.

Unica formațiune politică care prin definiție urma să apere interesele moldovenilor era *Partidul Național Moldovenesc (PNM)*.⁷ Această organizație social-politică a fost fondată în aprilie 1917 prin implicarea directă a unor

⁷ *Ibidem*, p.133.

astfel de personalități marcante românești ca V.Stroiescu, P.Halippa și O.Ghibu. Ea poate fi calificată drept succesoare ideologică a *Partidului Național-Democratic Românesc*, ce activa în perioada revoluției din 1905.⁸ Mișcarea politică dată a fost inspirată de C.Stere și I.Pelivan. Printre revendicările acestui partid menționăm cele de ordin spiritual: stoparea rusificării și autonomia culturală a ținutului. Activitatea formațiunii a fost de scurtă durată, iar ponderea ei pe piața politică - nesemnificativă. Importantă este, însă, ideea că prin crearea unei organizații de acest gen s-a demonstrat autorităților țariste că conștiința națională în regiune nu a fost stârpită complet.

În viața politică basarabeană din perioada anului 1917, PNM-ul s-a manifestat ca un caz aparte și distinct. În primul rând individualitatea se exprimă prin faptul că era practic unica formațiune politică „serioasă” ce reprezenta interesele populației băștinașe. În al doilea rând – specificul partidului a constat în faptul că în interiorul acestuia se ducea o luptă aprigă și deseori ireconciliabilă între două curente politice: cel național (O.Ghibu) și cel social (P.Halippa). Liderii primului curent, și așa accentua în mod aparte meritul lui O.Ghibu – eminent pedagog și iluminist ardelean, insistau asupra problematicei naționale în mesajul partidului. Aripa națională era de părere că programul formațiunii trebuie să conțină revendicări ce ar privi ca țintă primordială renașterea națională a basarabenilor. O.Ghibu, fiind din Transilvania, utiliza exemplul *Partidului Național Român* de acolo. Se insista asupra editării ziarelor de limbă română cu caractere latine, se dorea alfabetizarea populației rurale și crearea oastei naționale.

Situația din Basarabia era însă de altă natură. Aici revendicările naționale cedau în fața celor sociale. P.Halippa era marcat profund de ideile socialiste cu privire la împrăștierea țăranilor, ca de altfel și majoritatea basarabenilor. Lupta continuă între aceste două curente politice din interiorul PNM nu ne permite să-i găsim acestuia un plasament ideologic sigur în cadrul spectrului politic autohton al timpului.

De altfel, rolul Partidului Național Moldovenesc în desfășurarea evenimentelor premergătoare unirii nu a fost unul decisiv, după cum al dori să arate unii istorici.⁹ Insuși cursul politic al Partidului a fost influențat de evenimente, și nu invers. Toate cele expuse însă nu știrbesc nimic din valoarea și rolul jucat de PNM, ca modalitate de reflectare instituționalizată a aspirațiilor și pretențiilor românilor basarabeni anterioare actului unirii.

Încă un moment asupra căruia dorim să insistăm și fără de care ar fi imposibil studiul pluripartidismului din 1917-1918 este activitatea Sfatului Ță-

⁸ *Ibidem*, p.132.

⁹ *Vezi: Nistor I. Istoria Basarabiei. / Cartea Moldovenească. – Chișinău, 1991.*

rii. Procesul de constituire și legitimizare a respectivei instituții parlamentare a determinat în numeroase opinii și tratări, deseori opuse. Pentru studiul nostru este importantă, însă, problema corelației dintre partidele politice și adunarea reprezentativă vizată. Utilizând criteriile contemporane caracteristice regimului democratic, deducem practic lipsa oricărei legături directe între partide și Sfatul Țării. Aceasta din cauză că alegerile parlamentare nu au fost directe și cu participarea nemijlocită a partidelor. Informație veridică despre aceste evenimente găsim la I.Nistor. Autorul consemnează că „... În lipsa unei organizațiuni administrative solide alegerile pentru adunarea legislativă nu se putură face direct. De altfel populațiunea bărbătească între 19 și 48 de ani nici nu se întorseseră de pe diversele fronturi rusești... Din pricina aceasta sa recurs la alegeri indirecte prin comitetele ostășești, țărănești și muncitorești, precum și prin corporațiunile profesionale constituite.”¹⁰

Reeșind din specificul politic al vremii putem califica Sfatul Țării drept un organ legitim. Neimplicarea directă a partidelor nu știrbesc nici într-un fel din legitimitatea forului legislativ, din momentul în care însuși formațiunile social-politice sufereau o profundă criză de legitimitate politică.

După evenimentele din octombrie 1917 viața politică din Rusia și în mod firesc cea din Basarabia a cunoscut schimbări de proporții. Forțe politice influente până nu de mult au început să dispară treptat atât la figurat cât și la propriu. Călea monarhiștilor a fost urmată de constituționaliștii democrați și de eseri. În prim planul vieții politice apar bolșevicii, fiind secundați pentru moment de menșevici și anarhiști. Deoarece Sfatul Țării avea o componență prerevoluționară, în mare parte ostilă bolșevicilor, aceștea și-au desfășurat activitatea în calitate de forță politică extraparlamentară și antisistem.

În ceea ce privește „partidele parlamentare”, atunci către finele activității sale Sfatul Țării cuprindea:

– Blocul Moldovenesc, care a jucat un rol decisiv în procesul de votare a autonomiei, independenței și ulterior a Unirii. Miezul blocului era format din intelectualitatea și ostășimea națională;

– Frațiunea țărănească, ce revendica chestiuni de ordin social și în primul rând – problema pământului. „Țăranii deși marcați de o anumită coeziune etnică în limitele restrânse, definite în sens geografic-rudimentar (satul, comuna), erau refractari în raport cu programul naționaliștilor, care transcendea, bineînțeles, localismul.”¹¹;

– Minoritarii etnici. Din start minoritățile etnice au fost asigurate cu 30% din locurile din Sfatul Țării. Majoritatea numerică printre minoritarii etnici o

¹⁰ *Ibidem*, p.278.

¹¹ *Fruntașu I. O istorie etnopolitică a Basarabiei. Cartier. – Chișinău, 2002, p.119.*

dețineau ucrainenii și rușii. Erau prezenți de asemenea polonezi, evrei și germani. De multe ori opiniile acestora nu coincideau cu cele ale reprezentanților celorlalte blocuri. Disensiunile s-au acutizat din momentul în care ucrainenii revendicau includerea Basarabiei în componența statului lor.

Încercând o generalizare a informației prezentate la acest capitol, subliniem:

– În perioada analizată (1917-1918) nu avem de afaceri cu un sistem de partide în sensul actual al conceptului. Sistemul presupune organizare și ordonare, elemente ce practic lipseau în structura organizatorică a partidelor, precum și în relațiile dintre acestea. Există o viață politică tumultuoasă, dezordonată și instabilă;

– Partidele politice din perioada dată au fost niște structuri organizatorice slabe, care nu au reușit să controleze procesul politic, să-l direcționeze. Aceasta, în mare parte, din cauza factorilor de ordin extern, care au fost decisivi în arhitectura vieții politice din Basarabia;

– Nu putem insista asupra unui grad anumit al instituționalizării partidelor politice. Nu a existat nici o bază juridică relevantă, precum și a lipsit un proces electoral care ar oferi legitimitate formațiunilor politice vizate;

– Populația Basarabiei, în mod aparte – cea din mediul rural puțin s-a implicat în activitatea politică. Activismul partidelor se reducea la străzile Chișinăului. În consecință nu putem vorbi despre o cultură participativă observată în comportamentul basarabenilor.

– Per ansamblu, anii 1905-1907, dar în primul rând 1917-1918 au marcat debutul pluripartidismului în spațiul pruto-nistean. În pofida caracterului său rudimentar fenomenul merită un studiu profund și o apreciere pe potrivă.

III. Evoluția fenomenului partizan basarabean în condițiile sistemului pluripartidist românesc interbelic (1918-1938).

Din momentul realizării Unirii pășim într-o nouă fază a tradiției pluripartidiste basarabene. Este o etapă calitativ nouă prima ce cât de cât se integrează în rigorile democratice actuale. În termeni cronologici suntem martorii unei perioade de două decenii (1918-1938). Perioada pe parcursul căreia populația Basarabiei a avut posibilitate în premieră să participe la alegeri parlamentare în bază pluripartidistă. Din punct de vedere a culturii politice a fost o experiență inedită, unică în felul său pentru electoratul din regiune. Experiența ce va putea fi retrăită abia la începutul anilor '90 ai sec. XX. Însă după cum afirmă Tocqueville „Nu există nimic mai fecund în minuni ca arta de a fi liber, dar nimic nu e mai greu decât ucenicia libertății”.

O primă problemă analizată este cea a continuității. Ne referim la cea legătură ce ar urma să existe între pluripartidismul basarabean revoluționar

(1917-1918) și cel interbelic. Despre continuitatea am putea vorbi în termeni doctrinari, precum și la nivel de reprezentanți. Facem referință la faptul că o parte din liderii autohtoni de partide și de opinie care au dominat viața politică revoluționară au supraviețuit politic și s-au bucurat de o anumită priză la electorat și în perioada interbelică. Este cazul lui C.Stere, P.Halippa, I.Buzdugan, I.Inculeț etc. În linii mari însă „elita politică basarabeană nu a fost inclusă în cea românească”.¹²

Deasemenea putem vorbi de continuitate la nivel de idei și stipulări de program. Liderii politici basarabeni continuau să se orienteze spre țărănime. Primatul revendicărilor sociale confereau acestora o puternică nuanță socialistă. Nu în zădar mulți dintre ei erau etichetați drept bolșevici.

În plan organizațional însă suntem martorii unei discontinuități. Formațiunile politice ce au existat până la Unire acolo au și rămas. În mod firesc, nu fiind bine încheiate și legitime aceste partide au fost înghițite de sistemul pluripartidist național. Au existat tentative de a crea partide regionale, dar fără de succes.¹³ Colapsul ideii și fenomenului de partid regional își poate găsi explicație în cel puțin trei ipoteze: a) forța partidelor naționale; b) nedorința liderilor locali de a lansa o mișcare regională; c) slaba potență a liderilor locali.

O a doua chestiune asupra căreia vom insista este calitatea sistemului pluripartidist român în perioada interbelică. În pofida numeroaselor succese obținute în cadrul procesului de democratizare, situația nu poate fi privită doar în roz. Constituția din 1923 și Legea electorală au găsit societatea românească nepregătită pentru a înfrunța provocările regimului democratic. În mod aparte situația se referă la Basarabia, lipsită complet de practica participativă și ce a ajuns să se decepționeze profund în procesul electoral românesc. Pluripartidismul excesiv, mutațiile (dezbinările, alieri) dese și instabilitatea guvernamentală sunt un rezultat al acestor acte normative fundamentale, sau mai bine zis a aplicării lor în lipsa unor condiții favorabile. „Multipartidismul interbelic se mai caracteriza prin instabilitate guvernamentală și politică, fărâmițarea partizană, apariția partidelor extremiste, politicianismul...”¹⁴

Toate aceste elemente negative care au ieșit la suprafață pe parcursul anilor '20 - '30 au determinat absenteismul politic în Basarabia. Mecanisme

¹² *Ibidem*, p.130

¹³ *De exemplu: Partidul Țărănesc din Basarabia, condus de C.Stere (1918-1919); Liga Democratică a Ordinii și Dreptului în Basarabia, condusă de Oranov (1922-1928).*

¹⁴ *Voicu G. op. cit., p.33.*

democratice existau, dar democrația lipsea. Electoratului nu i se cultivase „mitul cetățeanului puternic”.¹⁵

Cele mai populare în Basarabia erau formațiunile politice care aveau în program stipulații despre ameliorarea situației țăranilor. Ideologia țărănistă se bucura de cel mai mare succes în regiune. O primă dovadă l-a constituit succesul repurtat de *Partidul Țărănesc din Basarabia*, condus de C.Stere.¹⁶

Partidul a delegat în Parlament și în Senat, în rezultatul alegerilor din 1919, 70 și respectiv 30 de deputați. Ulterior acesta se unește cu *Partidul Țărănesc* din vechiul regat, după care activează ca parte componentă a *Partidului Național Țărănesc*, condus de I.Maniu. Mai apoi filiala basarabeană a partidului este condusă de P.Halippa.

Cealaltă formațiune importantă a momentului – *Partidul Național Liberal*, nu se bucura de prea mare popularitate în Basarabia, „având o influență neînsemnată”.¹⁷ Istoricul A.Moraru menționează în continuare „(PNL) ...nu avea bază socială. Iar politica lor se asocia cu sărăcia, aroganța și vărsări de sânge. Politica „prin noi înșine” nu era potrivită pentru Basarabia”.¹⁸

Specific pentru Basarabia era activismul forțelor de extremă: atât stânga cât și dreapta. Forțele de extremă stângă erau coagulate în jurul organizației comuniste basarabene. Conform datelor prezentate de același istoric dinamica cantitativă a organizației se prezintă în felul următor: anul 1919 – 800 membri, anul 1931 – 321 membri, anul 1940 – 370 membri. Un fenomen interesant: dacă în perioada anilor 1919-1929 majoritatea o reprezentau rușii și ucrainenii, atunci în anul 1940 – 90% evrei.¹⁹

Din datele prezentate deducem puțină implicare a moldovenilor în activitatea comunistă subversivă. În pofida acestui fapt „când cineva vorbește de provincia răsăriteană, de obicei, fie în glumă, fie în serios, neapărat întrebuințează cuvântul „bolșevic”.²⁰ Caracterul bolșevic al Basarabiei era alimentat atât de comportamentul localnicilor (alogenilor în special), cât și de atitudinea sau mai bine zis stereotipurile românilor de peste Prut. Se pot face paralele cu realitățile actuale.

¹⁵ Crăiuțu A. *Elogiul libertății. / Polirom. – Iași, 1998, p.181-182.*

¹⁶ Moraru A. *Istoria Românilor: Basarabia și Transnistria (1812-1993). – Chișinău, 1995, p.188.*

¹⁷ *Ibidem*, p.189.

¹⁸ *Idem*.

¹⁹ *Ibidem*, p.197-204.

²⁰ Bogos D. *La răspântie, Moldova de la Nistru, 1917-1918. / Știința. – Chișinău p.183.*

Forțele de extremă dreaptă sunt cunoscute sub denumirea „mișcarea legionară”²¹. Această mișcare se bucura de o anumită popularitate și în Basarabia. În activitatea lor legionarii se bazau pe trei piloni: a) anticomunism, b) antisemitism, c) țărănișm. Printre realizările organizației, care le-a creat o imagine publică pozitivă în regiune se numără: organizarea concertelor, a meciurilor de fotbal, a unor marșuri de muncă în ajutorul țăranilor, edificarea unei biserici. Dacă inițial activitatea legionarilor mai putea fi justificată, atunci ulterior ei au deraiat complet de pe „calea cea bună”. Îndeosebi dacă privim prin prisma normelor și valorilor democratice actuale.

Încercând o recapitulare a situației din perioada interbelică, subliniem:

– Pentru prima dată populația dintre Prut și Nistru a avut posibilitatea să participe la alegeri libere. Au avut posibilitatea să cunoască pluralismul ofertei politice.

– În regiune nu au existat formațiuni politice independente puternice. Elita politică autohtonă nu dispunea de o experiență în acest domeniu.

– Ceea ce ține de cultura politică a populației, atunci majoritatea indivizilor au fost ancorați în limitele unei culturi politice parohiale, ei neavând cel puțin o viziune minimală asupra orizontului public și politic. Unei bune părți a basarbenilor i se poate atribui formula “familism apolitic”. Când familia era unicul mediu de afirmare a calităților și virtuților individuale.

IV. Specificul sistemului politic moldovenesc în perioada sovietică (1944-1988).

Revenirea în prim plan a partidelor, sau mai bine fiind spus – a partidului, a avut loc în 1944, când teritoriul Basarabiei intră sub jurisdicția și controlul politic al Uniunii Sovietice. Viața politică și nu doar ea, este reprezentată de autoritatea unei singure formațiuni politice – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS). Procesul de legitimizare a puterii demarează prin alegerile din 10 februarie 1946 în Sovietul Suprem al URSS de legislatura a doua. Au participat 99,8% (!) din alegători și 99,6% (!) au votat pentru “blocul comuniștilor și a celor fără de partid”.²² Un următor pas în legitimizarea puterii Partidului Comunist (b) al Moldovei (PCM) a fost convocarea la 13

²¹ *Vezi: Moraru A. op. cit., p.192-194; Mișcarea legionară a cunoscut două curente: a) În martie 1923 este constituită Liga Național Țărănească de Apărare, condusă de profesorul ieșean A.Cuza (de aici și denumirea de “cuziști”). În 1935 fuzionează cu Partidul Național Agrar (O.Goga) și formează Partidul Național Creștin; și b) În 1922 este constituită Asociația Studenților Creștini, în frunte cu C.Zelea-Codreanu. În 1927 – Legiunea Arhanghelului Mihail, iar în 1931 – Garda de Fier.*

²² *Ibidem, p.370.*

mai 1947 a Sovietului Suprem al RSSM de legislatura a doua (prima a fost în 1941).

Opoziție politică nu exista. Unele încercări au fost înfăptuite în primii ani de regim stalinist, când și-au desfășurat activitatea asemenea grupuri ilegale anticomuniste ca “Arcașii lui Ștefan”, “Sabia Dreptății”, “Armata Neagră”, “Uniunea Democrată a Libertății”. Acestea însă erau niște cazuri singulare care n-au trecut în particular sau general. Orice posibilitate de opoziție organizată a fost exclusă din start prin deportările masive a intelectualității, reprezentanților administrației publice, țăranilor considerați înstăriți etc.

Totuși, către anii `60 ai sec. XX-lea asistăm la o înviorare a sentimentelor și predispozițiilor de nemulțumire față de politica de deznaționalizare promovată de conducerea comunistă. Fenomenul se explică prin apariția unui nou val de intelectuali basarabeni, care încercau să se opună cât de cât ideologiei oficiale. Soarta acestora n-a fost însă una de invidiat. N.Testimiteanu, N.Corlăteanu, S.Rădăuțan au fost persecutați pe motivul propagării naționalismului. Cazul lui Gh.Ghimpu, M.Moroșan, A.Șoltoianu a fost și mai grav, ei fiind condamnați pentru organizarea de demonstrații anticomuniste.

În acest sens, este cazul de amintit de fenomenul disidenței, ce era unica manifestare a opoziției în perioada comunistă. De multe ori, când se face referință la disidență în Moldova Sovietică este vehiculat cazul lui I.Druță. Scriitorul a fost “exilat” la Moscova unde devenise un lider spiritual al acelor intelectuali moldoveni, care era “nemulțumiți ușor” de politica națională promovată de PCM. Studiind exemplul lui Druță pe de o parte și cel al lui Ghimpu sau Șoltoianu, pe de alta, volens-nolens deducem existența a două tipuri de disidență: autorizată și neautorizată.²³

Adevărata opoziție întotdeauna a fost persecutată într-un regim de tip dictatorial, cum a fost și cazul Uniunii Sovietice. În cazul lui Druță însă suntem martorii unui fenomen autorizat, aprobat și chiar sprijinit de regim.

Problema istoriei neamului și cea lingvistică au fost practic singurele care au determinat opoziție față de politica partidului comunist din partea unui grup mic de intelectuali. Per ansamblu, însă, populația Republicii Sovietice Moldovenești accepta tacit politica guvernării comuniste. Pe de asupra lipsea orice solidaritate și coeziune socială între cetățeni și personalitățile menționate mai sus. Explicația poate fi găsită în lipsa societății civile, în reușita politicii de sovietizare și deznaționalizare. Pentru etapa respectivă este caracteristic conformismul și inerția politică a cetățenilor sovietici.

În perioada sovietică sistemul politic era caracterizat prin existența unui singur partid, care dirija toate sferele vieții sociale. Populația statului sovietic

²³ *Vezi: Frunțașu Iu. op. cit., p.222.*

participa în mod ordonat la alegeri (99,9%), dar diversitatea ofertei politice lipsea. Cetățenii nu conștientizau că de votul lor va depinde ceva, că el va fi unul util. În studiile de filosofie politică situația dată este denumită „clientelism politic”. „Regimul comunist a adus și impus raporturi de tip clientelar, în care relațiile au fost puternic personalizate, înlocuind astfel mecanismele și legile impersonale neutre proprii regimurilor democratice. Astfel, raporturile sociale, pe fondul inegalității politice au căpătat treptat natura unei legări ilicite patron-client, cu toate conivențele negative născute de aici. În fapt clientelismul este expresia unor relații de dominații bazate pe subordonare condiționată în schimbul unor avantaje materiale.”²⁴

Faza monopartidistă a procesului de evoluție partizană în Moldova dintre Prut și Nistru a durat până la finele anilor '80 ai secolului XX, când prăbușirea puterii sovietice a provocat o situație nouă, inedit pentru spațiul nostru mic-oric: independența statală.²⁵

Concluzii

Din momentul apariției primelor formațiuni sociale de alternativă (Frontul Popular din Moldova, Mișcarea Internaționalistă „Unitate - Edinsvo”, formațiunea „Gagauz-Halcî” și societatea culturală a bulgarilor „Vozrojdenie”) și îndeosebi după lichidarea de jure a rolului conducător a Partidului Comunist²⁶ asistăm la procesul de constituire a sistemului pluripartidist moldovenesc contemporan.

Sistemul pluripartidist actual din Republica Moldova din start a fost unul imperfect. Evoluția sa de peste un deceniu a generat numeroase critici la adresa partidelor și liderilor acestora. În mare parte aceste critici sunt fundamentate. Însă pe lângă aceste cauze de ordin subiectiv (calitatea liderilor de exemplu) o parte considerabilă din responsabilitatea pentru situația creată aparține cauzelor de ordin obiectiv. Facem referință, în mod aparte, la tumultosul parcurs istoric, ce a influențat în opinia noastră cultura politică a societății moldovenești (atât de nivel de elită cât și la nivel de electorat). Nu avem intenția de ai elibera de răspundere pe majoritatea liderilor politici moldoveni, dorim însă să atragem atenția asupra unor momente care ar explica într-o anumită măsură situația.

²⁴ Crăiuțu A. *op. cit.*, p.174.

²⁵ *Facem abstracție de la cazul Republicii Democratice Moldovenești (decembrie 1917 - martie 1918).*

²⁶ *Legea R.S.S.M. cu privire la introducerea unor modificări în articolele 6, 7, 49 din Constituția (Legea Fundamentală) a R.S.S.M., nr.10-XII, 10 mai 1990. // Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului R.S.S.M. – Chișinău, 1990, nr.5, art.86.*

În primul rând asistăm la o premieră în ceea ce privește independența durabilă a acestui teritoriu. În consecință clasa politică pentru prima dată urma să fie recrutată exclusiv din cadre naționale. Cea ce ține de pluripartidism atunci la fel asistăm la o premieră în domeniu. Toate aceste constatări implică recunoașterea firească a lipsei de experiență în domeniul pluralismului politic. Fapt ce a determinat numeroase impedimente în procesul de consolidare a pluripartidismului moldovenesc. Vorbind despre absența unui minim de experiență, avem în vedere atât cazul liderilor politici – în majoritate de formație comunist-comsomolista, obișnuiți să conducă conform indicațiilor, cât și cazul electoratului – care nu s-a obișnuit nici până la moment cu pluralismul ofertei. El este chiar reticent acestuia, insistând asupra monismului.

În al doilea rând, susținem ideea că din momentul în care teritoriul Republicii Moldova s-a aflat practic întotdeauna în componența altor state sau sub dominația acestora, populația s-a obișnuit să vadă în instituțiile statului și a puterii, în general, forțe incontrollable în fața cărora singura atitudine ar putea fi cea de tăcută docilitate și resemnare. Prin aceasta se poate de explicat patriarhalismul electoratului moldovenesc.

În fine la baza majorității problemelor se află cultura politică insuficientă a populației. Aceasta fiind o moștenire atât a vremurilor de odinioară (răscrucea secolelor XIX-XX) cât și a celor de adineaori (perioada sovietică).²⁷

La moment pentru cazul Republicii Moldova putem utiliza așa modele de cultură politică ca cele „pasivă” și „parohială”, în care valorile civic participative sunt încă minoritare. Majoritatea populației nu este conștientă de drepturile, libertățile și obligațiile politice personale. Cetățenii încă sunt în așteptarea liderului salvator. Societatea moldovenească păstrează încă un tipar puternic centralizat, pe fondul căruia inițiativele ce vin din partea elementelor și structurilor asociative rămân insuficiente și nesemnificative.

Toate aceste elemente explică și caracterizează calitatea pluripartidismului moldovenesc în primul său deceniu de dezvoltare. Suntem convinși în faptul că cea mai mare parte a acestor probleme vor fi depășite. În special ca urmare a procesului firesc de schimb de generații atât la nivel de clasă politică cât și la nivel de electorat.

Bibliografia

Bogos D. La răsplată, Moldova de la Nistru, 1917-1918. / Știința. – Chișinău.

Crăiuțu A. Elogiul libertății. / Polirom. – Iași, 1998.

²⁷ *Perioada sovietică, de altfel, a fost decisivă în cultivarea unei culturi politice dependente. Putem deduce chiar o relație direct proporțională între intensitatea procesului de sovietizare și durata tranziției postcomuniste.*

- Fruntașu I. O istorie etnopolitică a Basarabiei. Cartier. – Chișinău, 2002.
- Juc V. Din istoria gândirii politice românești (în Moldova). / USM. – Chișinău, 1997.
- Mihailov V., Moșneaga V., Rusnac Gh., Rusnac V. Partidele și organizațiile social-politice în Moldova. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea I. / USM. – Chișinău, 1996.
- Мошняга В. Партийно-политическое развитие Молдовы за десять лет независимости: политологический анализ. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIX. / USM. – Chișinău, 2002.
- Moraru A. Istoria Românilor: Basarabia și Transnistria (1812-1993). – Chișinău, 1995.
- Nistor I. Istoria Basarabiei. / Cartea Moldovenească. – Chișinău, 1991.
- Voicu G. Pluripartidismul. O teorie a democrației. / ALL. – București, 1998.

ДЕНЕЖНЫЕ ПЕРЕВОДЫ ТРУДОВЫХ ЭМИГРАНТОВ В ГРУЗИЮ

Натиа ЧЕЛИДЗЕ
Грузия, Тбилиси
Тбилисский Государственный университет
им. Джавахишвили
экономический факультет
кафедра экономики труда
аспирантка

The problem of money transfers of the Georgian citizens, working outside of the country to their homeland is analyzed in the article. On the basis of accomplished research the author emphasize the main countries from which Georgian labor migrants transfers money, estimates the size of the income in different countries, the general volume of the money transfers.

Наблюдаемый в Грузии после распада союза всеобщий кризис, охвативший экономику, политику, культуру и др., вызвал интенсивное территориальное движение населения по всей стране. Особенно усилилась трудовая эмиграция, которая в настоящее время характерна для всех регионов страны.

Во второй половине 2002 года при поддержке Международной организации миграции (МОМ) и нашем непосредственном участии было

осуществлено выборочное изучение трудовой миграции в городах Тбилиси, Рустави, Ткибули и Ахалкалаки. Было опрошено 630 членов семей трудовых мигрантов, т.н. заменяющих респондентов. На основе анализа их ответов установлены основные направления, социально-демографическая и профессиональная структура потоков мигрантов, причины эмиграции и величина денежных переводов семьям мигрантов.

Исследованием выявлено следующее: Причины миграции полностью экономического характера. Мигранты направляются на работу в основном в 4 страны: Россию (на неё приходится 39% трудовых эмигрантов), США (14%), Германию (13%) и Грецию (14%); Несмотря на высокую квалификацию потока трудовых мигрантов (44% эмигрировавших), они заняты на низкоквалифицированных работах с весьма незначительной оплатой. Денежные переводы эмигрировавших имеют большое значение в физическом выживании их семей.

Считаем целесообразным более подробно осветить данные исследования относительно величины и роли денежных переводов трудовых эмигрантов в деле обеспечения прожиточного минимума населения Грузии.

Согласно материалам наших исследований более 3/4 трудовых эмигрантов оказывают материальную помощь своим семьям в виде денежных переводов. Их частота весьма высока и различна по странам. Ежемесячные или более частые отправления смогли осуществить 42,6% эмигрантов, работающих в Греции; 41,3% - из США; 25,3% - из России; 22,2% - из Германии. Почти половина мигрантов один раз за несколько месяцев высылала деньги из России и Германии. В целом наиболее регулярной характер имеют переводы из США. Надо отметить, что незначительная часть (10,7%) трудовых эмигрантов, наряду с пересылкой, копят за границей деньги и считают, что привезут их по возвращении.

Мигранты отправляют семьям деньги в основном через банк (50%) и почту (17%). 16% трудовых эмигрантов передают деньги семьям через родственников, главным образом из России, а 13% передают через водителей автобусов. Этот вид в наибольшей мере используется при пересылке денег из Греции и Азербайджана.

Материалы анализа показали, что эмигранты высылают в среднем пятую часть своего заработка в зависимости от того, какова стоимость рабочей силы и уровень дороговизны жизни. Величина переводов преимущественно зависит от этого. Средняя величина денежных переводов по основным странам миграции колеблется в пределах 114-584 долларов США, а по исследованным регионам - 63-207 долларов.

По четырем главным иммиграционным странам (Россия, Греция, Германия и США) различие в объеме переводов для населения Грузии весьма велико. Намного больше высылают денег из США (369 долларов) и Греции (142 доллара). В то время как из России (112 долларов) и Германии (122 доллара). Наиболее незначительные суммы в среднем за месяц поступают из Армении и Турции (см. табл.1).

Таблица 1. Средняя величина доходов трудовых эмигрантов и их денежные переводы в Грузию (в долларах США)

<i>Регион исследования</i>		<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>Всего</i>
Страны иммиграции						
Россия	Доходы	529, 5	640, 5	397, 2	260	380, 5
	переводы	155, 5	211	126, 9	65	111, 5
Греция	Доходы	711.6	781.8	540	-	709.7
	переводы	150.4	141	102	-	142.5
Германия	Доходы	658.7	652.4	475	-	627.6
	переводы	127.2	100	132.9	-	121.6
США	Доходы	2079.7	176	1227	-	1930.2
	переводы	404.8	272.7	254	-	368.7
Израиль	Доходы	1071.4	800	-	-	1037.5
	переводы	275.7	150	-	-	260.0
Бельгия	Доходы	783	-	700	-	775
	переводы	272.2	-	100	-	255
Другие страны Европы	Доходы	791	812.5	466.6	300	773
	переводы	150.3	221.3	66	50	125.6
Турция	Доходы	350	425	-	-	406.3
	переводы	75	135	-	-	120
Армения	Доходы		-	-	90	90
	переводы	-	-	-	19.6	19.6
Азербайджан	Доходы	-	200	-	-	200
	переводы	-	-	-	-	-
Другие страны	Доходы	2311.5	833	200	-	1581.3
	переводы	169.2	177	50	-	162.5
Всего	Доходы	1053	813	506	252.9	775
	переводы	206.9	169.8	135	63	162.4

Примечание: 1 - Тбилиси; 2 - Рустави; 3 - Ткибули; 4 – Ахалкалаки.

Из указанных четырех главных стран миграции доля переводов по отношению к доходам заметно выше в России - 29%, в других странах составляет 19-20%. Это обусловлено дешевизной жизни в России по сравнению с другими странами.

В Грузии наблюдалась существенная дифференциация суммы переводов и по исследованным городам, что объясняется распределением потоков мигрантов по странам и их квалификационной структурой. Население Тбилиси ввиду более высокого уровня квалификации, большей информированности и лучшего знания иностранного языка смогло найти более высокооплачиваемую работу, чем эмигрировавшие из других регионов.

В соответствии с материалами исследования 12,6% трудовых мигрантов не оказывают помощи семьям. Среди них большинство составляет работающее студенчество. Поэтому доля тех, кто не может помочь семьям, находясь в Германии и других странах Европы, не столь низка - соответственно 17,0% и 16,7%. В наибольшей мере оказывали помощь семьям население, эмигрировавшее из Ткибули, поскольку там с материальной точки зрения катастрофическое положение.

Исследованием установлено, что средняя величина переводов трудовых эмигрантов достигала 162,4 доллара, которая в исследуемом периоде равнялась 350-360 лари. Вместе с тем определено, что местный доход семьи плюс сумма, полученная из-за рубежа, обеспечивают проживание этих семей только на уровне прожиточного минимума. Нередко переведенные из-за границы деньги будут использованы для отправки других членов семьи на заработки за границу или для возвращения долга, взятого семьей для осуществления трудовой миграции. В то же время нередко это начальный капитал для развития малого бизнеса, в котором вернувшиеся из эмиграции видят источник своего будущего существования.

Таким образом, за счет трудовой эмиграции в Грузии сотни тысяч семей получают средства для существования, в страну же от экспорта рабочей силы поступает значительный объем валюты. Как свидетельствуют оценки экспертов Международной Организации Труда, трудовые мигранты в год в виде денег и товаров в свою страну ввозят в среднем 2.000 долларов или 166,7 доллара в месяц. Этот показатель весьма близок к средней сумме перевода в Грузию - 162,4 доллара.

Следует также отметить, что несколько раз была сделана попытка установить величину переводов в Грузию от трудовой эмиграции в среднем за год. По расчетам Т.Гугушвили, который основывается на сред-

ней сумме международных переводов трудовых мигрантов в целом в мире, в Грузию ежегодно поступает 720 млн долларов²⁸. По мнению Р.Гачечиладзе, указанная величина составляет минимум 400 млн долларов²⁹. По нашим же исследованиям сумма, поступившая от экспорта рабочей силы, предположительно равна 600-670 млн долларов³⁰. Тем не менее эти расчеты не отражают точного числа трудовых эмигрантов из Грузии. Как было отмечено, это основано на предположительной численности. На наш взгляд, после опубликования материалов переписи населения указанные расчеты будут уточнены.

Если принять во внимание, что из Грузии выбыло 250-300 тыс. трудовых эмигрантов, то следует предположить (используя экстраполяцию на все население страны рассчитанного нами показателя - 162,4 доллара), что из-за границы в виде денежных переводов в год поступает 550-650 млн. долларов. Это составляет приблизительно пятую часть валового внутреннего продукта Грузии за 2002 год и играет большую роль в покрытии внешнеторгового дефицита, составившего 284 млн. долларов. Материалы исследования показали, что основная часть поступившей валюты используется для удовлетворения первичных потребностей населения Грузии.

Таким образом, трудовая эмиграция, несмотря на вызванные ею острые социальные проблемы, имеет большое значение для социальной защиты населения в критической ситуации и социально-экономического развития страны. Предположительно по мере начала экономического подъема ее интенсивность снизится, экспорт же рабочей силы станет более эффективным.

Библиография

Челидзе Н. Трудовая эмиграция населения Грузии. - Тбилиси, 1997 (на груз. яз.)

Гугушвили Т. Внешние миграционно-демографические проблемы Грузии. - Тбилиси, 1998 (на груз.яз.)

Гачечиладзе Р. Миграция населения в Грузии и ее социально-экономические результаты. - Тбилиси, 1997 (на груз. яз.)

²⁸ Гугушвили Т. *Внешние миграционно-демографические проблемы Грузии.* - Тбилиси, 1998, с.23 (на груз.яз.)

²⁹ Гачечиладзе Р. *Миграция населения в Грузии и ее социально-экономические результаты.* - Тбилиси, 1997, с.37 (на груз. яз.)

³⁰ Челидзе Н. *Трудовая эмиграция населения Грузии.* - Тбилиси, 1997, с.76 (на груз. яз.)

ETAPELE EVOLUȚIEI ELITEI POLITICE POSTTOTALITARE DIN REPUBLICA MOLDOVA³¹

Ana MARGARINT
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Lector, MA

Maintenance and development of the post-totalitarian society cannot be achieved without implication of the political elite. Undoubtedly, the society survives due to politics, thus the role of the elites should not be underestimated. The article examines phases of evolution of the political elites of the Republic of Moldova and processes occurred in our country during last twenty-year period.

Examinând confuza stare de la sfârșitul anilor 80 s-a depistat o vădită necesitate de a efectua schimbări în sistemul social. Clivajul crescând dintre conducătorii de vârstă a treia care ocupau posturile practic pe viață și cei relativ tineri care aspirau la creștere ierarhică, lipsa inovațiilor, progresul lent a revoluției tehnico-științifice, necorespunderea cerințelor înaintate de societatea informațională destabiliza sistemul. Contextul în care au loc toate aceste procese cereau schimbări. În aspectul său politic aceste schimbări inevitabile se caracterizau prin faptul că ele urmau să fie inițiate de către elita politică, să semnifice schimbarea a însăși sistemului de organizare a puterii. Putem evidenția patru etape ai dezvoltării posttotalitare a societății moldovenești:

Perioada restructurării – 1984-1989 - prima etapă de reformare a sistemului politic se caracterizează prin schimbări din interiorul sistemului, printr-o tendință generală de a păstra orânduirea socială existentă. Însă nu a fost posibil de a menține procesul în limitele acestei strategii. Ideologia restructurării menită să servească drept rol a noii formule de conducere, nu era curățită de retorica comunistă și de aceea nu putea pretinde la statutul de ideologie a legitimității atât în societate, cât și în cadrul elitei conducătoare³².

³¹ *Recenzent – doctor, conferențiar Vasile CUJBA.*

³² *Бадовский Д.В. Трансформация политической элиты в России от организации к «партии власти». // Полис, 1994, № 6, с.50*

Contextul în care are loc transformarea socială din această perioadă nu ne permite să detectăm toate procesele putem doar să observăm cum se cristalizează elementele unei noi construcții sociale. Din acest punct de vedere vom analiza schimbările caracteristicilor principale a grupelor elitare.

În anii 1988-1989 în fosta Uniune Sovietică sub devizele „accelerare”, „publicitate”, „democrație”, „mentalitate nouă” etc. se desfășura restructurarea. Dar un sistem bazat pe monopolul unui partid la putere este, în principiu ireformabil și restructurarea nu avea sorț de izbândă. S-au impus cu necesitate modificări ale ideologiei politice a restructurării, deoarece critica generală a „stalinismului”, „brejnevismului” și a altor nereguli ale trecutului nu mai prezenta deja interes pentru mase³³.

Despre natura ireformabilă a sistemului politic sovietic vorbește și elito-
logul rus G.Așin, însă potrivit lui restructurarea a fost o încercare de a salva
elita. „Elita restructurării după componența sa era neuniformă cu toate că din
punct de vedere politic în ea predominau reformatorii în frunte cu M.Gorba-
ciiov, care dorea să modernizeze sistemul social politic stagnant, să construia-
scă „socialismul cu chip de om” trasând cursul politic al regimului către tran-
sparență și democratizare. Tragedia acestei elite consta în faptul că avea limi-
te determinate ale reformismului său legat de regimul partocratic sovietic. Si-
stemul social politic condus de ei era în fond ireformabil, el nu avea nevoie
de modernizare ci de transformare într-un alt sistem social-politic. Și o atare
funcție nu putea fi realizată de această elită (atunci ea nu ar fi fost elită sovie-
tică), ea a fost realizată de elita post sovietică”³⁴.

Perestroika era necesară elitei, pentru autopăstrarea sa; în realitate Gor-
baciiov nu a fost trădătorul elitei sovietice, el a încercat să o salveze ... obiec-
tiv perestroika independent de intențiile inițiatorilor ei, de la bun început erau
îndreptați nu la lichidarea puterii elitei conducătoare, dar la transformarea
„înnobilirea ei”³⁵.

Procesul de inițiere a reformelor pune în gardă elita nomenclaturistă, ea
simțind că pierde controlul asupra situației, devenind nesigură pe pozițiile sa-
le opune o rezistență dură schimbărilor. O altă parte a elitei a sesizat emer-
gența și în 1987 creează Mișcarea Democratică de Susținere a Restructurării.
Era o formațiune neformală creată de inteligenție și o parte din comuniști cu
idei liberale. Această mișcare de la început avea ca scop să susțină politica

³³ Solomon C. *Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002)*. – Chiși-
nău: USM, 2002, p.178

³⁴ Ашин Г.К., Лозанский Э.Д., Кравченко С.А. *Социология политики. Сравни-
тельный анализ российских и американских политических реалий*. – Москва,
2001, с.378

³⁵ *idem* p.392

dusă de M.Gorbaciov mai târziu scizionează din cauza dispozițiilor național-lingvistice diferite. „Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării a debutat cu cererea de a proclama limba română limbă de stat și de a reveni la grafia latină”³⁶.

De fapt real putem spune că la această etapă cel mai esențial lucru era totuși lupta pentru aparat „Pe măsură ce politica se profesionalizează și partidele se burocratizează, lupta pentru puterea politică mobilizatorie, tot mai mult se transformă într-o competiție în două trepte: de la rezultatul luptei de concurență asupra puterii pentru aparat, care se desfășoară în interiorul aparatului exclusiv între profesioniști, depinde alegerea celor, care va putea intra în luptă pentru simpli muritori”³⁷, în această ordine de idei pentru elita birocratică, controlul asupra căreia în condițiile sistemului nomenclaturist și în perioada descompunerii și transformării, devine mecanismul cheie al dominării politice. Inițial această luptă avea loc dintre diferiți reprezentanți al elitei conducătoare, dar treptat, în condițiile cristalizării și formării organizaționale a contraelitei, ea începe să se dezvolte și dintre elita conducătoare și contraelitea³⁸.

Schimbările care au loc creează condiții favorabile nomenclaturii de a se încadra în noi tipuri de activitate. Nomenclatura inițiază activități care aduc venit: crearea întreprinderilor mixte; convertirea liberă banilor în numerar; credite în condiții avantajoase; vinderea imobilului la un preț simbolic; privilegiul în operațiuni de export import; privatizarea întreprinderilor rentabile, privatizarea sistemului bancar, crearea zonelor economice libere etc.

Perioada dezintegrării - 1989-1991 această etapă în mare măsură se caracterizează prin demolarea elitei vechi, pe primul plan se plasează refuzul față de ideologia precedentă. Este etapa spectaculoaselor deziceri de trecut comunist, perioadă romantică plină de iluzii cu privire edificarea statului moldav, libertate, dreptate etc., în cadrul acestor tendințe derulează procese greu de stăpânit. Republicile unionale sesizează slăbiciunea centrului, cu acest prilej pornește procesul de dezintegrare din URSS „Procesele de renaștere națională și de cucerire a independenței politice, conduse de elitele politice naționale, au reluat acel amestec de ambiții naționale care au existat în trecutul istoric, încă înaintea perioadei totalitariste”³⁹.

³⁶ Solomon C. *Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002)*. – Chișinău: USM, 2002, p.180

³⁷ Бурдые П. *Социология политики*. - Москва, 1993, с.215

³⁸ Бадовский Д.В. *Трансформация политической элиты в России от организации к «партии власти»*. // *Полис*, 1994, №6, с.50

³⁹ Moșneaga V., Rusnac Gh., *Republica Moldova. Alegerile parlamentare (1994) și geografia politică a electoratului*. - Chișinău: USM, 1997, p.8

Elitele politice republicane exploatau ideea independenței și suveranității naționale, gășind în ea, pentru sine, o nouă formulă de conducere și ideologie a legitimității. În 1989 după adoptarea Legii cu privire la funcționarea limbilor oamenii devin îngrijorați, vorbitorii de limbă rusă că vor fi strâmtorați în drepturi, iar cei care se identifică români sau moldoveni indignați pe ruși că ei nu vor să accepte afirmarea identității naționale și renașterea culturii și limbii române. Acest fapt repede a fost perceput de reprezentanții contraelitei care speculând cu ideile naționale au organizat la 20 mai 1989 Frontul Popular din Moldova proclamând ideea renașterii naționale, speculând cu emoțiile ce băntuiau în rândurile populației liderii acestei mișcări repede au înaintat în poziții importante, în calitate de contrabalanță se creează Interfrontul numită apoi Mișcarea pentru egalitate în drepturi „Unitate-Edinstvo”, liderii acestei formațiuni opunându-se încercărilor de a schimba statutul limbii ruse respectiv câștigându-și pozițiile pe baza minorităților etnice și a celor care erau speriați de schimbările survenite și mai aveau încredere și dorință de a păstra sistemul comunist. „Revenirea la rădăcinile etnice și la limba română, renașterea spiritului național derula pe fondul destrămării sistemului sovietic, generând tensiuni într-o societate divizată brusc în băștinași și vorbitori de limbă rusă”⁴⁰. Interesele elitelor naționale și republicane tot mai mult se localizează și se concentrează în cadrul republicii, aceste elite deja nu mai leagă problema autopăstrării și rezistării politice cu nivelul unional.

Apare perioada stabilirii noilor reguli de joc. Se formează diverse tabere politice. În componența elitei politice au loc regrupări în cadrul cărora democrații, liberalii, naționaliștii etc., dibace se adaptează la noile idei și situații, iar comuniștii încearcă să-și păstreze identitatea, alții se află în căutarea ideii sale politice. Elita birocratică s-a descompus, iar diferite grupe din cadrul ei au mizat pe diferiți lideri politici, respectiv nu putem să vorbim despre câștigul unei părți în lupta pentru aparat.

În această fază se iscă noi actori politici, potențialul cărora era ascuns după paravanul sistemului sovietic, în anumite privințe are loc legalizarea elementelor noi a elitelor. Denaturările acumulate sunt consecințele necorespunderii între pozițiile cheie din sistemul puterii și oamenilor real capabili să realizeze funcții de putere, de lider și să genereze distrugerea nivelelor superioare ale puterii și respectiv schimbul elitei politice. Dar în virtutea faptului că procesul poartă un caracter social spontan spre instituțiile puterii se îndreaptă oameni întâmplători ridicați din apele tulbure ale evenimentelor democratice de miting.

⁴⁰ Solomon C. *Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002)*. – Chișinău: USM, 2002, p.182

Cedând parțial conservatorilor conducerii de partid, parțial contraelitei, Gorbaciov a încercat să introducă unele schimbări în structura și sistemul organizării puterii. Inițierea formării unui nou organ al puterii legislative – Congresul deputaților populari al URSS - urmarea, din punctul de vedere a luptei în cadrul clasei conducătoare, câteva scopuri. Era necesar de a crea o nouă bază legitimă pentru trasarea reformelor, de a încerca să consolideze pe această bază, atât elita, cât și societatea, să anticipeze creșterea proceselor de zinteșării din URSS. În afară de aceasta alegerile trebuiau să servească în calitate de funcție al mecanismului recrutării elitei, în scopul de a înnoi Olimpul politic pregătind în prealabil etapa reformării al aparatului conducător, sistemului puterii executive, formarea unei noi verticale ale ei. Următorul pas al aceiași strategii a fost introducerea postului de președinte al URSS.

Structurile PCUS trebuiau lipsite atât de funcția infrastructurii politice, cât și de funcțiile infrastructurii conducătoare (prin formarea verticalei prezidențiale al puterii executive). Mai departe ratificarea unui nou acord Unional trebuia să devină actul de recunoaștere al proceselor regionalizării în cadrul URSS, conferirea republicilor în primul rând a independenței politice - procese, care erau imposibil de ignorat după declararea suveranității statale al Federației Ruse. Acordul Unional trebuia să formeze o nouă bază pentru unitatea unională, până recent fundamentat pe dominarea PCUS, astfel, privind partidul de statul lui de formator al sistemului, „separând-o” de stat.

O astfel de „reformare” însemna sfârșitul fostei orânduiri sociale, însă realizarea acestui proiect a fost întrerupt de puciul din august 1991, apoi de acordul de la Brașov Beloveje și formarea CSI prin care s-a finisat a doua etapă a transformării societății sovietice și totodată existența URSS⁴¹.

Independența - 1991-1994 perioada când „forțele politice continuă să formuleze acele valori în baza cărora aveau de gând să câștige încrederea cetățenilor. În această perioadă forțele politice de dreapta pledau pentru democratizarea societății, „renașterea națională”, privatizarea proprietății de stat, orientarea la unirea cu România. Mai târziu ei anunță apartenența la valorile creștin-democrate. Liderii lor erau, în mare măsură, din mediul scriitorilor și jurnaliștilor și au avansat datorită elocvenței ei în timpurile înfloririi „democrației de miting”⁴².

⁴¹ Бадовский Д.В. Трансформация политической элиты в России от организации к «партии власти». // Полис, 1994, № 6, с.51

⁴² Боцан И. Республика Молдова между трансформацией и Status Quo: анализ десяти лет независимости (политический аспект). // Республика Молдова в Европейском контексте и в аспекте политике безопасности. – Киев: FES, 2001, с.9. De fapt I. Boșan condiționat numește perioadă romantică de la începutul restructurării până la 1994.

Trasarea reformelor economice în Republica Moldova a însemnat o nouă ideologie a legitimității, o altă formă de guvernare. „dar condițiile politice în care se desfășoară reformele economice și sociale joacă un rol determinant. Politicul este chiar mai important decât economicul în primii ani de schimbări, deoarece conducerea politică macrosocială este cea care gestionează întregul proces de reforme. Descentralizarea și democratizarea, reorganizarea instituțiilor statului sunt procese fundamentale, care depind, în primul rând, de conduita noilor actori politici”⁴³. Conținutul de bază a reformelor sociale în Moldova este legat de procesul distribuirii și privatizării proprietății

În această perioadă se intensifică fragmentarea politică. Însă consolidarea elitei conducătoare nu a precedat trasarea reformelor ceea ce și a determinat conținutul de bază al etapei a treia a transformării sistemului. Asigurându-și victoria în 1991 noua elită politică moldovenească, formată și unită pe baza negării fostei conduceri, începe să se dezintegreze o dată ce dispare cauza ce-i unea și apare întrebarea edificării societății și a statului.

Contextul în care are loc dezvoltarea elitei politice este consolidarea poziției sale. Plecând de la aceste considerente se formează principalele ramuri ale sistemului elitar: administrația președintelui, guvernul, parlamentul, elita-business. În această perioadă conflictul derula în limitele contradicțiilor dintre puterea legislativă și executivă. În condițiile unei noi reîmpărțiri, când puterea continuă să genereze proprietatea, trecerea în opoziție deseori înseamnă doar aceea că anumite grupuri elitare sau sociale sau un reprezentant concret al elitei politice ori nu a primit posibilitatea să participe la procesele distribuirii, ori de interesele lor nu s-a ținut cont.

Structurile puterii executive, administrația președintelui, guvernul devine locul consolidării al unei părți ai elitei pe când o parte din elita parlamentară devine centrul cristalizării și formării organizate al opoziției. Strategia opoziției a fost bazată pe tendința de a transforma sistemul de organizare a puterii de stat în Moldova astfel încât centrele de luare a deciziilor s-ar transfera în Parlament; în final s-a produs o slăbire a structurilor prezidențiale și ale instituției Președintelui, instalarea controlului parlamentar asupra guvernului. Are loc o polarizare a puterilor, se compune o nouă configurație a grupurilor elitare.

Alegerile parlamentare din 1994 și adaptarea noii Constituții la 29 iulie 1994 au finisat și această etapă a transformărilor obștești în limitele dezvoltării posttotalitare, fixând un anumit sistem de organizare a puterii de stat, tran-

⁴³ Tibil G. *Conflictul elitelor și instabilitatea politică în evoluția modernă și contemporană a României. // Polis, 1995, nr.4, p.101.*

sformând Republica Moldova în republică semiprezidențială, determinând regulile de joc pentru toți participanții procesului politic din Moldova.

Perioada consolidării sau instituționalizării (1994–2004) - noua etapă a dezvoltării și transformărilor sociale se caracterizează prin procese prelungite de redistribuire și privatizare a proprietății în condițiile lipsei consensului între elitele politice. „La alegerile din 1994 Partidul Democrat Agrar a acumulat 43% din voturi și datorită sistemului electoral proporțional – majoritatea absolută în parlament. De la început toată conducerea de stat s-a unit în jurul PDAM, însă peste un an partidul s-a scindat din cauza ambițiilor acestor lideri, probabil din dorință de a controla individual, în primul rând, procesul de privatizare”⁴⁴.

Tendențele de bază în procesul consolidării noii elite conducătoare sunt: stabilirea de către elita birocratică a propriei conduceri de aparat; integrarea grupărilor elitare și economice; formarea clanurilor politico-economice. Are loc o succesiune de alegeri republicane și locale, care legalizează liderii înaintați la poziții de putere din perioadele precedente, întărindu-i în calitate de o nouă elită politică. Cohorta politicianilor 1994-2001 esențial se deosebește de activiștii publici ai anilor 1989–1991. Își primesc legitimitatea sa și pătura politicianilor, care și-au demonstrat dreptul său de a fi lider prin muncă cotidiană și nu în coliziile de miting sau intrigi de cabinet. „Țara și reprezentanții elitelor conducătoare și populația a acumulat experiență, stereotipuri de conduită (toleranță, stima „regulilor de joc” etc.) în condițiile alegerilor democratice bazate pe concurență”⁴⁵. În conștiința de masă a populației Moldovei s-a petrecut procesul de instituționalizare a formațiunilor politice⁴⁶.

Din punct de vedere a cercetării grupelor elitare componența perioadei de tranziție constă în schimbul fațetei politice a sistemului social tradițional în scopul de ai conferi un chip mai adecvat noii societăți social-economice. Astfel a avut loc schimbarea relațiilor de proprietate, precum și schimbarea statutului social, a structurii grupelor elitare. S-a petrecut legalizarea elitelor. Elitele s-au transformat în subiectul de bază al activității social-politice ce are loc în sfera politicii publice. Au apărut noi participanți (tipul politicului public, “actorul politic”), relațiile intraelitare devin mai complicate, mai comple-

⁴⁴ Боцан И. Республика Молдова между трансформацией и Status Quo: анализ десяти лет независимости (политический аспект). // Республика Молдова в Европейском контексте и в аспекте политике безопасности. - Киев: FES, 2001, с.10

⁴⁵ Мошняга В. Парламентские (1998) выборы и упрочение демократии в Молдове. // Молдова–98. политические реалии и парламентские выборы. – Кишинев, 1998, с.61

⁴⁶ *ibidem*, p.64

xe (grupele elitare, grupele de presiune, grupele de interese, grupele politico-financiare). Demonstrativ elitele au ocupat rolul principal în procesul distribuirii resurselor, proprietății și controlului asupra lor.

După perioada inevitabilă și necesară a dezintegrării începe procesul natural al consolidării grupelor elitare în baza apartenenței la putere și resurse, prin reintegrarea grupelor politico-financiare locale, legitimate printr-o serie de alegeri parlamentare și președințiale din anii 1994–2001. Are loc un proces activ de concentrare ale grupurilor politico-financiare, care restabilesc monolitatea puterii prin formarea unui sistem ierarhic din oligarhii noi. Pentru finalizarea transformării elitelor este nevoie de reînnoirea comandanților politici ai societății, adică a grupurilor elitare, care realizează puterea politică în Republica Moldova.

În considerațiile de mai sus este vizibil faptul că istoria de peste 70 de ani a elitei sovietice a înregistrat două transformări generale – represiile staliniste și restructurarea. Ambele aceste transformări au fost doar remanieri în rândurile unui și aceluiași grup. Eșecul restructurării a desemnat eșecul sistemului, sistemul nou cere o elită nouă. Anii 1989-1990 au schimbat cursul politic al țării, au avut loc modificări serioase în componența elitei, dar, totuși, aceasta nu a fost schimbul ei, a fost o transformare a aceleiași elită.

„Atâta vreme cât revoluția democratică era în toi, oamenii ocupați de distrugerea vecilor puteri aristocratice care luptau împotriva acestei revoluții, se dovedeau însuflețiți de un mare spirit de independență și, pe măsură ce victoria egalității devenea mai totală, se lăsau puțin câte puțin în voia tendințelor naturale cărora le de naștere această egalitate și întâreau sau centralizau puterea socială. Doriseră se fie liberi pentru a putea deveni egali și, pe măsură ce egalitatea se institua tot mai mult cu ajutorul libertății, ea făcea ca libertatea să devină mai dificilă ... văd bine că națiunile din zilele noastre sunt turbulente; dar nu văd în mod explicit că ele sânt și liberale și mă tem că la sfârșitul acestor agitații care fac să se clatine tronurile, suveranii să nu se găsească mai puternici decât au fost [mă tem, în fine, că acest timp de permisivitate să nu se pregătească totul pentru aservirea generațiilor viitoare]”⁴⁷.

Aceste observații ai lui Alexis de Tocqueville putem să le racordăm și la Republica Moldova căci sistemul elitar în curs de formare în caracteristicile de bază devine tot mai asemănătoare cu acel sistem elitar, de la care de fapt a și pornit transformarea grupelor elitare din RSSM, iar unele caracteristici practic se restituie în forma precedentă, noua elită a moștenit trăsăturile elitei vechi precum sunt corupția, necompetența, abuzul de putere, relațiile perso-

⁴⁷ *Tocqueville A. Despre democrație în America. vol.II. – București: Humanitas, 1995, p.341*

nale, dreptul de telefon etc. Componenta sa și unele trăsături a relațiilor intra-elitare încă mai poartă amprenta trecutului nomenclaturist.

Însă dincolo de astfel de aprecieri noua elită moldovenească se deosebește de cea sovietică prin structura sa, mecanismele recrutării și legitimării într-un grad mai înalt de concurență. Este evident că procesul de formare a elitei politice a statului independent Republica Moldova este un proces îndelungat, complicat și contradictoriu. El nu trebuie dramatizat sau din contra romantizat. Nucleul elitei politice a Moldovei practic s-a format. Problema rămâne alegerea metodei optime de reproducere care ar permite să depășească sau cel puțin să anihileze contradicțiile, să asigure stabilitatea politică a societății moldovenești. În acest sens dinamica tendințelor în dezvoltarea politică a țării în mare măsură va depinde de modelul de formare și reproducere a elitei politice care va domina în societatea noastră.

Bibliografia

- Moșneaga V., Rusnac Gh. Republica Moldova. Alegerile parlamentare (1994) și geografia politică a electoratului. – Chișinău: USM, 1997.
- Solomon C. Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002). – Chișinău: USM, 2002.
- Tibil G. Conflictul elitelor și instabilitatea politică în evoluția modernă și contemporană a României. // Polis, 1995, nr.4.
- Tocqueville A. Despre democrație în America. vol.II. – București: Humanitas, 1995
- Ашин Г.К., Лозанский Э.Д., Кравченко С.А. Социология политики. Сравнительный анализ российских и американских политических реалий. – Москва, 2001.
- Бадковский Д.В. Трансформация политической элиты в России от организации к «партии власти». // Полис, 1994, №6.
- Боцан И. Республика Молдова между трансформацией и Status Quo: анализ десяти лет независимости (политический аспект). // Республика Молдова в Европейском контексте и в аспекте политике безопасности. – Киев: FES, 2001.
- Бурдые П. Социология политики. - Москва, 1993.
- Мошняга В. Парламентские (1998) выборы и упрочение демократии в Молдове. // Молдова–98. политические реалии и парламентские выборы. - Кишинев, 1998.

TENDINȚELE DE DEZVOLTARE A ELITEI POLITICE DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI CREȘTEREA CAPACITĂȚII EI DE FUNCȚIONARE

Ana MARGARINT
Republica Moldova, Chișinău,
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie,
Lector, MA

Vasile CUJBĂ
Republica Moldova, Chișinău,
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie,
doctor, conferențiar

The article examines the role of political elites in the last years for the Republic of Moldova. The article has looked for answers to a series of major questions regarding the role they have in the political process, and the extent they gather in their hands political power, the complex relationship among elites.

În orice sistem politic caracterul și relațiile dintre conducători și conduși determină esența și perspectiva lui. În lucrarea de față această problemă este examinată prin prisma legăturii reciproce a elitei politice și a societății. Procesul de formare a elitei politice noi, funcționării lui și metodelor noi de colaborare cu masele este important pentru înțelegerea evenimentelor care au loc în țară. Elita politică apărând ca subiectul central și definitoriu al vieții politice joacă un rol important în formularea și realizarea în practică a obiectivului de supravețuire a Moldovei.

În ceea ce privește elita politică ea este produsul structurii politice a societății. Membri ai elitei sunt cei care participă în procesul de elaborare și adoptare a deciziilor de stat. Din perspectiva organizațională elita este reprezentată de vârful piramidei de etaje unde se stochează informația vitală și se elaborează deciziile. Elita se originează în istoricitatea societății și în diviziu-

nea socială a muncii, care conjugă evoluțiile spre complexitate ale realității sociale cu separarea deciziei de execuție⁴⁸.

Puterea lor se bazează ori pe posibilitatea de a influența pe cei care nemijlocit adoptă decizia, sau prin participarea proprie la adoptarea acestor decizii. Diferențierea dintre influența asupra procesului de adoptare a deciziei și participare nemijlocită este necesară din considerentul că în statele contemporane diferite structuri politice și diferiți oameni se specializează pe îndeplinirea acestor două funcții. Deciziile se adoptă la trei nivele: legislativ, executiv și judiciar. Astfel elita politică include în sfera executivă elita guvernamentală: președintele și aparatul președințial, miniștrii, vice-miniștrii; elita parlamentară: deputații din parlament, liderii de partide cu pondere în societate; în sfera judiciară: judecătorii Curții Constituționale; plus președintele Comisiei Electorale Centrale, ambasadorii și consulii Republicii Moldova. Toate aceste nivele constituie elita politică.

Din afară asupra acestor decizii influențează diferite structuri formale precum sunt partidele politice și grupurile de interese. Dar nu numai ei. Influențează și structurile neformale: grupuri de oameni legați între ei, care au acces la acei oameni care adoptă decizii și pot să-i influențeze. Deci putem spune că elita politică este produsul atât structurii formale cât și neformale a structurii politice a societății. Structuri neformale, sunt acele grupuri și cercuri, care nu au un statut politic formal, dar posedă mijloace de influență și le utilizează atunci când consideră că este necesar.

De regulă, aceste grupări sunt strâns legate cu structurile formale, cu toate că nu se suprapun completamente. În societatea moldovenească contemporană ei sunt, în primul rând, businessmanii companiilor / corporațiilor mari, conducătorii de bănci cointeresați într-o anumită politică de stat, unitățile comerciale interne și externe etc. Structurile neformale sunt strâns legate de grupurile de interese formale care instituționalizat prezintă poziția oficială a antreprenorilor.

Elita politică cuprinde vârful piramidei ierarhiei puterii din țară. Ea deține puterea politică care îi conferă posibilitatea de a utiliza în folosul sau toate resursele statului – de la cele materiale până la cele cultural informaționale. Elitele afectează finalitățile politice “în mod regulat”, în sensul că punctele de vedere și posibilele lor acțiuni sunt văzute de alte persoane influente drept factori importanți la cântărirea probabilităților de continuitate sau de schimbare a regimului sau a politicii ei, mai degrabă că el/ea sunt capabili să inițieze acțiuni cu influență asupra acelor aspecte care au relevanță pentru interesele sau

⁴⁸ Florian A. *Elitele și revoluția. // Societate și cultură. Noua alternativă. nr.1 (44), 1998. p.3-4*

poziția lor. Elitele afectează evoluția politicii într-un mod substanțial în sensul că fără suportul lor, sau în condițiile opozițiilor, o evoluție relevantă pentru interesele și poziția lor ar fi semnificativ diferită. Alături de faptul că dețin poziții strategice în organizații puternice, această abilitate a elitelor de a afecta evoluțiile politice într-un mod regulat și substanțial le distinge de alte persoane sau sectoare ale societății. Un asasin politic poate influența evoluția politică de o manieră substanțială, dar nu regulată, iar un cetățean făcând uz de votul său în alegeri democratice le poate afecta regulat, dar nu substanțial⁴⁹.

În prezent în Republica Moldova elita politică este compusă din două categorii de actori. Prima este alcătuită din oameni care s-au mai aflat la putere și au activat în cadrul regimului sovietic (nomenclatura). A doua categorie sunt oamenii care au fost ridicați pe creasta de val al democrației. Mulți din ei nu erau pregătiți de a fi conducători, doar erau simpli cetățeni care credeau în democrație.

O vreme, astfel de oameni au nutrit iluzia că evoluția evenimentelor va face imposibilă reîntoarcerea pe scena politică a celor din prima categorie menționată. Dar nici teama celor dintâi, nici iluziile celorlalți nu au ținut prea mult, căci legile politicului sunt ceva mai complicate decât hârjoana între teamă și iluzii⁵⁰.

Mulți din ei parlamentari ai Parlamentului de Legislatura a XII-a nu s-au putut acomoda sau menține pe poziții de putere, astfel după expirarea mandatului se reîntorc la vechile posturi de muncă 275 de persoane (numărul total de deputați fiind de 371) sau pleacă peste hotare 1 - în Rusia (Leșcinski V.) și 2 - în România (Dobrea V., Druc M.). Soarta primului parlament democratic este interesantă o parte din elita actuală a fost recrutată din rândurile lui 10 oameni pleacă la guvern, 2 președinți - M.Snegur și P.Lucinschi - tot au aparținut parlamentului de legislatură a XII (dar și nomenclaturii ocupând locuri de frunte în nomenclatura comunistă), deputați în următoarele foruri legislative - 33 persoane, 1 - la Curtea Constituțională, 2 - în avocatură, 2 - ambasadă și ONU, 1 - devine primar general de Chișinău și își exercită funcția și la moment, restul se aranjează la diferite posturi de muncă, tot în Chișinău spre exemplu în sfera învățământului, ziaristică, departamente etc.⁵¹.

Supravețuirea politică a unei părți a nomenclaturii și influența ei asupra deciziilor politice, conferă raportului de forță din interiorul elitei politice tră-

⁴⁹ Burton M., Gunther R., Higlie J., *Transformarea elitelor și regimurile democratice*. // *Polis*, 1995, nr.4, p.60

⁵⁰ Todson A. *Cine se teme de sondaje?* // *Vocea Civică*, vol.I, nr.2, aprilie-iunie 1995, p.2

⁵¹ *Arhiva Parlamentului Republicii Moldova. Lista Deputaților poporului ai Republicii Moldova de legislatură a XII-a.*

sături specifice. Elita politică moldovenească este în mare măsură prizoniera lipsei unii ideologii unificatoare. Pe când în rândurile populației nostalgiile egalitariste și mai ales cele legate de URSS sunt destul de puternice. Aceste vestigii pun amprenta asupra deciziilor politice, evenimentelor și dezbaterilor publice.

Grupul celor selecționați după principiul competenței a simțit că momentul schimbărilor anilor '90-91 le poate aduce satisfacția tendințelor lor de dezvoltare a propriilor capacități. Acest lucru a făcut ca ruptura dintre acest grup și cel al promovaților pe baza obediinței față de sistem să devină latentă; conflictul fiind bazat pe faptul că cei din urmă tind să nu mai recunoască rolul social al celor care și l-au dobândit pe seama strictă a obediinței față de sistemul comunist. Această situație face ca între cele două categorii să se adâncească conflictul, ruptura între ele căpătând conotații politice. Astfel grupul promovat prin obediință se va ralia grupului provenit din elita politică totalitară, iar cel promovat prin competență fie să se atașeze vechii clase politice, fie să-și creeze propriul grup de agregare politică.

Timp de ultimul deceniu elita politică, partidele și mișcările politice care conduc cu țara puțin și-au bătut capul de obținerea balanței reale de interese a păturilor și grupurilor sociale. Accedând la putere această grupare politică a impus societății un curs de reformare cu un conținut capabil pe mult timp să destabilizeze o societate deja aflată în criză.

Au fost ratate toate posibilitățile pentru o dezvoltare optimă, nu au fost căutate variante de reformare mai simple pentru popor care ar permite mobilizarea societății să realizeze împreună cu conducerea sa un salt și să ocupe un loc onorabil între țările lumii. De aici și neînțelegerea reciprocă, imposibilitatea de comunicare, hăul de netrecut care se cascadează între cei mulți de jos, gloata răbdătorilor măcinați de bucățile zilnice de pâine, și „elita” politică, mereu în tranșa jocului de putere, întotdeauna agitată în cercul ei strâmt cu figurine posedate de una și aceeași pasiune egoistă și orgolioasă a supremației.⁵²

În loc de aceasta politica de reformare promovată care nu a ținut cont de psihologia poporului a dus la acutizarea situației economice care era deja foarte grea, scăderii nivelului de trai a populației, instabilitate în toate domeniile vieții societății inclusiv și politice. Potrivit lui V.Saca instabilitatea social-politică și economică a societății de tip moldav este rodul unui deficit de concepție integrală a tranziției, deficit de model optim (adaptat adecvat la condițiile concrete ale țării) de funcționare și dezvoltare a structurilor democratice, fapt

⁵² Țurcanu A. *Sabatul sau noaptea vrăjitoarelor politicii moldovenești. / Cartier. - Chișinău, 2000, p.58*

ce ne vorbește despre o ruptură evidentă nu numai între teorie și practică tandemului tranziție reformă, ci și între acesta din urmă, ca proces evolutiv, și contextul general al continuității transformărilor sociale⁵³.

Noua elită politică formată la sfârșitul anilor 80 începutul anilor 90 are trăsături caracteristice comune pentru elitele întregii lumi și particularități specifice condiționate de fostul regim și perioada actuală, specifice numai elitei politice moldovenești.

În timpul de față caracteristici deosebite a elitei conducătoare sunt: concentrarea puterii de stat în mâinile unui grup; indiferența față de influența factorilor negativi din interiorul țării; un nivel de trai net superior întregii populații; selectarea cadrelor în funcții cheie din principiul fidelității personale, relații prietenești; un statut aparte (nu se supun legilor, nu sunt pedepsite persoanele corupte)⁵⁴.

Elita politică conducătoare mai mult activează pentru asigurarea intereselor sale corporative care nu se identifică cu interesele altor pături sociale ci chiar sunt contrare intereselor societății moldovenești. Ea nu este determinată în cursul său politic, își schimbă opinia ajungând să se contrazică pe sine însăși fapt care generează creșterea instabilității și divergențelor în sfera politică a vieții societății. În cadrul elitei moldovenești există rivalități, adversități, opoziții născute din caracterul ireconciliabil al intereselor și pozițiilor sociale pentru care militează. Se constituie practica cerții politice orientată la soluționarea de forță a conflictelor politice. În ultimii ani situația dată doar s-a întărit, a devenit mai determinată, dar nici schimbul parlamentului și a formei de guvernământ (din republică semipreședințială în parlamentară) nu a generat îmbunătățirea calităților elitei politice.

După patru scrutine electorale în mare parte grupul social al supraveștorilor vechiului regim deține puterea politică. Sunt disciplinați cu experiență administrativă, o mentalitate de clan consolidată și-au identificat rapid interesele și liderii capabili să le reprezinte. Prezintă o coeziune superioară altor segmente ale elitei politice, coeziune dată de experiența conveștirii în comun (anii până la 1990) de legături personale multiple și mai ales de interese economice. După ceva timp de ezitare s-au instalat tot mai sigur la pârghiile puterii politice și mas-media; Reușind apoi să-și asigure și dominația economică.

⁵³ *Saca V. Tranziția democratică și reforma social politică în contextul dihotomiei continuitate – discontinuitate. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXIII. / USM. – Chișinău, 2003, p.115*

⁵⁴ *Margarint A. Elita politică între real și ideal. // Conferința corpului didactico-științific „Bilanțul activității științifice a USM în anii 2000-2002”. vol. II. / USM. - Chișinău, 2003, p.227*

Transformarea elitei politice comuniste în elită economică este fenomenul cel mai răspândit în cadrul acestui grup social. Am putea spune că ritmurile tranziției sunt în directă legătură cu trecerea treptată a acestora din zona politicului și administrației în aceea a afacerilor⁵⁵.

Deja s-a vorbit despre conversia puterii în proprietate astfel partidele în care este vădită prezența nomenclaturii sunt și cele mai consolidate din punct de vedere financiar-economic la moment am putea vorbi despre fenomenul invers conversia proprietății în putere.

Sarcina elitei politice este de a asigura guvernarea statului. Elita devine conducătoare atunci când societatea îi conferă încredere, dacă ea convinge acea societate că legile și deciziile adoptate sunt legitime. Însă de la 1991 elita politică aflată la guvernare nu este văzută legitimă de societate. Mai bine zis o parte a societății o recunoaște pe când cealaltă nu. Din această cauză suferă autoritatea întregii elitei politice guvernante și chiar a însuși conceptului de elită politică ca grup referent al societății.

Astfel problema devine vidul de legitimitate politică actuală. Toate categoriile – elita politică, inteligența și resturile elitei politice precedente au simțit că sunt legitimate de a constitui elita politică, deci că poartă în mod legitim proiectul de viitor al societății civile. Până recent elita politică din Republica Moldova – o democrație neconsolidată - întrunea toate elementele proprii unei elite politice dezbinată, politica fiind concepută de elite în termeni neacceptării compromisului și eliminării reciproce a fracțiunilor rivale⁵⁶. Forțele populare au reușit să răstoarne regimul comunist, dar nu au putut să întemeieze o democrație stabilă.

Ținând cont de societatea noastră pluriethnică trebuiau întreprinse negocieri pentru a stabili un acord dintre elitele care reprezentau diferite segmente ale populației, dar acest fapt nu a fost un prilej de compromis între grupurile politice aflate în centrul evoluțiilor politice. Orgoliul unora a prevalat în fața oportunităților destrămării URSS și edificării statului independent Republica Moldova. Elitele aflate în vârtoarea evenimentelor, nefiind pregătite pentru a stăpâni complexitatea de probleme apărute au optat pentru aria învrăjbirii în speranță de a-și consolida pozițiile.

Evident că elitele moldovenești sunt slăbite de nepopularitatea sa, nepopularitate meritată, grație faptului că răspunderea lor civică este scăzută. Elita politică devine responsabilă în fața cetățenilor de politicile promovate căci prin votul lor cetățenii aprobă sau nu conducerea lor. Dar conferind drepturile sale elitei politice populația nu ar trebui să-și finalizeze participarea la putere.

⁵⁵ Tănase S. *Simple note. // Sfera politicii, nr.11, noiembrie 1993, p.4*

⁵⁶ Cojocaru G. *O tranzacție între elite: remodelarea conduitei politice. // Arena Politicii, an.II, nr.6 (18), mai 1998, p.16*

Ea trebuie să poarte răspundere pentru activitatea minorității căci prin participare la alegeri se formează elita, prin susținerea sau refuzul de a susține programul politic a unor sau altor partide, candidați independenți. Și aici este important ce oameni sunt selectați în calitate de elită politică.

Membrii elitei politice sunt aleși pentru a reprezenta interesele populației. Aceasta include lupta pentru soluționarea problemelor majore cu care se confruntă societatea la momentul dat. Capacitatea lor de a oferi alegătorilor un mesaj clar privind problemele cu care acestea se confruntă, de a ști foarte bine ce vor oamenii și cei neliniștește cel mai mult, precum și manifestarea unei atitudini respectuoase față de cetățeni asigură succesul guvernării unei astfel de elite. Elita nu numai că deține dreptul de a conduce, ci chiar și este obligată să o facă. Fără ea populația niciodată nu va fi în stare să se mobilizeze și să-și realizeze scopurile de una singură.

Totodată, elita asumându-și responsabilitatea pentru conducerea țării va fi trasă mai lesne la răspundere pentru eventualele greșeli sau erori de conducere. Nici ramura executivă, nici cea legislativă, nici cea judecătorească nu funcționează perfect. Desigur e puțin probabil ca ele să funcționeze în mod ideal. De aceea modul de guvernare necesită o rețea complexă de verificări, controale și balanțe.

Elita politică trebuie să contribuie la buna funcționare a acestui sistem, compensând imperfecțiunile și eșecurile celor trei ramuri ale puterii. Elita politică este figura cheie în procesul de funcționare a sistemului politic. Însă ... aparatul de stat, în loc să slujească țara, se divizează într-o multitudine de grupuri și grupulețe conform unor interese de grup. Fiecare funcționar, având „indulgența” unui sau altui înalt demnitar, se simte în drept să facă, nepedepsit, ce-i pofteste inima ori ce îi comandă seniorul ocrotitor, fără teamă de legi și fără a gândi la interesele naționale, de stat⁵⁷.

În anumite privințe, nu ne mai pare straniu că în pofida declarațiilor parlamentare și asigurările permanente a reprezentanților puterii executive referitor la lupta cu criminalul, iar discursul președintelui cu privire la faptul că „Corupția deformează calitatea și eficiența guvernării, discreditează organele statale și în ultima instanță poate conduce la colapsul economic, politic și social al statului ... Președintele a precizat că fenomenul corupției în Republica Moldova a căpătat asemenea proporții, încât prejudiciile aduse statului se estimează anual la câteva bugete consolidate... Strategia și Planul de acțiuni trebuie să includă mecanisme și pârgii bine chibzuite și clar definite de combatere și prevenire a corupției, în realizarea cărora ar fi antrenată întreaga socie-

⁵⁷ Țurcanu A. *Sabatul sau noaptea vrăjitoarelor politicii moldovenești. // Cartier. - Chișinău, 2000, p.30*

tate”⁵⁸ cu toate acestea măsurile de coerciție asupra grupelor organizate nu au nici un efect, în rezultat mafia “à la Moldav” nu numai că participă activ în distribuirea resurselor statale, dar și reglează părțile importante a sferelor economice de bază. Toleranța față de criminali apare nu numai în sfera economică, dar se întărește și prin mecanisme sociale culturale și chiar politice.

Lesne de înțeles serviciile securității de stat sunt bine informate de toate sumele și conturile care trec hotarul și atunci pentru lupta cu funcționarii delapidatori este nevoie doar de o voință politică a conducerii supreme. Iată rațiunea pentru care ne vom feri să spunem că anume voință de a extermina corupția în ciuda declarației că este un reper principal pentru partidul de guvernământ, nu se realizează în practică.

În context putem spune că anumite succese s-au înregistrat, dar succesele țin de palierele inferioare ale piramidei puterii, ei au devenit mai atenți și mai fricoși, cele superioare cum se îmbogățeau pe contul poporului în timpul democrațiilor așa și continuă pe timpul comuniștilor. (Relevantă ar fi interpelarea deputatului Iu.Roșca și blocarea tribunei parlamentare din 17 aprilie 2004 până când Partidul Comunist nu va face publică informația despre apartamentele și loturile de pământ, ajutoarele materiale primite de deputați din perioada guvernării comuniste și cauza de ce această informație a fost ridicată la rang de secret de stat).

Cu toate acestea, trebuie să ne dăm seama că societatea moldovenească, în starea ei actuală, pur și simplu nu este competentă să se opună unei astfel de orânduirii. Nu numai activitatea scăzută a asociațiilor civile permite să se mențină acest fenomen în proporția actuală, în esență, societatea moldovenească justifică și susține formele criminale și stilurile ei de folosire a puterii. Cetățeanul Republicii Moldova nu condamnă, ci invidiază corupția, gândindu-se nu la curmarea acestor fenomene, cât la faptul cum ar putea să ocupe și el un oarecare locușor “călduț”. Desigur, acest pasaj nu-l pot atribui la fiecare

⁵⁸ *Proiectele Strategiei Naționale de prevenire și combatere a corupției și Planul de acțiuni pentru realizarea Strategiei au fost aprobate la 15 aprilie 2004 de către Consiliul Suprem de Securitate desfășurat sub președenția șefului statului la 15 aprilie 2004 (vezi "Moldova Suverană", 16 aprilie 2004), este un proiect de ultimă oră, dar până la el încă multe cu același efect. La 30 aprilie 1992 prin Decretul Președintelui nr.104 „Cu privire la măsurile de combatere a corupției în organele puterii de stat și administrației de stat” a fost creat Consiliul Coordonator pentru combaterea corupției. La 1 iulie 1993 Decretul Președintelui cu privire la unele măsuri suplimentare de combatere a corupției în organele puterii de stat și administrației de stat; 8 noiembrie 1994 Decretul Președintelui nr.315; 7 iulie 1995 Hotărârea Parlamentului 518-XII – crearea comisiei parlamentare etc., în fiecare an și toate vizează lupta cu corupția.*

cetățean în parte, dar puțini din noi sunt care pe parcursul vieții au dat dovadă de altruism.

În cadrul instituțiilor politice moldovenești a avut loc transferul de putere, inițiativă și decizii din sfera legislativă în cea executivă. Exponenții puterii executive și-au lărgit împuternicirile și funcțiile și centralizează puterea partidului de guvernământ. Astfel arena politică nu mai este deschisă, iar lupta pentru putere este cea mai tensionată anume în organele executive și în departamentele de resort.

Aceste schimbări structurale au generat faptul că o altă cale de recrutare devine numirea în funcție în baza unor relații sau merite personale astfel evitând apartenența de partid (și respectiv activitate în partid din cadrul căruia în mare parte sunt recrutați membrii elitei) și lucrul în organele locale de putere. Dacă în perioada sovietică accesarea la putere era strict reglementată, trebuia să treci toate treptele din ierarhia piramidei puterii la moment rata celor care au început cariera sa evitând arena locală a vieții politice a crescut la 76,5% pentru executiv și 49,0% pentru legislativ.

Reflectând la poziția executivului prezent putem evidenția remanierile permanente. Guvernul Tarlev este cel mai stabil și de lungă durată dintre guvernele precedente (M.Druc, mai 1990 - mai 1991; V.Muravschi, mai 1991 - iulie 1992; A.Sangheli, august 1992 - martie 1994; A.Sangheli, martie 1994 - ianuarie 1997; I.Ciubuc, mai 1998 - februarie 1999; I.Sturza, martie 1999 - decembrie 1999; D.Braghiș, decembrie 1999-aprilie 2001. Din aprilie 2001 își începe activitatea Guvernul în frunte cu Vasile Tarlev) dar deja au fost substituiți atâția miniștri (G.Sima - ministrul Educației, I.Vancea - ministrul Educației, N.Dudău - Ministrul Afacerilor Externe, I.Morei - Ministrul Justiției, Ș.Odajiu - viceprim ministru, G.Duca - ministrul Ecologiei) că se pune la îndoială eficiența lui. În plus nu sunt clare cauzele destituirilor din funcție precum și meritele de numire.

Deoarece executivul devine tot mai important în luarea deciziilor respectiv, nu mai puțin valoroasă, devine problema factorilor ce influențează asupra avansării în elita executiv-administrativă. Cariera unui funcționar, de regulă, este determinată de fidelitatea personală și de protecția ce o are, influența acestor factori fiind mai puternică decât caracteristicile personale (profesionalism, calificare, intelect). Însă nu totdeauna se ține cont de aceste caracteristici de către selectoratul care numește în funcție. În context ei nu realizează așteptările din care cauză are loc fluctuația cadrelor.

Plecând de la aceste considerente putem spune că în conformitate cu principiile democrației, elită politică a Moldovei, trebuie să lucreze deschis, fără jocuri politice pe la spatele societății. Însă libertatea cuvântului nu se referă și la ei, fiind supusă intereselor celor mai de sus, astfel, "politica mare" a rămas

tenebră. Și după cum menționează politicianul V. Untilă în această perioadă au ieșit la iveală în toată amploarea așa fenomene cum sunt corupția și economia tenebră și s-au comis pe diferite căi delapidări și furturi masive, inerente acumulării primare de capital, iar instituțiile judiciare nu întotdeauna s-au dovedit a fi la înălțime⁵⁹. Ca de obicei lozincile politice sunt folosite în calitate de instrument pentru a ascunde hotărârile adoptate. În mare măsură, aceasta se atribuie și la politica economică, cu toate că ea este mai transparentă.

Desigur, politica nu poate fi absolut deschisă, unele chestiuni trebuie conciliate pe ascuns, dar numai cele ce țin de secretul de stat. Deseori ea necesită mișcări abile, care ar trebui ținute în secret. Astfel întrebarea principală rămâne în interesul cui se efectuează jocul politic: în interesul societății sau în interesul celor ce joacă. În Moldova contemporană comportamentul elitei este orientat mai mult spre a doua opțiune.

Unul din indici, care demonstrează acest lucru, este preocuparea elitei față de situația sa economică: mărirea salariului, apartamente în Chișinău, automobile, palate, oficii, computere, sanatorii, spitale etc., adică tot ceea ce le conferă sentimentul de măreție, influență, putere asupra oamenilor desigur, privilegiile existau și pe timpul PCUS, însă pe atunci ele erau strict reglate: aparatul știa ce anume și cui se repartizează și în general ei se mulțumeau cu ceea ce se cuvenea lor. Astăzi situația este alta, pe de o parte cheltuielile pentru întreținerea noului aparat au crescut și continue să crească (chiar și extremele reformelor administrative de la raioane la județe pentru a minimiza cheltuielile pentru întreținerea armatei de funcționari, reformă care a generat gluma în rândul funcționarilor „cât de puțini am fost și cât de mulți am rămas”, apoi de la județe la raioane pentru a mări și mai mult numărul de funcționari), pe de altă parte piața a devenit un mecanism, care a deschis multe căi rapide pentru îmbogățirea personală a funcționarilor de stat, folosind în acest scop locul său de muncă.

În ceea ce-l privește partidul de guvernământ, atunci ideologia lui este foarte vagă. Pe de o parte partid comunist venind cu ideile federalizării, integrării în Europa, frazeologia “democrației” și a contractului social pe de altă parte încercarea de a impune un regim autoritar. „Comuniștii încearcă să demonstreze că spre deosebire de predecesorii puterii sunt un partid de acțiuni reale și voință politică. Însă acțiunile lor nu sunt pe deplin gândite și sunt exemple nu atât a realismului politic cât a deciziei de voință”⁶⁰.

⁵⁹ Untilă V. *Traietoria evoluției politice*. / LITERA. - Chișinău, 2003, p.46

⁶⁰ Мошняга В. *Политические партии и партийная система республики Молдова: трансформационный контекст*. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Partea XXIII. / USM. – Chișinău, 2003, p.29

Plus nu se formulează nici un scop comun pentru dezvoltarea țării. Cetățenilor nu le sunt clare modelele societății sociale și economice, care, după părerea conducătorilor actuali ar fi dezirabile pentru Moldova. Ideea contractului social a fost primită pasiv de către societate.

De aceea și nu-i efectuat dialogul cu poporul referitor la acest model și la căile atingerii lui. Anume lipsa acestora majorează sentimentul de neîncredere, dezintegrare, lipsa sensului, distrugerea legăturilor sociale care domină în țară. Pentru elită, în principiu, este de dorit să formeze în conștiința de masă un concept de loialitate față de putere fundamentat pe ipotetica posibilitate de a influența decizia politică, dar până când un concept unificator nu există.

Pentru o conducere efectivă cu țara elita politică trebuie să fie unificată, integrată în jurul modelelor de conducere. În Moldova această regulă este încălcată, elita politică este cea mai conflictuală grupă din societate, percepe rezultatele politicii în termenii jocului de sumă nulă, iar partidul de guvernământ își promovează propriile interese utilizând în acest scop resursul administrativ, în consecință există o profundă neîncredere reciprocă.

În particular elita politică moldovenească prezintă prin sine o mulțime de grupări mici cu diferite programe și linii de conduită. Lupta, ce o putem urmări în Moldova, a diferitor grupe elitare amplifică înstrăinarea celor „de jos” cu cei „de sus” și desigur destabilizează societatea. Practic fiecare politician mare „joacă” o partidă anumită, luptă pentru interesele sale ceea ce amplifică conflictualitatea la toate nivelele statului și societății.

Elita politică moldovenească nu a susținut testarea cu puterea. Și vorbim nu numai de lipsă de profesionalism în conducerea statului. Criza social economică a Moldovei a devenit un factor în deformarea moralei sociale. Nepotismul, corupția, clientelismul, joncțiunea structurilor de stat cu cele criminale caracterizează puterea și politica în Moldova contemporană. Cum menționează O.Serebrian Moldova mai este și țara marelui spectacol al corupției, al interpenetrării și concreșterii lumii criminale și elitei politice⁶¹.

Dezvoltarea acestor fenomene se bazează pe un sistem ramificat al corupției politice și economice care permite grupurilor de persoane sus puse ilegal să folosească împuternicirile de serviciu pentru autoîmbogățire și întărire a poziției sale sociale. În conduita politică a elitei conducătoare solidaritatea corporativă se îmbină cu o concurență dură a diferitor grupuri pentru locurile cele mai „fertile” în organele administrative și economice. „Morala” structurilor administrative de putere contribuie la dispariția atitudinii de stimă față de putere la toate nivelele sale.

⁶¹ Serebrian O. *Politosfera. / Cartier. - Chișinău, 2001, p.158*

Apariția sistemului pluripartidist în anii 90 nu a schimbat natura și rolul elitei conducătoare. Atitudinea ei față de trasarea reformelor politice s-a demonstrat a fi foarte contradictorie. Declarând fidelitate reformelor politice, personificând în ochii societății lupta pentru democratizare liderii majorității partidelor politice o percep nu ca bunăstare generală dar ca mijloc de atingere a scopurilor sale.

La moment procesele democratice puțin ce au schimbat în cultura politică a țării în conformitate cu care statul este privit în primul rând ca un teren de luptă în cadrul căruia diferite partide, prezentând grupări concurente, se ceartă pentru deținerea resurselor pentru ca ele să fie utilizate de pătașii sau membrii săi. Lupta între partide, lupta fracționară în multe partide reflectă tendința elitelor politice de a veni în fruntea structurilor de putere, iar problemele reale ale politicii social-economice vin pe planul doi.

Vorbind despre rolul noii elite în procesul politic a Moldovei în ultimul deceniu, trebuie de menționat că lupta pentru puterea politică încă are loc preponderent în limitele unui și același grup de pretendenți, care tind în primul rând la autopăstrare politică. Este evident că astăzi și în viitorul apropiat societatea și în același rând societatea moldovenească nu poate funcționa fără elită.

Noua elită în Moldova până când nu are rădăcini adânci și tradiții. În statul nostru tânăr practic este elita primei generații. Dar cu timpul va deveni elita familiilor selecte. Elită moldovenească posedă o calitate prețioasă: ea ușor percepe noul, venit din afară care după părerea sa poate aduce folos. Percepția de către elită a conceptelor ideologice contemporane este un factor hotărâtor în procesul alegerii căii de dezvoltare a Republicii Moldova.

Elitele politice sunt niște entități distincte. Ele pot servi atât ca instrumente cât și ca elemente constitutive ale statului. Elita politică reprezintă principalul mijloc prin care statul realizează scopurile sale colective și are un impact asupra regimului de guvernare, statului și modelului în care acesta se dezvoltă. Elitele politice preced caracterul statului, îl creează treptat se afirmă apoi modifică caracterul național al statului formând gândirea națională și scopul național – idealurile naționale.

Elita politică contribuie la identificarea, crearea și reformularea scopurilor societății, ea este implicată activ în formarea preferințelor oamenilor, precum și în organizarea unui vast domeniu de relații dintre societate și conducere. Prin procesele interioare care au loc în elită precum și cele exterioare elita politică ajută să stabilească scopurile prin care o comunitate trebuie să le urmărească și ce valori trebuie menținute sau înlăturate.

Elita politică contribuie la formarea caracterului distinct al regimului. Imaginile răspândite ale elitei politice actuale deseori o descriu ca un monolit

înstrăinat și indiferent față de problemele societății. Cu toate acestea ca entitate identificabilă elita politică moldovenească este foarte diferențiată, în multe privințe legată prin fire invizibile de societate. Pentru a deveni o elită politică veritabilă care ar fi capabilă să-și asume responsabilitatea guvernării oneste elita moldovenească ar fi trebuit să-și stabilească niște standarde profesionale de recrutare și funcționare. Ea trebuie instruită și pregătită pentru a fi capabilă să se angajeze plenar în procesul de luare a deciziei politice care vizează întreaga națiune cât și să găsească căi optime pentru a implementa aceste decizii, să identifice din timp unde pot apărea tensiuni și conflicte și să le preîntâmpine. Operând în acest fel elita politică din Republica Moldova va reuși să-și exercite atribuțiile de conducere spre binele întregii societăți.

Bibliografie

Arhiva Parlamentului Republicii Moldova. Lista Deputaților poporului ai Republicii Moldova de legislatura a XII-a.

Burton M., Gunther R., Higliei J. Transformarea elitelor și regimurile democratice. // Polis, 1995, nr.4

Cojocaru G. O tranzacție între elite: remodelarea conduitei politice. // Arena Politicii, an.II, nr.6 (18), mai 1998.

Florian A. Elitele și revoluția. // Societate și cultură. Noua alternativă. nr.1 (44), 1998.

Margarint A. Elita politică între real și ideal. // Conferința corpului didactico-științific „Bilanțul activității științifice a USM în anii 2000-2002”. vol.II. / USM. - Chișinău, 2003.

Мошняга В. Политические партии и партийная система республики Молдовы: трансформационный контекст. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXIII. / USM. – Chișinău, 2003

Saca V. Tranziția democratică și reforma social politică în contextul dihotomiei continuitate – discontinuitate. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXIII. / USM. – Chișinău, 2003.

Serebrean O. Politosfera. / Cartier. - Chișinău, 2001.

Tănase S. Simple note. // Sfera politicii, nr.11, noiembrie 1993.

Todson A. Cine se teme de sondaje? // Vocea Civică, vol.I, nr.2, aprilie-iunie 1995

Țurcanu A. Sabatul sau noaptea vrăjitoarelor politicii moldovenești. / Cartier. - Chișinău, 2000.

Untilă V. Traectoria evoluției politice. / LITERA. - Chișinău, 2003

MIGRAȚIUNEA FORȚEI DE MUNCĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA: CAUZE, TENDINȚE, EFECȚE.

Valeriu MOȘNEAGA
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
doctor-habilitat, profesor,
șef-catedră Politologie

Gheorghe RUSNAC
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
doctor-habilitat, profesor, rector

Valentin ȚURCAN
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
doctor, confrențiar,
șef de laborator „Sociologia politică”

The causes, tendencies and effects of labor migrations are examined in this article. The are characterised the flowes and directions of labour migration, also there are traken doun positive and negative effects of this phenomenon in the economic, social and political spheres. The authors ephasises also, the transferurile bănești into Moldova. The study was accoplished on the basis of sociological researches.

I. Cauzele migrației forței de muncă.

- Migrațiunea forței de muncă din Moldova a devenit posibilă odată cu căderea ‘Cortinei de Fier’ și liberalizarea politicelor de intrare și ieșire, înlăturarea restricțiilor cu privire la ieșirea cetățenilor moldoveni din țară.
- Destrămarea unui stat mare cu economie centralizată și militarizată, bazată pe un sistem administrativ de comandă și tranziția la economia de piață au generat șomajul structural.
- Ineficiența reformelor economice și sociale, realizate pe parcursul a ultimilor 10 ani, a înrăutățit starea materială a oamenilor. A scăzut nivelul de trai a populației, a crescut șomajul.
- Un alt factor, care a impus populația sa caute posibilități de angajare peste hotarele țării, a fost salariile mici și veniturile reduse. PIB-ul Moldovei a căzut cu 33 procente din volumul înregistrat în 1990; protecția socială și

sprijinul populației s-a redus considerabil, ajungând la zero (19% a nivelului de trai a populației, înregistrat în 1990) și oamenii s-au pomenit în condițiile de trai de tipul „salvează-te pe tine însuși”. Situația generală a economiei a favorizat refluxul masiv al forței de muncă din Moldova.

- Să nu uităm nici de aceea că procesele de internaționalizare și integrare economică care stimulează oamenii să migreze în țări mai dezvoltate în căutarea unor condiții de viață mai bune.

- Democratizarea țării, liberalizarea regimului de ieșire / intrare a consolidat spiritul integrării europene. Intențiile puternice de a deveni parte a acestei integrări și alte schimbări dramatice în comportamentul public au lansat ideea de a lăsa țara la îndemâna aproape a fiecărui individ. Chiar dacă emigrarea permanentă nu atrage fiecare persoană, angajarea temporară peste hotare este un scop pentru aproape întreaga populație.

- Democratizarea și transformările structurale ale economiei au influențat asupra mobilității populației.

- În afara factorilor, care stimulează emigrația din Moldova, asemenea factori de încurajare a imigrației în țările de destinație (precum cererea forței de muncă ieftină și, nu în ultimul rând, cererea în industria sexului de femei tinere), constituie la fel cauze foarte importante, care stau la baza migrațiunii forței de muncă din Moldova.

II. Fluxurile migrațiunii forței de muncă.

Informația privind numărul muncitorilor migranți din Moldova este destul de saracă din cauza lipsei unui sistem viabil și eficient de înregistrare a proceselor migraționiste. Lipsa controlului național asupra frontierei estice transnistrene influențează negativ asupra informației adecvate cu privire la numărul de migranți de muncă din Moldova.

Statistica ne vorbește despre cca 10 mii de persoane angajate legal peste hotarele Moldovei (anul 2001)⁶². Potrivit cercetărilor sociologice efectuate de Departamentul Analize Statistice și Sociologie peste hotare muncesc, legal și ilegal, nu mai mult de 234.000 cetățeni ai Moldovei. Această cifră cuprinde 11.4 procente din populația inactivă a Moldovei, bărbații constituind 68.3 procente, iar locuitorii rurali 69.6 procente din numărul total⁶³.

Conform estimărilor experților numărul migranților de muncă din Moldova variază între 600.000 și 1.000.000. Suntem de părere că numărul migranților de muncă este de la 450 pînă la 600 de mii de persoane. Rezultatele

⁶² *Anuar statistic privind fluxurile migraționale în Republica Moldova. Anul 2002. – Chișinău, SSM, 2003, p.27-28*

⁶³ *Știrile economice BASA-press, 2003, 19 februarie.*

sondajelor sociologice efectuate de Institutul de Politici Publice în aprilie și noiembrie 2003 ne demonstrează că în ultimii 2-3 ani au muncit peste hotarele țării de la 25 pînă la 29 procente din populația moldovenească⁶⁴.

Aceasta înseamnă că peste hotarele țării este angajată o treime din populație aptă de muncă. Rezultatele acestea se corelează cu informațiile statistice. Departamentul de grăniceri al Republicii Moldova informează că în 2003 Moldova a avut sporul migrațional negativ de 94 mii de persoane⁶⁵.

Aceste informații sunt confirmate de diferite surse din țară și peste hotare, de estimările experților privind fluxurile migraționale a forței de muncă moldovenești în diferite țări. Prezența moldovenilor este mai accentuată în următoarele țări: Rusia – 240-270 mii (220 mii - Moscova și regiunea Moscova), Italia – cca 150 mii, Portugalia – 80 mii, Grecia – între 30 și 50 mii, Cehia – 40 mii, Turcia – între 20 și 50 mii, Spania – cca 20 mii, Israel – 15-20 mii, Franța – 15 mii, Germania – 10-15 mii, Cipru – 5-7 mii, Irlanda – cca 5 mii, România – cca 5 mii. În alte țări europene – sub 1.000⁶⁶.

III. Tendințele actuale ale migrațiunii forței de muncă

1. Forma inițială a migrațiunii economice a populației țării era migrațiunea comercială. Migrațiunea forței de muncă juca un rol secundar. Conform sondajelor realizate⁶⁷ în anii 1998-1999 în migrațiunea economică au fost implicate cca 500 de mii de persoane⁶⁸. Însă în ultimii ani migrațiunea comercială („turismul comercial de tip „suveică”, „shattle”, «челнок») a dispărut. Pe parcursul ultimilor 5-6 ani are loc o creștere bruscă a migrațiunii forței de muncă moldovenești spre piețele de muncă străine.

2. Geografic, migrațiunea forței de muncă din Moldova țintește îndeosebi spre Europa Occidentală și Rusia, celelalte țări primind un număr neimportant de moldoveni.

⁶⁴ Aprilie 2003. *Barometrul de opinie publică. Republica Moldova*. – Chișinău, IPP, 2003, p.78-79; Noiembrie 2003. *Barometrul de opinie publică. Republica Moldova*. – Chișinău, IPP, 2003, p.77-78.

⁶⁵ *Moldova.azi* din 28 ianuarie 2004. <http://www.azi.md>

⁶⁶ Moșneaga V., Zavat L. *Migrația de muncă a moldovenilor în Rusia în contextual migrațiilor internaționale. // Tu și migrația. Buletin informativ, №3, octombrie 2003, p.4*

⁶⁷ Мошняга В. *Независимая Молдова и миграция*. – Кишинев, *Perspectiva*, 1999; *Население Молдовы и трудовая миграция*. – Кишинев, *САРТЕС*, 2000; *Moldova, România, Ucraina: integrarea europeană și migrațiunea forței de muncă*: - Chișinău, *САРТЕС*, 2000, Мошняга В., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. *Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы*. – Кишинев, *САРТЕС*, 2000.

⁶⁸ Мошняга В. *Независимая Молдова и миграция*. – Кишинев, *Perspectiva*, 1999.

Se observă o modificare a vectorului de migrațiune de muncă. Direcțiile vestică și sud-vestică europene devin predominante din a doua jumătate anilor '90. Ponderea vectorului estic (Rusia) treptat se reduce.

Consolidarea vectorilor vestic și sud-estic al migrațiunii forței de muncă este favorizat de amplasarea geografică a Moldovei, aflată aproape la egală distanță atât de țările mediteraniene, cât și de Moscova (Rusia), principal consumator al forței de muncă moldovenești în Rusia și CSI. Similitudinea limbii vorbite de moldoveni etnici cu cele din grupul de limbi romanice, cu grupul turc de limbi în cazul găgăuzilor și grupul slavon pentru populația rusofonă, rușii, ucrainenii și bulgarii etnici, cât și rețeaua creată de persoane cunoscute din diaspora moldo-evreiească și rusolingvă în Germania, Israel și alte țări. Se formează rețelele româno-lingve și diaspora moldovenească în țările Europei Occidentale.

Ar trebui să luăm în considerație și faptul, că remunerarea muncii în vest este cu mult mai mare decât în Rusia. Analiza empirică, interviurile aprofundate realizate de noi în ultimii ani, ne dovedesc că în țările occidentale câștigul mediu lunar constituie 800-850 euro, în Rusia – 300-350 euro. (Aceasta este confirmat și de alți cercetători⁶⁹).

În acest șir de circumstanțe se înscrie și faptul, că criminalitatea, șicanele polițiste și cele ale funcționarilor din Europa sunt incomparabile cu ceea ce există în Federația Rusă. Migrațiunea forței de muncă a populației moldovenești prevede și capacitatea acesteia de a se adapta la condițiile acestor țări.

3. Totodată se extinde și geografia migrației forței de muncă. Aidoma „petei de ulei”, migranții moldoveni se adaptează atât în țările vecine, apropiate, europene, precum și în cele, care se află la mari depărtări, în care nu există diaspora moldovenească, comunitate a relațiilor de producere, înrudire, limbă etc. Conform cercetărilor noastre, crește ponderea cetățenilor Republicii Moldova care muncesc în țări „exotice”, cum sunt Coreea de Sud, Africa de Sud, Columbia, țările din Orientul Apropiat, Malaezia, s.a.

4. Majoritatea muncitorilor din Moldova sunt angajați la munci grele și prost plătite în domeniile care necesită forță de muncă necalificată. Lucrătorii migranți îndeplinesc aproape 40 tipuri de activități, în timp ce doar 27,3 procente lucrează conform calificării lor. Aproape 70 procente susțin că angaja-

⁶⁹ Sondajul sociologic, efectuat de Alianța de Microfinanțare Moldova, a demonstrat că cel mai bine au fost remunerați migranții moldoveni care au un serviciu în Franța, Germania, Benelux (1209 dolari în medie pe luna), Israel (1065 \$), mai puțin platiți fiind moldovenii care muncesc în Rusia (circa 425\$), Grecia, Turcia, în Cipru (597\$). Sondajul a fost realizat pe un eșantion de 4500 de familii din diverse localități și 750 de persoane care au muncit în străinătate. („Basa-pres”, 2004, 4 mai).

rea lor peste hotare nu are nimic în comun cu profesia lor. Principalele domenii de angajare sunt construcția, lucrările agricole, transportul, mineritul, serviciile casnice și sexuale. Sunt remarcabile tendințele sezoniere, când volumul migrațiunii crește cu 30-40 procente în perioada plantării și colectării recoltei în agricultură⁷⁰.

5. În migrația de muncă se evidențiază reprezentanții a tuturor etniilor, care locuiesc în Moldova, de vârstă diferită. Majoritatea migranților sunt tineri sau într-o vârstă reproductivă cuprinsă între 20 și 30 ani. A doua categorie vârstnică după număr sunt persoane între 45-55 de ani, care au nevoie de bani pentru a asigura studiile cu plată copiilor, studenților la universitățile din Moldova⁷¹.

Sondajele demonstrează că în est, în mai mare măsură, sunt prezente persoanele din localitățile rurale și bărbații, când în occident – orașenii și femeile. Acesta se explică prin oferta, caracterul și domeniul de muncă, activismul și mobilitatea mai sporită a populației urbane⁷².

6. Majoritatea migranților de muncă intră în țara de destinație legal, folosind mecanismul de vize turistice. Însă se află și muncesc acolo ilegal, aflându-se în afara spațiului legal, constituțional, fără protecție juridică și socială. Ilegalitatea reședinței și muncii influențează negativ asupra tuturor formelor de existență în țara-recipient. Statutul social și profesional redus, lipsa garanțiilor, mecanismelor de protejare a muncii, salariului, sănătății, condițiilor de trai și, în general, încălcarea drepturilor omului, diferite riscuri și pericole pentru viață, sănătate îl însoțesc pe migrantul ilegal. Numărul oamenilor decedați constituie o statistică îngrozitoare. Pe parcursul anilor 1997-2003, cca 700 moldoveni au decedat ca urmare a diferite tipuri de accidente în țări străine.

⁷⁰ Мошняга В. Чемодан, вокзал ... и далее везде. // *Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы*. – Кишинэу, CAPTES, 2000

⁷¹ *A se vedea: Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы*. – Кишинэу, CAPTES, 2000; *Moldova, România, Ucraina: migrațiunea forței de muncă și integrarea europeană*. – Chișinău, CAPTES, 2000; Мошняга В., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. *Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы*. – Кишинэу, CAPTES, 2000.

⁷² Мошняга В. *Молдавские гастарбайтеры в СНГ и «старом зарубежье» (сравнительный анализ по результатам социологических исследований)*. // *MOL-DOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII*. – Chișinău, USM, 2002, p.61-84; Долгих Е. *Трудовые мигранты из Молдовы в России (по данным социологических опросов в поездах Кишинев – Москва - Кишинев)*. // *Трудовая миграция и защита прав гастарбайтеров: практика посткоммунистических стран*. – Кишинэу, Молд.ГУ, 2003, с.46-56.

Sondajele demonstrează că migrații de muncă foarte rar se adresează după ajutor la structurile diplomatice sau consulare a Republicii Moldova. Este evident că aceasta se explică prin faptul că țara noastră nu are consulate sau ambasade în toate țările unde lucrează cetățenii noștri. Însă să nu uităm de ambiguitatea mentalității migrantului ilegal, în care se luptă dorința de ajutor în situații dificile și neîncrederea în ajutorul statului moldovenesc, frica de a fi expulzat din țara-recipientă datorit serviciilor diplomatice sau consulare a Republicii Moldova.

Muncitorul migrant ilegal caută ajutor la rude, prieteni, compatrioți, la structurile criminale, biserica, mai rar la sindicate. Structurile migraționiste sau polițiste a țării de destinație nu sunt solicitate. „Poți fi ajutat de dînsule, însă vei fi deportat din țară, datele din pașaport vor fi introduse în computer. Nu face să te adresezi”.

Diaspora moldovenească în țările Europei Occidentale se află pe calea apariției. Legalizarea migraților ilegali (procesul care are loc în primul rînd în Italia și Portugalia) va aduce, cum a demonstrat experiența altor state (Turcia, Iugoslavia, China, etc.) la formarea diasporei și sporirea rolului ei ca actor social principal în protejarea compatrioților în străinătate⁷³.

Majoritatea cetățenilor Moldovei pleacă peste hotare în occident folosindu-se de serviciile intermediarilor, diferitor firme. Aceste firme în majoritatea cazurilor sunt firme turistice, care ajută la perfectarea vizelor și nu garantează angajarea în cîmpul muncii în țările de destinație. Mai rar se întîlnesc firme care au licență pentru angajarea în cîmpul muncii peste hotare și acordă migrantului un salariu cît-decît atractiv. Menționăm că obținerea licenței este un lucru destul de complicat. Este mult mai ușor pentru ei să activeze în calitate de agenție de turism și să colecteze banii pentru vizele eliberate ilegal.

Plecarea în CSI, Rusia se efectuează fără vize, în baza pașaportului sau buletinului de identitate. Acesta influențează deseori asupra numărului de călătorii de muncă, întreprinse de migrantul de muncă în Rusia pe parcursul anului. Intrarea în țările Uniunii Europene în baza vizei de 1500-2000 de dolari influențează asupra strategiilor migraționale a muncitorului ilegal. El se străduie să se afle o perioadă ilegală cît mai îndelungată în țara de destinație, fiindcă conștientizează faptul că expulzarea din țară-recipientă va avea consecințe negative asupra vizei, pașaportului, cîștigului, împrumutului, etc.

7. Examinînd tendințele actuale, ar trebui să menționăm că migrațiunea forței de muncă din Moldova încă nu a atins apogeul. Datele statistice cu pri-

⁷³ *A se vedea: Мошняга В., Евдокимова Л. Трудовые мигранты Молдовы: в поисках механизма защиты (по результатам экспертного опроса). // MOLDOS-COPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXII. – Chișinău, USM, 2003, p.43-84.*

vire la intrarea / ieșirea din țară ne vorbesc despre asta destul de elocvent. Informația, parvenită de la Departamentul de trupe de grăniceri, evidențiază că numai în anul 2003 din Moldova au ieșit cu 94 de mii de persoane mai mult decât au intrat în țară. Aceste persoane sunt migranți de muncă, care au plecat cu scopul de a se angaja în câmpul muncii peste hotarele Moldovei⁷⁴.

IV. Efectele migrațiunii forței de muncă.

Impactul procesului de migrațiune a forței de muncă este complex și se cunosc consecințe atât pozitive, cât și negative. Efectele sunt de ordin politic, economic și social⁷⁵.

A. Pozitive

Economice. În viitorul apropiat, refluxul forței de muncă este destul de favorabil pentru economia țării. Debarasarea de excesul forței de muncă neutilizate în țară, ușurează povara șomajului intern. Oamenii care au părăsit Moldova își întrețin familiile, diminuând astfel presiunea asupra cheltuielilor bugetare. Însă cea mai importantă consecință pozitivă, și în acest caz pentru toate țările-donor, sunt contribuțiile și transferurile bănești ale muncitorilor, atât sub formă de bani gheață, cât și bunuri materiale.

Aceste resurse sunt în majoritate folosite pentru consum⁷⁶, însă investițiile sunt și ele stimulate într-o anumită măsură, fapt care contribuie inevitabil la dezvoltarea economiei⁷⁷.

Analiza efectuată de Banca Națională a Moldovei a demonstrat că treptat atitudinile populației să schimbă. În anul 2002 pe conturile populației au ră-

⁷⁴ Moldova.azi din 28 ianuarie 2004. <http://www.azi.md>

⁷⁵ Moșneaga V., Eșanu C., Krauze A. *Securitatea națională și migrația. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XII. – Chișinău, USM, 1999, p.57-82; Мошняга В. Трудовая миграция и угрозы безопасности: общие аспекты. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVI. – Chișinău, USM, 2001, p.108-112.*

⁷⁶ Мошняга В. *Турецкий опыт для нас ценен. // Munca neprotejată. Strategia și tactica sindicatelor. – Chișinău, Institutul Muncii, 2002, p.145-156. Sondajul sociologic, efectuat de Alianța de Microfinanțare Moldova, a demonstrat că 6,5% din volumul total al remitențelor au fost investite în afaceri, 22% au fost alocate pentru procurarea sau construcția locuințelor sau achiziționarea autoturismelor, altele 22% - pentru alimentație, îmbrăcăminte, consum curent, 20% - pentru achitarea studiilor, tratament, procurare de mobilier, 8% - pentru rambursarea unor datorii ("Basa-pres", 2004, 4 mai).*

⁷⁷ Горелова Е. *Дефицит инвестиций и трудовая миграция из Молдовы. // Трудовая миграция и защита прав гастарбайтеров: практика посткоммунистических стран. – Кишинэу, Молд.ГУ, 2003, с.40-46*

mas mai mult de 50 milioane de dolari americani, transferați din străinătate de migranți de muncă. Aceasta înseamnă că oamenii se gândesc și la investiții, nu numai la consum curent⁷⁸.

Potrivit unor estimări recente ale Băncii Naționale, muncitorii migranți expediază în patrie sume enorme de valută forte. Aceste sume sunt comparabile cu veniturile naționale anuale.

Tabelul 1. Dinamica transferurilor bănești ai migranților de muncă în Moldova

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Transferurile bănești ai migranților de muncă:						
dolari americani (mln.)	109,8	159,0	223,0	275,0	360,0	415 ⁷⁹
În % PIB	9,3	12,3	15,1	16,5	19,1	...

Sursa: Banca Națională a Moldovei

Influxul actual de valută liber convertibilă în Moldova trebuie să fie și mai înalt. Conform sondajelor realizate de cercetatori ruși majoritatea absolută a migranților din Rusia nu folosesc serviciile băncilor de a transfera banii⁸⁰.

Migranții de muncă aflați în occident se folosesc mai des de serviciile sistemelor „Western Union”, „Anelik”, „Migom” și altele. Însă sunt foarte mulți oameni care aduc banii în țară singuri; transmit prin șofer, însoțitor de vagon,

⁷⁸ См. Национальный Банк: государственная стратегия в 2003 году. Интервью с Л.Талмач, президентом Национального Банка Молдовы. // «Независимая Молдова», 2003, 18 апреля.

⁷⁹ Conform estimărilor ministrului de economie dlui Marian Lupu în anul 2004 se așteaptă venituri de la migrațiunea forței de muncă moldovenească la 1 mlrd. de dolari americani. (Știri. // Pro TV – Chișinău, 2004, 1 martie). Rezultatele sondajelor sociologice confirmă aceste estimări. Sondajul sociologic, efectuat de Alianța de Microfinanțare Moldova, a demonstrat, că peste 650 mln. dolari au fost transferați în Republica Moldova de către cetățenii care muncesc peste hotarele țării, în perioada ianuarie-septembrie 2003 (“Basa-pres”, 2004, 4 mai). Dacă facem o mică proiecție pentru trimestrul IV (octombrie-decembrie) suma reală va fi la 900-950 mln. dolari.

⁸⁰ Долгих Е. Трудовые мигранты из Молдовы в России (по данным социологических опросов в поездах Кишинев-Москва-Кишинев). // Трудовая миграция и защита прав гастарбайтеров: практика посткоммунистических стран. – Кишинэу, Молд.ГУ, 2003, с.46-56.

prieteni, colegi, care se întorc în patrie; ascund banii în coletele poștale, etc⁸¹. Cauzele acestor strategii financiare sunt diferite: taxe înalte pentru transferarea banilor, neîncrederea în sistemul bancar național, frica de posibile impozitări la banii transferați, etc.

În sensul politicii monetare, aprovizionarea sporită cu valută străină a pieței interne ajută la protejarea valutei naționale. Iată de ce Banca Națională a Moldovei conduce o politică de favorizare în acest sens, fără a impune restricții pentru importul valutei liber convertibile în țară.

Sociale. Migrațiunea forței de muncă nu este doar o consecință a sărăciei, ci și rezultatul democratizării fostelor republici sovietice, a internaționalizării și integrării în Europa. După dobândirea independenței, transparența țării nu a fost garantată, - dezvoltarea treptată a comerțului internațional și migrațiunea au constituit principalele pârghii pentru aceasta. Odată cu întoarcerea în Moldova, chiar și pentru o ședere de scurtă durată, migrații aduc cu sine tendințe, practici internaționale, cunoașterea limbilor, culturilor, tradițiilor, tehnologiilor și idei noi, contribuie la dezvoltarea societății.

Migrațiunea forței de muncă (prin plecarea peste hotare în căutarea surselor de existență a segmentului activ a populației moldave și sosirea (transferul) banilor, valutei forte, acumulate de migrații în străinătate, utilizarea lor pentru hrană, achitarea serviciilor comunale, întreținerea familiilor migrațiilor, etc.) minimizează conflictul social în țară, formele acute ale nesupunerii civile a populației.

B. Negative

Economice. Un reflux al forței de muncă, care prevalează asupra afluxului, sărăcește forța de muncă locală, în special în regiuni, stimulând în continuare emigrarea unui număr crescând de oameni. În Moldova deja sunt localități unde n-au rămas femei. Ele au plecat la muncă peste hotarele țării. Și bărbații, cât de amuzant sau trist nu sună aceasta, sunt nevoiți să danseze la nunți cu bărbați.

⁸¹ Sondajul sociologic, efectuat de Alianța de Microfinanțare Moldova, a demonstrat că circa 56 la sută din volumul total al banilor câștigați peste hotare de moldoveni au intrat în țară prin canale neformale, adică nemonitorizabile. În realitate suma banilor, veniți prin canalele nemonitorizate, e mai mare. În trimestrul IV, înainte de sărbătorile de Crăciun, migrații de muncă aduc mai mulți bani în numerar. Conform sondajelor, realizate de Centrul "CAPTES" în 1999-2000, suma banilor intrați în Moldova prin canalele neformale ajunge la 60 procente (a se vedea: Мошняга В. Трудовая миграция в Республике Молдова: объемы и основные тенденции. // Moldova, România, Ucraina: integrarea europeană și migrațiunea forței de muncă. / "CAPTES". - Chișinău, 2000).

Efectele economice pot fi pozitive pe termen scurt, însă, ele sunt, în același timp, și negative în viitorul îndepărtat. În timp ce migrații de o calificare joasă fac de obicei parte din migrațiunea de scurtă durată și cea sezonieră, muncitorii înalt calificați sunt predispuși spre migrația pe termen lung sau permanentă, acest proces fiind cunoscut ca „exodul de creieri.” Programatori, oameni de știință, medici, muzicieni și mulți alții sunt deseori înalt calificați în comparație cu calificarea medie a cetățenilor din străinătate. Iată de ce multe țări lansează chiar inițiative de angajare pentru a atrage lucrătorii înalt calificați, îmbogățind astfel capacitatea profesională a țării. Pentru Moldova, în calitate de țară-donor, totuși, acesta rezultă într-o devastare majoră a pieței de muncă și descalificarea generală a forței de muncă, care, la rândul său, nu favorizează deloc dezvoltarea economică pe termen lung. Exodul forței de muncă calificate împiedică, deci, într-o mare măsură, dezvoltarea economiei și a științei naționale⁸².

Aducând banii în țară și cumpărând locuințe migrații de muncă majorează indirect prețurile la imobil. În consecință, persoanele care n-au venituri din străinătate deseori se află în situație defavorabilă pe piața de imobil. Astfel aceste persoane sunt nevoite să urmeze calea muncitorilor migrați pentru a fi asigurați mai bine economic. Migrațiunea forței de muncă devine un proces - „pată de ulei” cât în interiorul țării, atât și în afară.

Sociale. Consecințele sociale a migrațiunii forței de muncă sunt vaste. Familiile sunt separate pentru o perioadă lungă de timp. Absența îndelungată a soților are un efect negativ asupra relațiilor și a comportamentului sexual și creează deseori conflicte în sînul familiei.

Deoarece familiile sunt deseori destrămate, viziunile și valorile copiilor sunt deasemenea afectate. Traficul de femei, domeniu în care Moldova deține înfrîntarea printre țările CSI, și care devine o tragedie națională, agravează situația⁸³.

Pe termen lung, un asemenea mediu complicat are multiple consecințe negative: schimbarea principiilor morale în societate, scăderea natalității, ge-

⁸² Se vedea Slepțova E. *Migrațiunea forței de muncă în Europa: importanța pentru Republica Moldova.* // *Republica Moldova. Elemente de strategie.* – Chișinău: IPP, 2003, p.405-406.

⁸³ Мошняга В., Зават Л. *Трафик «живых существ»: недобровольная сексуальная миграция населения республики Молдова.* // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XX.* – Chișinău: USM, 2002, p.54-74; Мошняга В., Есхим Т. *Counteraction Towards the Trafficking of “Human Beings”: the Experience of the Republic of Moldova.* // *Migracijske i etnicke teme.* – Zagreb (Croatia). – 2003, №2-3, p.14-37; Bloch A. *Victims of Trafficking or Narratives of Post-Soviet.* // *Canadian Woman Studies*, 2003, 33(3-4), p.152-158, etc.

notipuri afectate și modificarea generală a structurii demografice, creșterea maladiilor infecțioase și sexual transmisibile, etc.

Să nu uităm și de așa consecință cum este distrugerea sistemului de pensionare, fiindcă migrații de muncă nu fac varsări în Fondul Social.

Politice. Riscurile politice externe. Migrațiunea forței de muncă afectează negativ relațiile între țările-donor și țările-recipient ale migraților de muncă. Majoritatea lucrătorilor migrați din Moldova se află în țara de destinație ilegal, încalcă legislația în vigoare, fie depășind viza, fie fără permis de lucru. Luând în considerație numărul destul de mare a moldovenilor în anumite țări, precum Italia, Portugalia, Cehia, Grecia, etc., se poate presupune că există puține șanse pentru ca moldovenii să fie bineveniți și respectați de localnici, în special de cei șomeri. În afara perturbărilor grave pe care le creează lucrătorii migrați pe piața de muncă a țării-gază, apar probleme de ordin penal, inclusiv hoția, creșterea criminalității, traficul de droguri și femei. Totodată, barierele lingvistice și situația ilegală fac foarte dificilă integrarea lucrătorilor migrați în mediul străin. Totalitatea acestor factori subminează imaginea Moldovei și a cetățenilor săi.

Riscuri politice interne. După ce au petrecut peste hotare o perioadă îndelungată de timp, lucrătorii migrați își schimbă diametral părerile, valorile și poziția socială. Ei devin mai activi, independenți și gata să-și asume riscuri. În același timp, ei devin înstrăinați în țările de baștină și nu participă la procesele politice locale, neavând interes să voteze sau să ia decizii. Ca rezultat, ponderea populației nemigratoare, persoanelor de vîrsta a treia, care, fiind nostalgici după trecutul lor comunist, devine mai influentă în luarea deciziilor, în procesul politic devin mai influenți în luarea deciziilor, în procesul politic. Acesta amenință procesul democratizării și împiedică înlăturarea barierelor ideologice între Moldova și vecinii săi din vest.

V. Concluzii

1. Migrațiunea forței de muncă a luat amploare, a devenit un fenomen social, de masă, care este imposibil de ignorat.

2. Tentativele de a combate migrațiunea forței de muncă a populației prin interdicere, metode restrictive naționale și internaționale (în cadrul Uniunii Europene, etc.) nu vor avea succes. Mai mult ca atât migrații noștri în mare măsură sunt pregătiți pentru aceste restricții. Să nu uităm că conform estimărilor experților, aproape 300 de mii de moldoveni au pașaport românesc, mai mult de 50 de mii – pașaport bulgar. Majoritatea acestor persoane sunt persoane apte de muncă, doresc să pătrundă pe piața muncii din comunitatea europeană, folosindu-se de avantajele pașapoartelor țărilor-membri a

Uniunii Europene. O bună parte din muncitori-migranți deja s-au legiferat în țara de destinație, au viza de reședință, statut legal.

3. Credem, că metodele eficace de rezolvare acestei probleme trebuie să fie:

- crearea climatului investițional favorabil în Moldova, atrajerea și stimularea investițiilor cât din partea Uniunii Europene, atât și din partea Republicii Moldova⁸⁴;

- promovarea politicilor ocupaționale în țară. Accentul să fie pus nu numai pe crearea noilor locuri de muncă, ci și pe majorarea salariilor la un nivel decent de viață. Aceasta trebuie să fie punctul-cheie a politicilor ocupaționale practice. Altfel locurile de muncă noi-create nu vor fi solicitate⁸⁵.

- Promovarea politicilor migraționiste flexibile de țările-recipiente de migranți de muncă. Legiferarea migranților⁸⁶, acceptarea pentru Moldova posibilităților, oferite astăzi țărilor-candidați în Uniunea Europeană, va include migrațiunea de muncă moldovenească în spațiul legal de comportament, valori și atitudini⁸⁷.

⁸⁴ *Analiză empirică și datele Băncii Naționale din Moldova ne evidențiază că etapa inițială de utilizare a banilor (transferurilor bănești) pentru rezolvarea problemelor personale (cumpărarea apartamentelor, autoturismelor, mărfurilor de uz casnic, etc.) are loc și astăzi, însă se consolidează premisele pentru etapa a doua – investițiile în economie națională, și nu numai în sectorul trei.*

⁸⁵ *Crearea 100 mii de locuri în ultimii trei ani nu a influențat pozitiv asupra migrațiunii forței de muncă a populației moldave. Cercetările noastre din anii 1999-2000 au demonstrat că 90 la sută din migranți chestionați nu vor realiza strategiile migraționale (sunt gata să se decică de aceste strategii) în caz de salariu minim va fi mai mare de 200 dolari americani. Evident că astăzi suma necesară dorită, în contextual realităților din prima jumătatea anilor 2000, e mai mare.*

⁸⁶ *Legiferarea migranților va spori consolidarea diasporei moldave, care va fi un actor esențial în protejarea migranților de muncă, compatrioți în țările-recipiente. In-să să nu uităm ca formarea diasporei moldave nu este un proces simplu. Deseori diaspora moldovenească se formează în cadrul diasporei post-sovietice sau românești.*

⁸⁷ *Analiza empirică demonstrează că cetățenii Republicii Moldova, care au pașaport românesc sau bulgar, se folosesc de oportunitățile aflării de 3 luni și prestării serviciilor în țara-recipient. Ei sunt foarte stricți în respectarea regimului de 3 luni și se străduie se părăsească țara de destinație pînă nu a expirat termenul și se nu fie introduși în compiueter ca persoane care au încălcat „regulile de joc”.*

ANEXE.

Tabelul 1. Dinamica investițiilor în capitalul de bază în anii 2000-2002.

	2000	2001	2002	2002 în % la 1999
Investițiile în capitalul de bază:				
în % față de anul precedent	85	111	104	98
în % la PIB	11,0	12,2	9,4	-

Sursa: Departamentul statistică și sociologie a Republicii Moldova

Tabelul 2. Investițiile străine directe în economia Moldovei

	2000	2001	2002	2003
Aflux a investițiilor directe: mln. \$.	129,1	155,9	110,8	43
În % la PIB	10,0	10,5	6,8	2,3
La un cap de locuitor, \$.	35	43	31	12,0

Sursa: Banca Națională a Moldovei

Tabelul 3. Investițiile străine în capitalul de bază

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Investițiile străine în capitalul de bază: mln. \$	52,8	56,2	35,8	35,0	20,0	
în % la PIB	3,1	4,8	2,8	2,4	1,2	

Sursa: Banca Națională a Moldovei

Tabelul 4. Evoluția indicilor principali economici ale Moldovei pentru anii 1994-2003

1	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
2	323	401	471	528	465	321	354	407	448	542
3	18	73	23	71	86	34	128	120	100	43
4	636	840	1.031	1293	1447	1487	1562	1548	1534	1748 ⁸⁸
5	104,6	23,8	15,1	11,2	18,3	43,7	18,4	6,3	4,4	15,7
6	26,6	31,8	40,7	47,6	46,5	28,8	32,7	40,3	49,07	64
7	...	67,6	67,6	67,7	67,8	67,5	67,8	66,6	66,6	66,5

Note: 1 – PIB per capeta (\$), 2 – investițiile străine directe (mln. \$), 3 – datorii externe (mln. \$), 4 - inflația (%), 5 – salariu mediu lunar (\$), 6– durata vieții pronostic (ani). Date fără Transnistria.

Sursa: Programul ONU pentru dezvoltare – raportul despre dezvoltare durabilă (1994-2002), Departamentul statistică și sociologie și Ministerul economiei (2003).⁸⁹

⁸⁸ incluzind datoriile pentru resursele energetice

⁸⁹ vezi: «Capital Market», 2004, 17 маpma

Tabelul 5.

Bibliografia

- Aprilie 2003. Barometrul de opinie publică. Republica Moldova. – Chișinău, IPP, 2003
- Горелова Е. Дефицит инвестиций и трудовая миграция из Молдовы. // Трудовая миграция и защита прав гастарбайтеров: практика посткоммунистических стран. – Кишинэу, Молд.ГУ, 2003
- Долгих Е. Трудовые мигранты из Молдовы в России (по данным социологических опросов в поездах Кишинев-Москва-Кишинев). // Трудовая миграция и защита прав гастарбайтеров: практика посткоммунистических стран. – Кишинэу, Молд.ГУ, 2003
- Moldova, România, Ucraina: integrarea europeană și migrațiunea forței de muncă: - Chișinău, CAPTES, 2000
- Мошняга В. Молдавские гастарбайтеры в СНГ и «старом зарубежье» (сравнительный анализ по результатам социологических исследований). // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII. – Chișinău, USM, 2002
- Мошняга В. Независимая Молдова и миграция. – Кишинев, Perspectiva, 1999
- Мошняга В. Турецкий опыт для нас ценен. // Munca neprotejată. Strategia și tactica sindicatelor. – Chișinău, Institutul Muncii, 2002
- Мошняга В. Трудовая миграция и угрозы безопасности: общие аспекты. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVI. – Chișinău, USM, 2001
- Moșneaga V., Eșanu C., Krauze A. Securitatea națională și migrația. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XII. – Chișinău, USM, 1999
- Мошняга В., Евдокимова Л. Трудовые мигранты Молдовы: в поисках механизма защиты (по результатам экспертного опроса). // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXII. – Chișinău, USM, 2003
- Мошняга В., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы. – Кишинев, CAPTES, 2000
- Moșneaga V., Zavat L. Migrația de muncă a moldovenilor în Rusia în contextual migrațiilor internaționale. // Tu și migrația. Buletin informativ, №3, octombrie 2003
- Мошняга В., Зават Л. Трафик «живых существ»: недобровольная сексуальная миграция населения республики Молдова. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XX. – Chișinău: USM, 2002
- Население Молдовы и трудовая миграция. – Кишинев, CAPTES, 2000

Noiembrie 2003. Barometrul de opinie publică. Republica Moldova. – Chișinău, IPP, 2003

Sleptova E. Migrațiunea forței de muncă în Europa: importanța pentru Republica Moldova. // Republica Moldova. Elemente de strategie. – Chișinău: IPP, 2003

SISTEMUL ELECTORAL ÎN ISRAEL: EVOLUȚIA ȘI TRĂSĂTURILE CONTEMPORANE⁹⁰

Victoria PERCIUN
Chișinău, Republica Moldova
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Doctoranda

In the article is examined the electoral system of Israel. The outhor describes the main stages in teh electvoral system evolution, analyses rhe couses, internal and external factorrs that influenced the development of this system. There is exmined the inpactul of the political factor on the electoral system in Israel.

Studiul Israelului în contextul reformei electorale este bine venit din mai multe motive. Primul ar fi faptul că astfel îi acordăm o importanță deosebită Israelului în Orientul Mijlociu și în lume, deasemenea și pentru a înțelege structura guvernului din Israel și prin extensie procesul de luare a deciziilor. Multe din deciziile ce au fost luate în Israel pot fi mai bine înțelese dacă facem referire la sistemul de guvernământ din trecut și prezent.

După cum ne menționează Gitelman⁹¹, Israelul ne furnizează și ne pune la dispoziție un laborator foarte important pentru studiu comparat al sistemelor politice. El atrage atenția asupra faptului că Israelul este unic în lume cu sistemul său de reprezentare proporțională și necesitatea perpetuă de formare a coalițiilor. Israelul prezintă un exemplu interesant al funcțiilor democrației cu ale ei numeroase diviziuni - religioase, etnice și ideologice. Compre-

⁹⁰ Recenzent – doctor-habilitat, profesor Valeriu MOȘNEAGA

⁹¹ Gitelman Z. *Comparative Politics and The Jewish Political Experience*. – New York: Armonk, 1992, p.154.

hensivitatea acestor probleme este vitală pentru studiul funcționării democrației.

Cazul Israelului nu poate fi luat aparte ca ceva izolat, dar trebuie privit ca un caz extrem și foarte complicat. În 1992, Israelul a experimentat o reformă electorală profundă ce a fost implementată în 1996. Această reformă are câteva elemente. Cea mai semnificativă, este aceea că acum Israelitenii votează direct prim-ministrul. Noul sistem combină elemente a ambelor sisteme prezidențial și parlamentar, în ciuda faptului că ele sunt foarte diferite și a lor fuziune poate crea probleme mari. Intenția reformei - de a lărgi prerogativele ramurii executive – nu a fost transpusă în viață. Este interesant de a înțelege de ce.

Există o legătură între regulile electorale, instituțiile politice și procesul de luare a deciziilor. Legile electorale au un impact semnificativ așa cum și regulile și structurile. Orice schimbare în configurația deciziilor sau regulilor poate avea o influență decisivă asupra rezultatelor colective.

Chiar înainte de sfârșitul luptelor în Războiul de Independență, Israelienii au fost chemați să voteze pentru reprezentanții lor politici. Alegerile au avut loc în Noiembrie 1949, mai mult de 415.000 de alegatori au susținut 21 de partide concurente. Numai 12 dintre ele au trecut pragul electoral de 1% au obținut mandate pentru Knesset. Dar aceste alegeri numite și alegeri pentru Primul Knesset au fost de fapt destinate pentru altceva. Poporul a venit să voteze pentru reprezentanții lor în Asambleea Constituțională, aceasta trebuia să fie un organ format din 120 de membri care ar formula și ar adopta o constituție democratică. Odată aleasă totuși și după mai multe dezbateri între membrii fracțiunilor seculare și religioase s-a hotărât că Israelul are deja o foarte bună constituție – Biblia și adoptarea constituției a fost amînată, iar Asambleea transformată în Parlament.

Knessetul odată format în 1950 a trebuit să adopte câteva legi. Cîteva din legile fundamentale au fost promulgate de Knesset în capacitatea lui. Aceste legi sunt numite Legi Fundamentale.

Cincizeci de ani mai tîrziu totuși Israelul nu are o constituție scrisă. Viața politică și alte aspecte a vieții sociale sunt ghidate de aceste legi fundamentale, legi regulate, dispoziții și ordonanțe. Totuși nu demult au fost adoptate zece legi fundamentale. Ele includ legi ce cuprind următoarele sfere: Knessetul, guvernul, președintele, armata, economia, pămînturile Israelului, libertatea individuală și demnitatea și libertatea de ocupație. Primele șase Legi Fundamentale definesc aranjamentele instituționale și politice de stat⁹². Legea privind Ierusalimul are o importanță și o valoare simbolică și stipulează că

⁹² *Bechor G. Constitution for Israel. – Tel-Aviv: Maariv, 1996, p.87.*

acest oraș este "unificat și complet și este capitala Israelului". Legea privind pământurile din Israel declară că doar cinci procente din aceste pământuri sunt private iar toate celelalte sunt arendate de cetățenii Israelieni de la stat pentru o perioadă anumită de timp. Ultimele două legi au fost adoptate în 1992 și sunt în esența lor liberale, ele se concentrează mai mult la drepturile individuale.

Decizii importante și de natură variată au fost luate de-a lungul deschiderii Asambleii și în timpul funcționării ei. De exemplu, încă nu este clar care sunt hotărârile internaționale a Israelului. Problema rămâne actuală atâta timp cât există conflictul între Israel și vecinii lui Arabi, în mod particular cu Palestiniienii. Doar în 1979 au fost definite hotărârile de sud dintre Israel și Egipt și doar în 1994 cele de est cu Iordania iar în 1999 hotărârile de nord cu Lebanon în ceea ce privește cele de nord-est (Siria) și cele cu Palestina încă nu sunt determinate.

Natura non-liberală a democrației din Israel este bine exemplificată prin abordarea problemei cetățeniei. Deoarece statul aparține poporului Evreiesc care este o etnie neclară, acesta nu aparține cetățenilor săi. Aceasta înseamnă că Evreii care se află în afara țării au de fapt mai multe drepturi ca cetățenii arabi ne-Evrei cetățenii ai Israelului (care constituiau către 1999 mai mult de 5% din populație). Legea Intoarcerii, care a fost adoptată de Kneset în 1950, asigură și oferă cetățenie la oricare din Evreii care se întorc în țară. Emigrația Evreilor din diasporă în Israel este credo principal al mișcării Sioniste – mișcare ce promovează naționalismul Evreiesc.

Israelul este deci o țară a imigranților care au venit din peste 100 de țări. Acest fapt este crucial pentru a înțelege natura complexă socială, politică, economică și culturală a societății din Israel. Membrii acestor multe grupe sunt reprezentanți în sistemul pluripartidist din Israel.

În timp ce unele alegeri au înregistrat peste 30 de partide concurente, numărul partidelor ce au fost capabile să acumuleze cel puțin un mandat pentru Knesetul bicameral, ele variază de la 9 (1951) până la 17 (1981). Aceste partide variază în număr de la partid ce este reprezentat de o persoană și partid ce au obținut 56 de mandate cum ar fi acei din partidul Laburist (formal Mapai și apoi Ma'arach) în 1969. Deoarece nici unul dintre partide n-a fost capabil să obțină majoritatea de mandate în Kneset, guvernul a fost format de coalițiile de partide. De două ori Israelul a fost condus de către guverne de minoritate fenomen bine cunoscut în Europa (1974 și 1993)⁹³. De două ori (1967 și 1969) guverne formate de coaliții apropiate (wall-to-wall) a membrilor Knesetului și de două ori (1984 și 1988) de către un guvern unitar. În

⁹³ Fein J.L. *Politics in Israel*. - Boston: Mass., 1967, p.24.

perioada anilor 1950 și 1960 structura tipică a luat forma unei coaliții hiper-numeroase (peste 70 de membri) și din 1977 a fost redusă la una minimă.

Din 1949 pînă în 1977, partidul dominant a fost Laburist. Partidul dominant fiind acel care nu numai este cel mai mare, dar și controlează guvernul și definește agenda publică și dimensiunea politică relevantă.

Într-adevăr pînă la alegerile din 1977 cînd partidul Laburist a pierdut fiind învins de Likud activitățile politice și de partid au fost percepute de mulți ca nefavorabile. De la alegerile din 1981 totuși competiția este ținută între două blocuri politice principale aproape egale numeric. Blocul Laburist care include aripa de stînga și partidele Arabe. Și pe de altă parte blocul Likud care include aripa de dreapta cu partidele naționaliste, religioase și ultraortodoxe. Trebuie de menționat că în Israel aripa de dreapta / stînga se referă la orientarea politică privind securitatea și conflictul Arabo-Israelitean⁹⁴. În esență cei din aripa de stînga sunt de acord să ajungă la un compromis cu Palestinienii și să împartă pămînturile cu ei, în timp ce cei din aripa dreaptă nu sunt dispuși să cedeze. Deoarece în 1984 cele două blocuri s-au unit liderii lor, au format un guvern unitar și ei au continuat cu o structură similară iarăși în 1988.

Excepție fac partidele Arabe și ultraortodoxe și cele formate înainte de alegerile din 1996 (imigranții Ruși) aproape toate partidele și-au pus începuturile în timpul mișcării Sioniste sau fac parte din fracțiunile acestei mișcări. De fapt din 1988 este ilegal ca în Israel un partid să nu împărtășească ideea fondării Sioniste a statului (Israelul este un stat Evreiesc) sau să promoveze o platformă rasistă. Intreaga țară constituie o zonă unică de votare. Pînă în 1996 alegătorii au votat și a lor voturi au fost calculate de schema Reprezentării Proportionale⁹⁵.

Către anul 1974 schema cunoscută ca Largest Remainder, Formula a fost înlocuită de către D'hondt's Highest Average Formula. Consecutiv, partidele mari beneficiau de două sau trei mandate față de partidele mici. Procentajul de blocare a fost crescut în 1992 de la unul, la unul jumătate procente și partidele mici puteau să fie reprezentate de doi membri. Din 1996 alegătorii au fost rugați să facă două voturi, unul pentru partidul lor de preferință și alt vot pentru prim-ministru. Aceste sciziuni au contribuit la mărirea influenței partidelor mici sectariene. Această tendință sectariană a devenit și mai puternică ducînd la sciziuni și mai mari în perioada ce a precedat alegerile din 1999. Aceasta și explică faptul de ce sistemul generos de reprezentare pro-

⁹⁴ Goldberg G. *The Parties in Israel*. - Tel Aviv: Ramot., 1992, p.123.

⁹⁵ Arian A., Shamir M. *The Elections in Israel*. - Boulder: Westview Press, 1990, p.86

porțională a fost adoptat în Israel și de ce este atât de dificil schimbul lui cu altul complet diferit.

Schema reprezentării proporționale este inclusive în timp ce celelalte scheme sunt exclusive. Din 1949 Israelul a promulgat această schemă generoasă a reprezentării proporționale care face capabilă reprezentarea largă a grupelor mari și mici. Acest sistem electoral a fost adoptat de către Congresul Sionist timpuriu. Una din explicațiile adoptării acestui sistem este foarte simplă și anume faptul că schemele reprezentării proporționale au fost produse și rezultatul gândirii Europene a secolului nouasprezece și dat fiind faptul că mișcarea Sionistă a fost stabilită în această perioadă este evident de ce liderii ei au adoptat o astfel de schemă.

Dar o explicație mai substanțială ar fi și natura mișcării Sioniste. Unul din scopurile mișcărilor naționale este recrutarea cât mai mult posibilă a susținătorilor ideilor lor. Sioniștii care promovau ideea națională a stabilirii Homeland pentru poporul Evreiesc au fost pînă la mijlocul secolului douăzeci un grup minoritar printre Evreii din Europa. Soluția lor pentru rezolvarea problemei anti-semitiste nu a fost foarte atractivă pentru mulți dintre Evrei deoarece aceasta implică incertitudini mari și costuri înalte. Alte opțiuni care în acea perioadă păreau să fie mai efective erau: imigrația spre Vest, asimilarea Creștinismului, adaptarea simbolurilor religioase, ritualurilor și doctrinelor la mediul ce prevala, Comunism, Socialismul Evreiesc, autonomii sau internaționalii și ortodocșii tradiționali care continuă să creadă că credința Evreilor este în mâinile lui Dumnezeu.

Contrar acestei opoziții Sioniștii au încercat să se extindă prin atragerea de partea lor mai multe grupe mici și indivizi din orașe și state din toată Europa. Cu toate acestea nu toți liderii lor au aprobat acest mod indiscriminator de recrutare, înțelegînd că vorbind în numele întregului popor Evreiesc mișcarea ar putea doar dispunînd de cea mai largă bază posibilă. Schema reprezentării proporționale (PR) ce a fost adoptată a creat un astfel de efect. Resursele ce erau distribuite între reprezentanți erau efectiv simbolice, în timp ce afacerile mișcării erau în mâinile liderilor grupei mici.

În 1948 Consiliul de Stat Provizoriu a decis să folosească schema RP doar o singură dată pentru alegerile din 1949 a Asambleii Constituționale. Ea fiind propusă deoarece a fost anterior folosită în cazul alegerilor instituțiilor Sioniste fiind capabilă să producă alegeri efective și ușoare. Rezultatele alegerilor din 1949 au fost destul de impresionante pentru participanții majori. Mapai a prevalat ca unul din cel mai mare partid acumulînd 35% din voturi. Alte trei partide au fost de mărime mijlocie. Mapam un alt partid socialist de stînga și un candidat pentru coaliția de guvernămînt a obținut 14,7%, Frontul Religios Unit un alt partener potențial al coaliției -12,3%, Herut - oponentul

ideologic principal a obținut 11,5%. Cele 26,5% ce au ramas au fost împărțite între celelalte partide⁹⁶.

Succesul partidului Mapai de-a lungul celui dintii Knesset au fost destul de impresionante: transformarea Asambleii Constituționale în parlament, amânarea deciziei privind adoptarea Constituției pentru următorii ani ș.a. Cu un astfel de succes și în absența unei forțe politice majore de opoziție, intenția de a schimba și a reforma schema electorală a fost redusă. Pentru a-și întări pozițiile Mapai a inițiat trei decizii majore pentru politica din Israel. Prima din ele a fost să fie utilizată în continuare schema RP pentru alegerile în al doilea Knesset. A doua, pragul electoral să constituie un procent și a treia să fie schimbată formula pentru distribuirea mandatelor de deputați de la Hegenbach-Bishop la Largest Remainder Formula. Astfel sistema RP a rămas și a fost utilizată cu mici schimbări pentru următorii cincizeci de ani.

Necesitatea și dorința de a schimba sistemul electoral a fost pentru prima dată expusă de Ben Gurion la începutul anilor 1950. El privea Knessetul fragmentat ca pe o relicvă moștenită de la Diaspora. Ben Gurion argumenta că sistemul reprezentării proporționale produce dezordine în democrație și a susținut necesitatea schimbării ca un mod de a oferi alegătorilor să spună mai mult în alegerile candidaților. El spera să construiască un sistem nou bazat pe cel Britanic și anume pe alegerile regionale. Mai mult ca atât el dorea împărțirea țării în 120 de districte diferite. Fiecare din ele să dispună de un număr anumit de alegători și fiecare district să aleagă reprezentantul lui în Knesset.

Sistemul regional ar fi minimalizat puterea diferitor blocuri politice cum ar fi cele religioase sau Arabe. Deasemenea ar fi limitat sau ar fi avut un efect negativ asupra partidelor mici, de dreapta și stînga esichierului politic, care ar fi putut chiar să dispară de pe arena politică. Cu toate afirmările făcute de Ben Gurion, Knessetul în 1953 a adoptat legea care păstra sistemul reprezentării proporționale ce fusese promulgat în 1949.

În 1954 Ben Gurion și Ministrul Afacerilor Externe Moshe Sharet au propus în cadrul adunării partidului lor să adopte un nou sistem electoral deoarece sistemul RP nu asigura o reflectare completă și precisă a opiniei publice. Astfel și partidul Mapai a susținut propunerea prim-ministrului de a schimba sistemul electoral pe unul bazat pe împărțirea țării în 120 de districte. Această propunere a apărut și pe platforma electorală a partidului Mapai în 1955. De-lungul guvernării lui Ben Gurion⁹⁷ partidul Mapai a obținut între 40 și 47 mandate de deputați. Cu toate acestea în 1958 cele două propuneri de

⁹⁶ Akzin B. *The Role of Parties in Israeli Democracy*. // *Journal of Politics*, 1955, N4, p.507-545.

⁹⁷ Ben Gurion D. *Eretz Yisrael Hamitchadeshet (The Renewed Israel)*. – Tel-Aviv, 1969.

a schimba sistemul electoral prezentate Knessetului de către Mapai și Sioniștii Generali nu au fost acceptate.

Ben Gurion a fost demis din postul de prim-ministru în 1963 dar câțiva dintre adepții lui au continuat eforturile pentru a obține o schimbare electorală. În același timp susținătorii principali ai schimbării erau membrii partidelor Mapai și Liberal care pierduse din putere de-a lungul deceniului. Din această cauză ele au fost nevoite să formeze un bloc cu alte partide mici care nu erau la rîndul lor cointeresate în schimbarea sistemului electoral. Conducerea Achdut Ha'avoda a format un bloc cu Mapai în 1965, împreună formînd Maarach care s-a opus schimbării electorale.

Acordul Gahal din 1965 între Liberali și Herut a permis Liberalilor să continue a lor susținere a schimbării electorale chiar deși partidul Herut și în special Menachem Begin a lor lider s-a opus acestei idei. Au mai fost făcute încercări de a schimba sistemul electoral în 1973 și apoi în 1976 de Mișcarea Democratică. Ei propuneau schimbarea prin divizarea țării conform sistemului regional sau districtual. Pentru prima dată la alegerile din 1977 partidul Likud a învins astfel înlocuind partidul Laburist. Ei i-au invitat pe membrii Mișcării Democratice să participe la formarea coaliției de guvernămînt iar aceștia la rîndul lor au fost de acord doar cu condiția că va fi instituită schema regională de alegeri. Ceea ce nu s-a întîmplat niciodată. Prim-ministru nu a avut intenția să pună în pericol influența partidului mai ales că Mișcarea Democratică a început să se fărîmițeze și destrămarea completă s-a produs în 1981.

Problema privind schimbarea sistemului electoral a mai fost abordată și în timpul campaniei electorale pentru Knessetul al 11 în 1984 și al 12 în 1988⁹⁸. Un grup de profesori de la Universitatea din Tel-Aviv au publicat propunerea pentru reforma electorală. Ei erau pentru două scheme concomitente: alegerea a 60 de membri în Knesset din 60 de districte și mai mult de 60 în alegerile naționale. Ei propuneau un sistem proporțional cu pragul electoral de 2.5%. Gad Yaacobi ministrul Muncii a propus un plan alternativ care prevedea alegerea a 80 de membri din 20 de districte și a 40 pentru alegerile naționale.

Toate aceste propuneri combinau elemente ale sistemului regional / districtual cu reprezentarea proporțională națională. Ele pareau să mobilizeze partidele mici în susținerea noului sistem. Elementul sistemului care facilita alegerea a mai mult decît un reprezentant din fiecare district ar avea să ducă la confruntarea dintre candidații aceluiși partid care ar fi unul împotriva altuia din același district. Aceasta ar fi deschis ușile pentru partidele mici. Una

⁹⁸ Segal Z. *Israeli Democracy. – Tel-Aviv: Defence Department, 1988, p.87.*

din propuneri era bazată pe sistemul german care prevedea că reprezentarea fiecărui partid în Knesset să fie bazată pe puterea obținută în alegerile naționale.

Și în anul 1988 au fost analizate mai multe propuneri de schimbare electorală în Knesset dar fiind divergențe prea mari așa și nu s-a ajuns la nici un compromis. Membrii Knessetului erau aleși de un sistem ce garanta majoritatea pentru acele partide care s-au opus schimbării și astfel ele nu puteau vota împotriva lor. Deaceia, în 1988 a fost propus ca trei dintre judecătorii Curții Supreme să determine hotarele celor trei districte dar și această inițiativă a suferit eșec.

De la alegerile din 1977, regulile jocului politic au fost schimbate. Likud înflorea pe când partidul Laburist a suferit schimbări privind numărul de membri pînă ce au fost formate două tabere politice egale la număr care includeau două partide mari și câteva mai mici. Partidele mici ocupau poziția cheie determinau în esență, care dintre partidele mari va forma guvernul. Problema era și mai acută cînd nici unul din partidele mari nu puteau să formeze o coaliție. Fiecare din partidele mari credeau că alăturarea la cele mici și formarea coalițiilor va bloca schimbarea electorală.

Doar după alegerile din 1988 a devenit clar că schimbarea electorală este inevitabilă. Laburiștii au pierdut din nou alegerile pentru a patra oară și politicienii lor de vază considerau că doar o schimbare a sistemului electoral va îmbunătăți șansele lor pentru cîștigarea puterii. Doar în 1995 reforma electorală a fost adoptată. Dar către acea perioadă interesele politice conflictuale a acelor două mari partide au dus la un compromis care a permis formarea unui sistem mixt: o reprezentare proporțională înaltă inclusiv pentru Knesset și Regula a doua stadiu a majorității exclusive pentru alegerea prim-ministrului.

De-a lungul anilor câteva schimbări au fost făcute în formula prin care Israelienii își aleg reprezentanții lor în Knesset. Astfel de la alegerile în Knesset în 1951 și pînă la alegerile din 1973 formula de votare folosită pentru a desemna și a repartiza locurile a fost bazată pe așa numita Largest Remainder Formula. Aceasta este o schemă destul de simplă: toate voturile sunt calculate (V)⁹⁹, excepție făcînd doar partidele care n-au obținut numărul necesar de voturi pentru a trece pragul electoral. Apoi V este împărțit la cele 120 de locuri. Rezultatul împărțirii este numit un indicator (I) pentru un loc. Repartizarea mandatelor se face în dependență de numărul indicatorului I care partidele l-au obținut. Deoarece este puțin probabil ca numărul I să corespundă exact cu

⁹⁹ Doron G., Harris M. *Public Policy and Electoral Reform, The Case of Israel.* - New York: Oxford, 2000, p.32.

numărul de locuri (L), atunci restul voturilor sunt distribuite în concordanță cu numărul vacant de locuri rămase. Astfel partidele cu cele mai largi rămășițe vor obține aceste locuri vacante în dependență de mărimea restului.

Trebuie de menționat că probabilitatea partidelor atât mari cât și mici în obținerea restului cî mai mare pentru a fi calificate pentru un loc extra este aceeași, deoarece este independentă de numărul lui L obținut prin evaluarea deplină a lui I. Deaceea cînd un partid mic obține un loc extra acest fapt îi crește puterea pînă la 100%, iar cînd un partid mare obține acest loc contribuția la puterea lui este marginală.

Totuși aceste margine pot fi cruciale în construirea coalițiilor de putere. În 1969, doi ani mai tîrziu după victoria remarcabilă a Israelului în Războiul de Șase Zile împotriva forțelor aliate a Egiptului, Siriei și Iordaniei sub conducerea lui Golda Meir partidul Laburist (social-democrației din Mapai și Ha-chdut Ha'avoda și Rafi) au obținut 56 de locuri în Knesset. Formînd coaliție și cu sectorul Arab care a obținut 4 locuri mai aveau nevoie doar de un singur loc pentru a obține minimum și a forma coaliția de guvernare. Această situație și a servit ca stimulent pentru partidul de conducere de a face careva schimbări în sistemul de votare.

Cu toate acestea ei n-au putut schimba prea multe și în 1977 cînd partidul Likud l-a înlocuit pe cel Laburist pentru prima dată ca partid de conducere, cauza fiind coaliția formată de ei nu depășea 61 de membri. Procentajul pragului electoral este determinat de mărimea parlamentului și în Israel acesta este 120 iar în Statele Unite 535 (o combinație între membrii Camerei Reprezentanților și Senatului. De-a lungul perioadei planificării Asambleii Constituționale 1948, au fost înaintate cîteva propuneri pentru mărimea dorită a Asambleii. Ele includeau propuneri de 71, 85, 101, 120 și 171 de membri ai camerei. Reprezentanții partidelor mici erau desigur pentru mărimea mare a pragului pe cînd partidele mari susțineau ideea unui prag mic.

Astfel a fost găsit compromisul și a fost adoptat pragul de 120 de membri și 12 partide au fost alese în Asambleie. Procentajul pragului de obicei este adoptat de organul de votare și este destinat să limiteze reprezentarea grupelor mici de a mări probabilitatea ca acele alese să fie capabile să formeze un guvern bazat pe forțe centrale din societate. Cînd reprezentarea este principala valoare atunci pragurile nu sunt impuse, cum ar fi în cazul alegerilor Federației Sioniste sau a Federației Uniunii Muncitorilor din Israel (Histadrut), a fost stabilit la un nivel minim. Nivelul pragului stabilit în 1948¹⁰⁰ a fost doar de un procent care era cu 17 procente mai mare decît pragul natural determinat de mărimea Asambleii (Knesset) (120:100-183).

¹⁰⁰ Michels R. *Political Parties*. - New York: Dover, 1959, p.123.

Mapai partidul care se afla la moment la putere și putea să influențeze asupra stabilirii pragului în loc să accepte propunerea partidelor mari a susținut ideea partidelor mici și a determinat pragul de un procent. Mapai a renunțat la șansa de a obține mai multe mandate, iar poziția partidelor mari și mici ne este clară fiind dictată doar de interese raționale.

Pragurile joase creează stimulente pentru multe grupe care încearcă să concureze pentru cel puțin un mandat în parlament. Aceasta atrage alegători din toată țara, dar pericolul cel mai mare este pentru partidele medii. Pragul mic face dificilă posibilitatea partidelor medii de a se lărgi. Aceasta limitează mișcarea lor în zonele de votare a partidelor mari.

În 1992 când pragul electoral a fost crescut pînă la 1.5% ca rezultat au fost formate două blocuri tehnice Meretz și Yadut Hatorha¹⁰¹. Primul a fost o coaliție a trei partide, Ratz, Mapam și Shinui a căror platformă susținea ideea de pace cu Palestina. Yaddut Hatorha care consta din două partide ultra religioase, Agudat Israel și Degel Hatorha, ar fi avut destul de mari dificultăți protejînd reprezentarea celui de al doilea grup fără o ciocnire preelectorală.

Către anul 1992 schimbări esențiale în mărimea pragului nu au fost adoptate și aceasta se datorează faptului că puterea a trecut în mâinile partidului Laburist de la Likud. Iar cei care erau pentru schimbare și anume partidul de trei persoane Techia care considerau ca sa se protejeze de la alte grupe mici de dreapta naționaliste era nevoie de o barieră a pragului au pierdut multe voturi. Astfel partidul Laburist condus de Rabin, au învins și au început imediat să ducă tratative de pace cu Palestinenii ceea ce era diametral opus cu pozițiile Techia și a altor partide mici.

Sistemele electorale au mai multe componente pe lîngă pragurile și formula specifică. Cinci dintre ele cu specificul lor în Israel le vom analiza: dreptul la vot, dreptul de a candida, accesibilitatea indivizilor la procesul de votare, finansarea partidelor, publicitatea prin intermediul mass-mediei.

Toate sistemele politice democratice stabilesc limite pentru dreptul la vot. Vîrsta este cea mai tipică din aceste limite, dar există și alte limite cum ar fi genul sau instituționalizarea. În Israel, Legea Fundamentală: Knessetul furnizează dreptul la vot pentru fiecare cetățean Israelian care a atins vîrsta de 18 ani dacă justiția nu-i interzice acest drept. Deasemenea numai cetățenii Israelieni care se află la momentul alegerilor pe teritoriul țării pot vota. Excepție doar se face pentru diplomați și marinarii care se află pe corăbiile Israelului care sunt considerate de dreptul internațional ce se află pe teritoriul țării. Ben Gurion a fost acel care a inițiat această limită astfel el a încercat să

¹⁰¹ Doron G. *The Electoral Revolution: Primaries and Direct Election of the Prime Minister*. - Tel Aviv: Hakibbutz Hameochad, 1996, p.16.

evite criticismul internațional împotriva Israelului pentru refuzul de a lua parte la vot sutelor de Arabi rezidenți care au părăsit țara ca urmare a Războiului de Independență.

Trebuie totuși de notat că aceasta contrazice declarației Mișcării Sioniste privind baza legală a țării care acorda suveranitate statului ce aparține Evreilor și nu cetățenilor săi. Aceasta a fost discuția principală în 1990 între cei mai mulți Israelieni care acceptau ca Israelul aparține Evreilor și a celor care promovau ideea că Israelul aparține cetățenilor săi.

Această lege are un efect politic interesant. Ziua legală de alegeri a fost stabilită ca fiind Joia din prima săptămână din luna Noiembrie după patru ani de la ultimile alegeri. Dar aceasta s-a întâmplat doar de trei ori (1959, 1965 și 1988). Votul de non-confidență guvernului, crize politice sau decizia prim-ministrului de a desfășura alegeri sunt motivele principale pentru nerespectarea datei stabilite legal. Deaceea lunile Mai, Iunie și Iulie au devenit cele mai populare pentru a desfășura alegerile. Dar totuși o dată specifică a fost determinată după mai multe dezbateri și negocieri ce au avut loc între reprezentanții partidelor majore. Likudul se pare are mai mult de câștigat de la alegerile ce se desfășoară vara și anume datorită faptului că majoritatea reprezentanților partidului Laburist sunt plecați în vacanța de vară în afara țării. Compromisul stabilit a fost perioada ce cuprinde primăvara și vara devreme.

Dreptul de a candida în Israel ca și în multe democrații impune stipulări a dreptului persoanei sau partidului să prezinte candidaturile pentru alegeri. În Israel limite au fost adăugate de-alungul anilor pentru a preveni și a împiedica unele partide de la participarea la alegeri. De exemplu, două partide nu au putut participa deoarece platformele lor violau valorile de bază a Israelului. În primul caz este vorba de partidul Arab (1969) pe lista membrilor figurau persoane care făceau parte din organizația Araba El Ard, care a fost declarată de Ministerul de Apărare ca fiind ilegală. De asemenea în 1987 un alt partid Khach, condus de Rabbi Meir Khana, i-a fost interzisă prezența la competiția electorală deoarece platforma lui conținea politici rasiale împotriva populației Arabe. Interzicerea impusă partidului Khach a fost legală și se baza pe amendamentul din 1985 emis de Knesset pentru Legea Fundamentală¹⁰² care declara că nici un partid nu poate lua parte la alegeri dacă mesajele lor neagă existența statului Israel ca aparținând poporului Evreiesc, neagă natura democratică a statului și cheamă la discriminări rasiale.

Accesibilitatea indivizilor la procesul de votare în Israel este maximală aceasta se datorează costurilor personale minimale. Deaceea, ratele de votare

¹⁰² Reichman U. *A Proposal for a Constitution for the State of Israel*. - Tel-Aviv: Maariv, 1992, p.47.

sunt în continuare printre cele mai înalte comparativ cu alte democrații. Fiecare persoană dispune de o scrisoare sau o combinație de scrisori prezentate pe lista de votare și care semnifică alegerea ei sau a lui pentru un anumit partid. Scrisorile sunt prezentate în Evrită sau în Arabă. Există mai multe circumscriptii de votare ce sunt amplasate în fiecare localitate. Data alegerilor este de obicei Shabbat (Sîmbăta). Soldații au dreptul de a părăsi taberele lor militare și de a vota precum și prizonierii (1988) au dreptul de a vota. Soldații votează în plicuri duble care sunt de obicei deschise după ce toate voturile civiilor sunt calculate și prizonierii votează în închisori.

Finanțarea partidelor are loc în conformitate cu legea ce a fost adoptată în 1973. Ea definește unități financiare care sunt ajustate odată la o perioadă anumită de timp. Aceste unități sunt multiplicare de numărul de mandate de care partidul dispune. Astfel cu cît partidul este mai mare cu atît îi revine lui mai mulți bani publici pentru activitatea lui. Legea deasemenea interzice acceptarea contribuțiilor directe sau indirecte de la cetățenii Israelieni sau de la corporațiile străine. Încă rămîne destul de dificilă detectarea cine donează și a cui contribuții sunt transferate de la surse străine cel mai mult (Evrei) partidelor concurente, practica care este foarte răpîndită printre politicienii Israelieni.

Legea privind Alegerile (1959), la care au fost făcute cîteva amendamente, stipulează faptul că fiecare partid concurent primește 25 minute de efir la radio și 10 minute pentru translarea la TV. Din 1996, propaganda politică este transmisă atît de televiziunea publică cît și de cea comercială.

În luna Mai 1999, Israelitii au venit la urnele de votare și l-au ales în calitate de prim ministru pe Ehud Barak. Alegerile din 1999 au fost desfășurate în conformitate cu reforma fundamentală a sistemului electoral făcută în 1992. Alegerile din 1996 au fost primele alegeri ce au permis Israeltenilor să voteze direct prim-ministru. Toate mandatele pentru Knesset au fost acordate direct proporțional la voturile obținute în alegerile naționale, deaceia țara a fost în esență un district unic electoral ce au ales 120 de reprezentanți.

Una din problemele principale a sistemului politic din Israel este dificultatea în formarea și susținerea coalițiilor de guvernămînt. Israelul are și întotdeauna a avut doi factori ce au stimulat multipartidismul:

(1) un sistem extrem de reprezentare proporțională care acorda mandate partidelor ce dispun doar de cîteva voturi

(2) cleveaje distincte etnice, ideologice și religioase. Cînd o societate fragmentată are un sistem electoral ce încurajează mai multe partide este și evident faptul formării dificile a majorității de guvernare. Un astfel de caz este cel al Israelului. Reforma electorală din Israel nu numai că n-a izbutit să atace această problemă fundamentală, dar a făcut-o și mai rea.

Sistemul electoral din Israel este destinat în origine pentru a reprezenta interesele diferitor alegători însă aceasta este problematic din cauza disproporționalității care le este acordată minorităților. Pentru a ameliora aceste dificultăți, au fost inițiate reforme pentru alegerile din 1996. Prin alegerea directă a prim ministrului reformatorii sperau să amplifice puterea oficiului prim-ministrului și astfel să atenueze disproporționalitatea influenței partidelor mici. Astfel ei sperau că va spori abilitatea prim-ministrului de a governa și astfel va contribui la stabilitatea Democrației Israelului. Cu toate acestea rezultatele alegerilor din 1996 și 1999 nu au adevărat aceste așteptări.

Reformele electorale din Israel au ieșut deoarece reformatorii nu au luat în considerație un moment crucial pentru procesul în cauză. Reformele au fost făcute pentru a-i oferi prim-ministrului necesitatea minimă de a depinde de partidele mici astfel de-aia întări puterea. În baza noului sistem alegătorii erau puși în fața faptului nu doar de a vota pentru un prim-ministru individual, dar și de a alege un partid diferit pentru Knesset. Alegătorii au început să voteze mai mult pentru partidele mici, continuând astfel să limiteze abilitatea prim-ministrului de a governa. Înainte de alegerile din 1996, Președintele de obicei era acela care numea liderul partidului cel mai mare care să formeze guvernul. Deaceia alegătorii erau încurajați să voteze pentru partidul al cărui lider ei doreau să fie prim ministru. Noul sistem le-a permis să voteze direct atât pentru prim ministru cât și pentru un partid diferit care considerau ei le va reprezenta interesele și necesitățile specifice. Trebuie de menționat că perioada după reforma electorală nu exista dovezi ca guvernele din Israel să fie mai puternice decât erau anterior.

Sistemele electorale și regulile create de ele furnizează cadrul de operare a guvernului și astfel îi oferă și legitimitate de a face procese. Mai mult ca atât, ele oferă legătura principală între mandate și voturi¹⁰³. Sistemul din Israel are un nivel înalt de incluziune; aceasta oferă la multe persoane și grupuri să fie reprezentate și să concureze pentru resurse. Cu atâtea partide mici reprezentate în Knesset reforma sistemului electoral devine foarte dificilă. Înainte de efectuarea reformei electorale actuale, sistemul Israelitean a fost o democrație parlamentară cu un singur district de votare de 120 de membri aleși la fiecare patru ani. Fiecare partid va dispune de lista lui de candidate, creează platforma și caută suport din partea electoratului. Toate partidele care au obținut minimum necesar de voturi va primi o porție de mandate egală cu proporția totală a lor de voturi. Mandatele erau acordate conform sistemului Largest Remainder Formula (folosit în Israel din 1951-

¹⁰³ Taagepera R., Shugart M.S. *Seats and Votes: Determinants of Electoral Systems.* – New-Haven, Conn., 1991, p.45.

1973) sau Highest Average (D'houndt) System, care a fost întrebuințat în 1949 și apoi din 1973 pînă în prezent.

Acest sistem este cunoscut în Israel ca sistemul Bader-Ofer, după numele a doi politicieni care l-au introdus. Această întrebuințare a doar unui singur district în combinație cu un prag mic pentru obținerea mandatelor, cauzează publicul și indivizii să creadă că este mai ușor să obții cel puțin un loc în Knesset. Mai mult ca atît nici un partid n-a obținut vreodată o majoritate de voturi. De aceea este clar că toate guvernele au trebuit să fie formate de coaliții, de fapt însăși cele mai multe din politicile Israeltene sunt construcții de coaliție. Pentru a înțelege sistemul politic din Israel trebuie de atras atenția asupra procesului și regulilor de formare a coalițiilor care încep de îndată ce s-au terminat alegerile. Președintele se consulta cu liderii fiecărui partid și determina cui ar trebui să-i încredințeze formarea guvernului.

Liderul partidului ales i se pune la dispoziție 21 de zile pentru a forma un guvern și a prezenta lista acestuia Knessetului. Dacă acesta este incapabil să formeze guvernul lui i se acordă încă 21 de zile sau se numește un alt lider pentru a urmări realizarea scopului dat. Cînd noul guvern este aprobat de Knesset procesul de formare a coaliției este finisat. În timpul sistemului vechi guvernul putea să nu fie aprobat de Knesset timp de 4-5 ani și chiar în acest timp putea să primească votul de non-confidență.

Gideon Doron menționează că sistemul politic din Israel din anii 1948-1992 a fost bazat pe structura de guvernare ce îi servea pe Yishuv (Comunitatea Evreiască din Palestina înainte de independență)¹⁰⁴. Rădăcinile acestui curent vin din secolul XIX, perioada timpurie a mișcării Sioniste. Pentru a avea susținători și a forma o imagine puternică pe arena internațională, Mișcarea Sionistă trebuia să recruteze cît mai mulți adepți. Un mod de a atinge acest scop era adoptarea unui sistem relativ generos de reprezentare care permite incluziunea mai multor grupe de la cele mici la cele mari a comunităților Evreiești răspîndite în toată Europa și lumea. Nu a existat niciodată o dezbateră sistematică asupra faptului ce sistem politic ar trebui să fie¹⁰⁵. De la Războiul de Independență începînd cu prima zi după ce națiunea și-a declarat statalitatea, a existat doar așa numitul timp academic pentru dezbaterile referitoare la cel mai bun sistem de guvernare.

De asemenea ar trebui să luăm în considerație că o influență puternică a fost exercitată de sistemul Marii Britanii asupra sistemului din Israel implementat în 1948. Israelul de acum, numit înainte Palestina a fost guvernat de către autoritățile britanice între 1917 și 1948. Prin cooperare și luptă puterni-

¹⁰⁴ Rael J.I. *Party and Politics in Israel: Three Visions of a Jewish State*. - New York, 1981, p.56.

¹⁰⁵ Fein L.J. *Politics and Israel*. - Boston, Mass., 1967, p.58.

că, poporul Evreiesc a început să studieze să înțeleagă și să adopte un sistem similar cu sistemul Britanic de guvernare¹⁰⁶. Sistemul Britanic s-a potrivit bine cu tendințele socialiste a multor sioniști timpurii. Totuși o dificultate a apărut cu acest aranjament faptul că Israelul nu-i Marea Britanie. Bagehot argumentează "caracteristicile Constituției Britanice sunt inaplicabile în țările unde nu există materiale pentru monarhie sau aristocrație"¹⁰⁷. Deci era nevoie de un sistem ce se potrivea perfect circumstanțelor unice din Israel, deaceia nici nu-i de mirare că acest sistem s-a dovedit imperfect.

Propunerea de a alege prim ministrul direct a fost adoptată ca lege (Legea Fundamentală a Guvernului) în 1992 în ultimele zile ale celui de-al 12 Knesset. Această idee a fost discutată în perioada Martie-Iunie 1990. Atunci Likudul și Laburiștii se luptau să formeze coaliții minime de conducere pentru a dizolva al doilea Guvern Național Unit. Ei au venit cu inițiative de a produce schimbări în alegerea prim ministrului. Aceasta trebuia să diminueze dependența prim ministrului de Knesset. Prim-ministrul Shamir și mulți reprezentanți ai partidului Likud s-au opus acestei propuneri fiind preocupați de faptul că Ytzhak Rabin ar putea fi ales în alegerile directe. Totuși după dezbatere aprinse în ultima zi a celui de-al 12 Knesset reforma a trecut și menținerea nu numai ideea alegerilor directe a prim ministrului, dar și propunerea că votul de Non Confidență va însemna demisionarea Knessetului.

Reformele făcute în 1992 aveau ca scop creșterea legitimității și puterii prim-ministrului. Și nu se propunea deloc limitarea puterii partidelor mici ceea ce se credea de fapt că se va obține.

Dacă examinăm rezultatele alegerilor din 1996 vom observa transferul dramatic al puterii de la partidele mari (Laburist și Likud) la cele mai mici. Cele două partide care au obținut în 1992, 84 de mandate pentru Knesset în alegerile din 1996 ele au reușit să primească doar 66 și doar 45 în 1999. În 1996 alte partide cum ar fi Shas, partidul religios National și Hadash și-au mărit considerabil procentajul de obținere a mandatelor pentru Knesset la 67, 50 și 67 procente, respectiv această tendință a urmat și la alegerile din 1999 când Shas și-a crescut procentajul până la 70. Totuși noul sistem implementat în 1996 a avut rezultate nu numai în transferul puterii de la partidele mari la cele mici existente deja, dar și a făcut ca multe noi partide să obțină reprezentare în Knesset. Recordul de 35 partide ce au participat la alegerile din 1999 și 15 care au obținut mandate în Knesset demonstrează faptul că ele au trecut pragul electoral de 1.5%. Deși Netanyahu în 1996 și Barak în 1999 au fost aleși direct ca prim miniștri ei au fost nevoiți să formeze coaliții ca lideri

¹⁰⁶ Harris M. *Democracy in Israel*. - Typescript, 1990, p.125.

¹⁰⁷ *ibidem*

a partidelor ce au obținut doar 32 de mandate în cazul lui Netanyahu și 36 în cazul lui Barak. Aceasta fiind cauzat de pragul mic care a permis multor partide mici să fie reprezentate în Knesset și astfel prim ministrul ales era pus în fața faptului de a forma coaliții de guvernământ. Reforma avea ca scop lărgirea prerogativelor prim ministrului și minimalizarea dependenței lui față de Knesset însă aceasta nu s-a realizat.

În alegerile din 1996 și 1999, Israelitenii alegători s-au dovedit a fi mai sofisticăți decât se așteptau reformatorii. Mărimea celor două partide mari a scăzut la 55 procente în Knesset (1996) și 37 procente în 1999. Cu toate acestea au mai fost făcute încercări de a schimba reforma electorală și anume de a elimina alegerile directe¹⁰⁸. Uzi Landau (Likud) și Yossi Beilin (Labor), care au cooperat pentru reforma nouă, au propus o parte din legislație, în timp ce Moshe Shahal de la Laburiști a propus o altă parte. Landau-Beilin a propus că Israelul ori se întoarce la sistemul vechi ori prim ministru va fi ales de Knesset, fiecare partid prezentându-și candidatul pentru vot. Beilin a argumentat că noua lege slăbește partidele mari, iar Shahal a observat că partidele mici au crescut cu mult în acțiunea pîrghiei. Totuși politicienii sunt preocupați de faptul că reformele pe de o parte duc la rezolvarea problemelor iar pe de altă parte crează noi probleme. O dată cu noul sistem electoral adoptat în Iulie 1999 Israelul a anunțat că dorește și este în perspectiva de a crește pragul electoral de la 1.5% la 2.5%. Această propunere este susținută de câțiva membri ai partidului Likud.

Procesul de formare a coalițiilor este inerent legat de abilitatea guvernului de a lua decizii și de a guverna. Problemele legate de formarea coalițiilor făceau parte din realitatea politică a Israelului din 1948 și au fost intensificate pe la sfîrșitul anului 1970. Implementarea reformei electorale din 1992 demonstrează că crearea coalițiilor este o problemă constituțională serioasă care necesită o soluție; eșuarea reformelor timpurii, de a rezolva problema în cauză ne indică faptul că soluția pașnică este imposibilă. Incapacitatea sistemului politic din Israel de a soluționa sau cel puțin de a se adresa serios acestei probleme în timp de cinci decenii poate să fie indicatorul a ceea ce problema este imposibilă de a fi rezolvată. Totuși, recunoașterea faptului că problema are serioase implicații asupra guvernării, procesului politic și fondării democratice a statului poate să-i facă pe deputații Knessetului să caute o reformă mai efectivă¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Collins L. *Bill Would Abolish Direct Election of PM.* // "Jerusalem Post International Edition", 1996, 6 July.

¹⁰⁹ Beilin Y. *An Accident Whose Name is Direct Election to the Prime Minister.* – Tel-Aviv: Hakibbutz Hameochad, 1996, p.199.

Bibliografia

- Akzin B. The Role of Parties in Israeli Democracy. // Journal of Politics, 1955, N4, p.507-545.
- Arian A., Shamir M. The Elections in Israel. - Boulder: Westview Press, 1990.
- Bechor G. Constitution for Israel. – Tel-Aviv: Maariv, 1996.
- Beilin Y. An Accident Whose Name is Direct Election to the Prime-Minister. – Tel-Aviv: Hakibbutz Hameochad, 1996.
- Ben Gurion D. Eretz Yisrael Hamitchadesh (The Renewed Israel). – Tel-Aviv, 1969.
- Collins L. Bill Would Abolish Direct Election of PM. // "Jerusalem Post International Edition", 1996, 6 July.
- Doron G. The Electoral Revolution: Primaries and Direct Election of the Prime Minister. - Tel Aviv: Hakibbutz Hameochad, 1996.
- Fein L.J. Politics and Israel. - Boston, Mass., 1967.
- Gitelman Z. Comparative Politics and The Jewish Political Experience. – New York: Armonk, 1992.
- Goldberg G. The Parties in Israel. – Tel-Aviv: Ramot, 1992.
- Harris M. Democracy in Israel. - Typescript, 1990.
- Michels R. Political Parties. - New York: Dover, 1959.
- Rael J.I. Party and Politics in Israel: Three Visions of a Jewish State. - New York, 1981.
- Reichman U. A Proposal for a Constitution for the State of Israel. - Tel-Aviv: Maariv, 1992.
- Segal Z. Israeli Democracy. – Tel-Aviv: Defence Department, 1988.
- Taagerpera R., Shugart M.S. Seats and Votes: Determinants of Electoral Systems. - New Haven, Conn., 1991.

TRANSFORMĂRI POLITICO-PARTINICE ÎN DIMENSIUNI DE SISTEM: REFLECȚII ASUPRA SOCIETĂȚII MOLDOVENEȘTI¹¹⁰.

Victor SACA
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Doctor habilitat, conferențiar

This article examines the dimensions of party system in the Republic of Moldova, particularly the criteria of analysis of the party system – quantitative criteria, electoral, criteria of relevance, and of polarization. According to these criteria are examined the specific features of consolidation and formation of moldovan party system. A special stress is put on the defining of system as a system of extreme

Pluralism, as well as on the instability of party sphere which is polarized according to ideological format and its electoral impact, the stress is also put on the relations of multipolarized assymetry etc.

Astăzi, la mai bine de un deceniu de căutări intense a modalităților optime de democratizare a societății posttotalitare, inclusiv moldovenești, și nu în ultimul rând de rătăcirii prin labirinturile tranziției, de factori deficitari în valorificarea paradigmei tranzitologice, considerată de unii cercetători insuficient întemeiată, ba chiar izvor al insucceselor¹¹¹, s-a acumulat deja o oarecare experiență în devenirea și funcționarea sistemului pluripartidist. Pornind de aici considerăm actuală și oportună generalizarea și totodată, particularizarea diversității dimensionale a sistemului în cauză, elucidarea aspectelor sale critereale, morfologice, tipologice, stadiale etc. de ordin tranzitoriu¹¹². Anume

¹¹⁰ Recenzent – doctor-habilitat, profesor Valeriu MOȘNEAGA

¹¹¹ A se vedea: Капустин Б.Г. Конец «транзитологии»? О теоретическом осмыслении первого посткоммунистического десятилетия. // ПОЛИС, 2001, №4, p.6.

¹¹² Tema și conținutul acestui articol vine să completeze abordarea conceptuală, genealogică și funcțională a fenomenului de partid din societatea moldovenească, efectuată de către autor în culegerea MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXI. / USM. – Chișinău, 2003, p.82-99.

această oportunitate i-a determinat pe unii savanți moldoveni să studieze mai intens în ultimii ani particularitățile sistemului pluripartidist din Republica Moldova, mai cu seamă, problema constituirii, consolidării și fragmentării acestuia, a evoluției sale contradictorii în raport cu influențele sistemului și procesului electoral, a contextului transformării partinice¹¹³ etc.

În pofida unor publicații la temă, a cercetărilor stasiologice ce se desfășoară în prezent la nivel de teze de doctorat, de masterat, factorul sistemic de partid rămâne pentru moment slab fundamentat ca variabilă transformațională, fie la capitolul direcție - continuitate, tranziție – consolidare, schimbare – efect sau modernizare – conflict, modernizare – consens. Publicațiile de până acum, consacrate sistemului partidist în constituire, nu au un caracter bine definit, sintetic, mai mult, nu se bazează pe criterii generalizate de investigare a interacțiunilor partinice, a interdependențelor politico-sociale, politico-economice, politico-culturale etc., care ar determina clar substanța obiectului studiului de partid. În acest sens sistemul este interpretat preponderent în baza unor modele vestice care nu acoperă îndeajuns practica politico-partinică, fie după criteriul numeric (numărul de partide din societate), elaborat de M. Duverger încă în studiul său inițial¹¹⁴ sau după tandemul “număr de partide – concurență electorală”¹¹⁵. Acesta din urmă a devenit în prezent cel mai utilizat la analiza sistemului partidist din Moldova.

Desigur, criteriul numeric și criteriul electoral, luate aparte și chiar împreună, nu pot asigura o caracteristică deplină a transformărilor din cadrul si-

¹¹³ A se vedea: Crudu L. Unele aspecte privind constituirea sistemului pluripartidist în Republica Moldova. // *Pluripartidismul în Moldova: esența și specificul formării*. – Chișinău, 2000, p.42-46; Gorincioi Iu., Juc V. Rolul alegerilor în reconfigurarea sistemului de partide din Republica Moldova. // *Pluripartidismul în Moldova...*, p.63-69; Frunțaș P. Unele particularități ale sistemului pluripartidist din Republica Moldova. // *Pluripartidismul în Moldova...*, p.82-84; Moșneaga V., Rusnac Gh. *Pluripartidismul în Moldova: etapele și tendințele de bază ale consolidării*. // *Pluripartidismul în Moldova...*, p.103-115; Мошняга В. *Партийно-политическое развитие Молдовы за десять лет независимости: политологический анализ*. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Partea XIX. – Chișinău, 2002; Мошняга В. *Политические партии и партийная система Республики Молдова: трансформационный контекст*. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Partea XXIII. – Chișinău, 2003; Tănăsă R. *Sistemul electoral al Republicii Moldova și repercusiunile sale asupra sistemului partidist*. // *Pluripartidismul în Moldova...*, p.131-139; Tucro T. *Fragmentarea sistemelor partidiste democratice*. // *Pluripartidismul în Moldova...*, p.139-143.

¹¹⁴ Duverger M. *Les partis politiques*. – Paris, 1951.

¹¹⁵ LaPalombra J. and Weiner M. (ed.) *Political Parties and Political Development*. – Princeton: Princeton Univ. Press, 1966.

stemului de partide. A pune accentul doar pe numărul de partide, fie și relativ impunător sau, dimpotrivă, și relativ mic, neînsemnat, este insuficient pentru a percepe la justa valoare bogăția și complexitatea de conținut a dinamicii funcționale a sistemului în cauză¹¹⁶. Mai mult ca atât, criteriul numeric nu permite de a individualiza și a evalua în mod adecvat partidele mai influente, mai importante, rolul lor în interacțiunile sistemice. Poate că atare criteriu ajută a înțelege mai bine formatul sistemului partidist, adică ansamblul dimensiunilor ce vizează forma și mărimea acestuia, însușirile sale metrice în spațiu și timp.

Or, geocronometria sistemului dat, ca și a oricărui sistem de nuanță socială, are, de rând cu aspectele sale metrice și însușiri topologice, întrucipate în factorii omogenității, ritmicității, izotropității, consistenții, stabilității etc. Aceste însușiri și respectiv, acești factori nu mai pot fi identificate (identificați) la modul convenit în baza criteriului numeric, întrucât ele (ei) constituie segmentul calitativ al sistemului de partide ce-și află prioritar expresie ca conținut prin alte criterii, legate nemijlocit de natura și caracterul componentelor sistemice. La astfel de criterii raportăm mai întâi criteriul electoral, care poate fi considerat drept punct de reper în descoperirea interacțiunilor interpartinice, factor-cheie de identificare a evoluției sistemului partidist.

În cazul Moldovei acest criteriu se profilează real doar din timpul primelor alegeri parlamentare (1994) în bază de pluripartidism, care a-u pus începutul concurenții electorale în țară. La ele a-u participat 33 concurenți electorali – 13 partide politice și blocuri electorale și 20 candidați independenți. Pentru comparație menționăm că în 1998 numărul concurenților la alegerile parlamentare deja a crescut mai bine de două ori, până la 75: - 15 partide politice și 60 candidați independenți – fenomen ce demonstrează viabilitatea criteriului electoral, valorificarea acestuia ca normă a procesului electoral. Iar în 2001 urmărim o descreștere numerică a concurenților electorali până la 27, fapt condiționat de reducerea numărului de candidați independenți până la 10. În schimb la alegerile din 2001 s-a majorat până la 12 numărul partidelor concurente de unul singur în raport cu câte 9 partide în 1994 și 1998. S-a modificat de asemenea corelația de formă și conținut a blocurilor electorale: respectiv, de la 4 blocuri cu câte 2, 3, 4 și 5 partide fiecare în 1994 la 6 blocuri (3 bl. - 3 partide, 2 bl. - 4 partide și 1 bl. - 5 partide) în 1998, și la 5 blocuri (4 bl. - bipartinice și 1 bl. - 6 partide) în 2001.

¹¹⁶ *De exemplu, micșorarea bruscă a numărului de partide din Republica Moldova, de la 60 la 29, în rezultatul reinregistrării partidelor din 1998, nu cred că a avut o semnificație transformațională de valoare, deoarece această schimbare cantitativă n-a fost însoțită de o creștere adecvată a indicilor partinici calitativi.*

Bineînțeles, aceste cifre au sensul și rolul lor concret la capitolul transformărilor sistemice de partid, reflectă întrucâtva intensificarea interacțiunilor partinice, creșterea activismului electoral, a concurenței electorale, or, atare transformări sunt mai degrabă de natură metrică cantitativă decât topologică (calitativă). Trei scrutine de până acum demonstrează că reprezentativitatea partidelor politice în Parlament (1994 – 11, 1998 – 12, 2001 – 8), deși diferă de la o electorală la alta și chiar a crescut față de numărul total al concurenților electorali de la 16,0%

În 1998 până la 29,6% în 2001, nu corespunde cu indicele eficienței numerice de partid. Acesta din urmă a devenit de 2 – 2,5 ori mai mic, alcătuind corespunzător 3,96 în 1994, 5,7 în 1998 și 3,45 în 2001¹¹⁷.

Menționăm de asemenea că criteriul electoral în condițiile Moldovei atestă o evoluție divergentă a diferitor clivaje sociale (“centru – periferie” în 1994, “patroni-muncitori” în 1998 și 2001), axate pe problemele consolidării statalității naționale, colaborării puterilor ca condiție de depășire a crizei social-economice, protejării sociale a păturilor sărace etc. Totodată, din același criteriu deducem o instabilitate partinică legată de schimbarea radicală a comportamentului electoral și influenței electorale a unor partide politice. Astfel, de la alegeri la alegeri urmărim fenomenul involuției electorale, adică o trecere paradoxală de la un succes total și de la o dominare în Parlament la un eșec total, la ne-depășirea pragului electoral, fapt confirmat de Partidul Democrat Agrar din Moldova și de “Unitatea Socialistă” (Partidul Socialist) pe parcursul celor trei electorale.

Alte criterii ce vin să-l completeze pe cel electoral și să permită a percepe substanța transformărilor sistemului de partid sunt criteriile de relevanță, lansate și analizate de G.Sartori¹¹⁸. Acesta relevă două criterii de relevanță fundamentale:

a) rolul partidelor în formarea coalițiilor de guvernare, adică a poseda potențial de coaliție;

b) rolul partidelor de a influența manifest activitatea coaliției guvernamentale, adică a poseda potențial de intimidare.

Aplicând aceste criterii la practica sistemului partidist din Moldova urmărim o reală pondere a lor după alegerile parlamentare din 1998 când s-a creat coaliția de guvernământ de centru-dreapta “Alianța pentru Democrație și Reforme”. Acest act a condus la apariția în Moldova a primelor posibilități

¹¹⁷ A se vedea: Мошняга В. Политические партии и партийная система Республики Молдова: трансформационный контекст. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXIII.* – Chișinău, 2003, p.26.

¹¹⁸ Sartori G. *Parties and Party Systems.* – New York, Cambridge University Press, 1976, p.119-130.

reale de conlucrare între ramurile puterii și diversele grupări politice. Prin semnarea acordului de formare a Coaliției fracțiunile ei – Convenția Democratică (CDM), Mișcarea pentru o Moldovă Democratică și Prosperă (MpMDP) și Partidul Forțelor Democratice (PFD) – a-u conștientizat necesitatea responsabilității comune pentru guvernare.

Însăși ADR-ul, ca factor coalițional, a fost un fenomen important al transformării sistemice de partid din Moldova, chiar unicul în felul său în spațiul postsovietic. Cei doi ani de guvernare a Alianței a-u demonstrat un potențial de coaliție foarte contradictoriu, instabil, de la concordanțe în opinii și acțiuni vis-à-vis de unele reforme (administrativ-teritorială etc.) până la discordanțe, dezacorduri, uneori chiar principiale în realizarea a conducerii, a transformărilor sociale. Sub presiunea crescândă a unor interese înguste din interiorul Alianței, precum și din afara ei, interesul comun de guvernare a fost în mare măsură știrbit, nesocotit, fapt ce a condus la destrămarea ADR-ului (odată cu ieșirea din el și din Convenția Democratică a Frontului Popular Creștin Democrat) și respectiv, la demiterea guvernului Sturza de orientare pro-europeană.

Cât privește criteriul de relevanță, ce denotă gradul de influență asupra activității coaliției guvernamentale – Alianței pentru Democrație și Reforme, - el s-a manifestat din plin prin activitatea opoziției parlamentare – fracțiunii Partidului Comuniștilor din Moldova. În pofida victoriei repurtate de PCM la alegerile din 1998 (30,01% de voturi și respectiv, 40 mandate parlamentare din 101) acesta, din motive principiale, nu a putut realiza o coaliție cu oricare din celelalte trei formațiuni parlamentare, ceea ce la și determinat să se situeze în opoziție. Politica sa de opoziție a fost una preponderent activă (doar cu unele elemente re-active), realizată printr-un înalt potențial de intimidare a inițiativelor și deciziilor Coaliției de guvernare. Din cauza numărului înalt de mandate, și nu în ultimul rând a tangențelor cu fracțiunea FPCD și cu grupul independenților ce-l susținea pe Președintele țării P.Lucinschi, opoziția comunistă a împiedicat substanțial realizarea liniei politice a coaliției.

Cu toată importanța criteriilor de relevanță acestea, după G.Sartori, nu acoperă definitiv caracteristicile sistemelor de partide, funcționalitatea lor, în-deosebi a celor pluripartidiste. De aceea el propune și criteriul polarizării, axat pe distanța ideologică între partide. Rolul unui astfel de criteriu, ponderea lui epistemică rezidă în posibilitățile pe care el le oferă în analiza pluralismului polarizat, inclusiv a mecanicii pluripartidismului extrem. Ne referim mai cu seamă la diversele situații generate și dominate de partidele extreme din punct de vedere ideologic - partidele comuniste, naționaliste, fasciste etc. După cum remarcă Gianfranco Pasquino, în democrațiile occidentale aceste partide chiar dacă și sunt excluse de la formarea coalițiilor de guvernare ele

conving și atrag o parte a electoratului, obțin locuri în parlament, influențează funcționarea guvernului¹¹⁹.

O poziție avantajoasă și respectiv, puternică în sistemul partinic dețin partidele de extremă din țările de tipul Moldovei. Aici atare partide au izvoare stabile de existență și funcționare, în special izvoare sociale – segmentele majoritare ale populației sărace și foarte sărace - care le acordă susținere la alegeri. Sistemele pluripartidiste din astfel de țări de obicei sunt dominate de o logică polarizată, centrifugă de funcționare pentru că partidele aflate la cele două poluri extreme a sistemului, numite de Sartori anti-sistem, caută să se consolideze, să conducă la erodarea forțelor politice de centru. Ambele extreme utilizează în mare parte aceleași metode radicale de comportament una față de alta, modificându-le doar neesențial în relațiile cu alte partide, inclusiv centriste.

Marele paradox constă în faptul că extremele sunt cointeresate în raporturile tensionate existente între ele. Cea de opoziție formulează programe irealizabile, manifestă un comportament iresponsabil, pentru care nu dă socoteală în fața electoratului. Iar extrema aflată la guvernare apelează fie la politica debarasării, canalizată spre transferarea responsabilității pentru acțiunile sale dure și pentru lipsurile crescînde pe seama opoziției, fie la politica supralicitării, axată pe promisiuni ce depășesc posibilitatea de realizare sau promisiuni strict realizate în vederea acumulării capitalului politic.

Criteriul polarizării, care credem că este unul de bază în identificarea relațiilor interpartinice din Moldova, atestă că sistemele pluripartidiste extreme funcționează cu un randament scăzut. Ele sunt un focar permanent de supratensiune pentru întregul sistem politic, pot duce la colapsul acestuia. Or, logica pluralismului polarizat, după cum urmărim și din practica pluripartidismului Republicii Moldova, nu este de o expresie pură, ci se împletește cu unele elemente moderate, uneori formale, alteori reale. Acestea mereu sunt instabile, vibrează între extreme, aflîndu-se pe o curbă pozițională defcitară în cadrul sistemului de partide.

Luată laolaltă criteriile enunțate – numeric, electoral, de relevanță, de distanță ideologică – alcătuiesc un mecanism complex cuadrivalent de analiză și apreciere a procesului de transformare sistemico-partinică. Privite ca totalitate instrumentele acestui mecanism sunt centrate asupra formatului și dinamicii de partid, logicii funcționării partinice, configurației ideologico-partinice și desigur, pot fi utilizate pentru generalizarea trăsăturilor defnitorii ale

¹¹⁹ *A se vedea: Pasquino G. Curs de știință politică. – Iași: Institutul European, 2002, p.164.*

transformărilor sistemului partidist din societatea moldovenească. Dintre acestea consemnăm:

- Definirea operațională a sistemului de partid din Republica Moldova drept sistem al pluralismului extrem și respectiv, al unor transformări de partid de o manieră mai mult (în condițiile dominării extremelor de stînga și de dreapta) sau mai puțin (în cazul influențelor partidelor de centru-dreapta și de centru-stînga) traumatizantă. Aceasta nu este o simplă constatare, ci un fapt care se produce de la începutul anilor 90 (fără a deriva din careva situații de polarizare anterioară, care în regimul comunist practic nici nu există) odată cu renunțarea de la unipartidism și trecerea continuă la fenomenul multipartidismului polarizat, cu interacțiuni orizontale în mare parte iraționale, exprimate în diverse forme (concurențiale și neconcurențiale) și manifestări (de evoluție numerică, de bum partinic, de stabilizare numerică). Deși în parametrii geocronologici de pînă acum ai acestui fenomen s-au manifestat partide cu orientări dintre cele mai variate – comunistă, socialistă, radical-unionistă, radical-separatistă, social-democrată, liberală, social-liberală, creștină, conservatoare, etc. ce condiționa vibrații între pluralismul extrem și cel moderat, tendința generală dominantă în continuumul transformărilor partinice a fost una prioritar de extremă.

Transformările de partid, de la bun început, se desfășurau în Moldova, ca și în alte state postsovietice, într-o legătură organică cu procesele renașterii naționale, fiind o condiție și totodată, un aspect al renașterii. În pofida faptului că astfel de transformări aveau oficial un anumit suport normativ, în particular, Legea privind partidele și alte organizații social-politice din 17 septembrie 1991, ele au fost într-atît de dure și anevoioase, afectate de intoleranța și dușmănia dintre forțele de extremă dreapta și stînga încât se împleteau cu fenomenul antitransformare, antirenaștere și în cele din urmă sau soldat cu încălcarea integrității teritoriale a Moldovei (aparitia enclavei Transnistria) și respectiv, cu știrbirea și deformarea procesului de constituire a sistemului de partide;

- Drept urmare a începutului extrem de configurare a sistemului partidist vine a fi evoluția instabilă a acestuia în diferitele sale ipostaze: exponențial-numerică, exponențial-calitativă, de rol, exponențial-ponderată. Pînă în prezent actorii sistemului (uneori mai mulți, alteori mai puțini la număr), prin rolurile interpretate nu au demonstrat careva capacității și voință de a depăși instabilitățile și fluctuațiile politice, de a ajunge la o oarecare balanță de forțe în continuumul politic de “stînga-dreapta”.

Fiind cuprins de diferite interacțiuni, îndeosebi nesănătoase pe orizontală (relații interpartinice tensionate), sistemul în cauză se caracterizează și printr-un deficit de constructivism în interdependențele verticale, pe diferite

planuri – electoral (alegători-candidați), guvernamental, parlamentar (guvernanti-opoziție). Deoarece aceste planuri diferite interacționează, respectivele interdependențe definesc și natura instabilă și calitatea scăzută a sistemului de partid. Configurația ideologică și ponderea electorală a partidelor politice în perioada alegerilor parlamentare din anii 1994, 1998 și 2001 ne dovedește că matricea acestui sistem are trei dimensiuni de câmp partinic, care pornesc de la (se compară cu) consistența medie a substanței politice de partid:

a) câmp stabil, constant, când capacitatea de influență a fenomenului de partid, energia lui sunt stricte, rămân timp îndelungat neschimbate, într-un fel se anchilozază, se osifică. Acestea sunt partidele, care de la alegeri la alegeri obțin același rezultat, de exemplu, de 2,5% de voturi (Partidul Social-Democrat) fără a trece pragul electoral. Sau partidele care depășesc pragul electoral dar mereu se află în opoziție. Pornind de la practica politico-partinică a Moldovei astfel de partide nu manifestă o mare dorință de a face alianță cu alte partide (excepție PPCD în ajunul alegerilor din 1998 și în prezent în preajma alegerilor din 2005);

b) câmp deficitar de partid, cu o dimensiune și o capacitate de influență mai mică decât cea fixă. Aceste partide dispun de resurse reduse de funcționare, activitatea lor are o curbă negativă, corespunde activității subiecților politici dependenți, cu putere mică, nemulțumiți de poziția lor socială. Ele permanent se află în căutarea modalităților de existență, de compensare a incapacităților de a avansa de unul singur, aspiră să participe în blocuri partinice pentru a se afirma. Asemenea partide, indiferent de temperamentul lor (de stânga, de centru, de dreapta) constituie majoritatea în sistemul partidist moldovenesc. Energia lor modestă deseori fac sistemul în general să fie în deficiență;

c) dimensiune și capacitate de câmp mai mare decât cea fixă, cu o curbă pozitivă în evoluția partidului, în care își află expresie o energie socio-politică sporită, iar de aici dispun de un spirit de inițiativă înalt. Acestea sunt cele mai influente partide la o etapă sau alta a constituirii și consolidării sistemului partidist moldovenesc – Frontul Popular Creștin-Democrat la începutul anilor 90, Partidul Democrat Agrar din Moldova la mijlocul anilor 90, Partidul Comuniștilor din Moldova de la alegerile din 1998 până în prezent. Uneori curba de manifestare a partidelor mari, influente, este determinată de un exces de energie, întruchipează mișcările lor accelerate, tendința lor de a monopoliza inițiativa în câmpul sistemului de partid în general (cazuri frecvent întâlnite din partea partidelor nominalizate din Republica Moldova), de a-l domina pe acesta în mod necondiționat, de a-și extinde aria de influență asupra întregului sistem politic.

În linii mari corelația dintre câmpurile de partid menționate este foarte contradictorie, legată de comportamente politice opuse: inerte (varianta A), depresive, abătute, frânate (varianta B), accelerate, cu o frecvență mai mare decât cea normală (varianta C). Acestea din urmă deseori provoacă tensiuni și deformări ale relațiilor social-politice, ceea ce și confirmă practica partinică a Moldovei la toate etapele transformărilor democratice;

- Configurarea divergențelor comportamentale de partid în cazul Republicii Moldova se întretaie întrucâtva cu clasificarea continuumului ideologic și cu distincția cantitativă de semnificație relativă a partidelor politice, aduse de J.Blondel¹²⁰ și utilizate de savanții moldoveni¹²¹ la analiza sistemului de partid moldovenesc. Potrivit acestei analize partidul politic care a acumulat mai bine de 40% de voturi se consideră puternic; cel care obține mai bine de 20% este respectiv, partid de mijloc; cel care ajunge aproximativ la 15,0% este partid intermediar între partidul de mijloc și partidul mic; cel care dispune mai puțin de 10% este partid mic; iar partidul care capătă minimum de voturi se numește un alt partid mic.

În conformitate cu această schemă, în perioada 1994-2001 distingem în Parlamentul Moldovei doar două partide puternice – Partidul Democrat Agrar în urma electoralei 1994 și Partidul Comuniștilor la și după alegerile parlamentare din 2001. Cât privește partidele de mijloc, acestea a-u fost Partidul Socialist în 1994 și Partidul Comuniștilor în 1998. La partidele intermediare raportăm pe socialiștii din 1998 și 2001. Iar din rândul partidelor cu mai puțin de 10% de voturi fac parte liberalii și radicalii în anii 1994 și 1998, precum și creștinii în 2001.

Configurația ideologică și ponderea electorală diferită a partidelor politice din Parlamentul moldovenesc în urma alegerilor din 1994-2001 ne vorbesc despre trei factori dihotomici principali ce caracterizează forța acestor partide și respectiv, capacitățile lor de efectuare a transformărilor democratice.

În primul rând, există o puternică diferență de partid în ceea ce privește gradul de instituționalizare a sprijinului de masă, fiindcă forța fiecăruia din ele întruchipează nu doar amploarea acestui sprijin, ci și oficializarea lui.

În al doilea rând, forța și capacitățile transformatoriale a partidelor politice sunt mult diferite după complexitatea și profunzimea lor organizațională.

¹²⁰ Blondel J. *Party Systems and Pattern of Government in Western Democracies.* // *Revue canadienne de science politique*, 1968, 1-2 juin, p.183-190.

¹²¹ *A se vedea: Мошняга В. Политические партии и партийная система Республики Молдова ...* p.25-26.

În al treilea rând, forța partidelor politice moldovenești diferă substanțial după gradul în care activiștii de partid, cei care caută puterea sunt loiali până la identificare cu partidul respectiv;

- Experiența de până acum a multipartidismului din Moldova pune în evidență, cu o anumită doză de relativitate, raporturi de simetrie (în unele blocuri) și de asimetrie. Acestea din urmă a-u devenit destul de frecvente de la mijlocul anilor 90, când în relațiile interpartinice începe să domine multipolarul nu numai la nivel de sistem de partid în general (stânga, dreapta, centru-stânga, centru-dreapta, centru), ci și de orientare politică în parte. Anume de atunci, și în special din 1998, asimetria multipolarizată demonstrează, că unui partid cu vocație majoritară (PCM) i se opun partide mici și mijlocii, care se ceartă între ele, acestea din urmă fiind capabile doar să formeze coaliții instabile (ADR).

Desigur, prin structura și funcționarea sa, multipartidismul nu generează, neapărat, instabilitate și incoerență, el face posibile alternanțele între centru-dreapta și centru-stânga, ducând însă și la situații de imobilism. Astfel de situații deja caracterizează pluralismul extrem, cu coaliții de guvernare heterogene, cu alternanțe dificile și destul de rare, cu randament de guvernare nesatisfăcător. Pentru moment, acestea sunt caracteristicile fundamentale ale sistemelor de partide din țările de tipul Moldovei;

- O dată cu instaurarea în 2001 a guvernării comuniste, procesul de transformare a sistemului de partid din Moldova cunoaște noi nuanțe, noi tendințe. Drept rezultat al completărilor și modificărilor aduse în legislația electorală și în legislația despre partide și alte organizații social-politice, problema dezvoltării acestui sistem a devenit nu numai actuală, ci și acută. Se fac tentative de a schimba însăși imaginea și substanța sistemului extrem cu elemente moderate de partid prin direcționarea transformărilor acestuia spre un sistem unipartidist. În această ordine de idei urmărim nu doar o politică dură față de oponentul tradițional – extrema dreaptă - ci și o politică activă răzbunătoare de minimizare a rolului forțelor politice de stânga-centru din Parlament, la fel ca și o politică de defăimare a partidelor extraparlamentare. Principalul obiectiv al PCM este de a demonstra în relațiile interpartinice cum că el este unica, în comparație cu alte partide ce s-au perindat la putere, forță reală capabilă de a scoate țara din impas și de a duce la bun sfârșit transformările democratice.

Totuși, guvernarea de până acum a PCM este nu atât un exemplu de realism politic, cât de voluntarism, de acțiuni *ad libitum*. Tendința de a schimba situația existentă în sfera național-lingvistică, de a introduce cenzura la televiziunea națională, jocul de culise cu factorul extern în vederea federalizării țării, a-u stîrnit nemulțumiri în rândurile tineretului studios, jurnaliștilor și al-

tor categorii sociale, soldate cu acțiuni îndelungate de protest, cu greve, demonstrații. În anii 2002-2003 criza social-politică din țară a devenit tot mai evidentă, iar în sistemul de partid, în urma tensionărilor provocate de PCRM, practic nu exista forță conciliatoare.

În astfel de condiții rolul de factor conciliator în depășirea crizei politice din Moldova își asumă Asambléa Parlamentară a Consiliului Europei, care a propus liderilor fracțiunilor parlamentare, de rând cu alte măsuri, organizarea și desfășurarea “Mesei rotunde” cu statut permanent. Pentru sistemul politic, în general, și sistemul de partid, în particular, fenomenul “Mesei rotunde” cu statut permanent are o semnificație deosebită. El a fost convocat întru realizarea a două scopuri principale: suspendarea opoziției de stradă și stabilirea unui dialog durabil între forțele social-politice ale Moldovei¹²².

Dacă primul obiectiv și-a atins ținta, atunci cel de al doilea, în pofida celor mai bine de 20 ședințe în 2002 (la ele a-u participat reprezentanți a mai mult de 20 partide și organizații nonguvernamentale, în afară de comuniști) și 7 ședințe a “Mesei rotunde” reformate în 2003 (cu participarea liderilor a 5 partide: de guvernământ și de opoziție parlamentară și extraparlamentară), nu s-a soldat cu un dialog eficient între putere și opoziție. Cu toate acestea “masa rotundă” a contribuit în primul rând, la inițierea și realizarea dezbaterilor unor probleme actuale între putere și opoziție; în al doilea rând, la consolidarea partidelor de opoziție; în al treilea rând, la opunerea unei poziții active față de tendințele autoritare a guvernării comuniste; în al patrulea rând, la sporirea posibilităților Consiliului Europei de monitorizare a proceselor social-politice din Moldova.

Grosso modo, “Masa rotundă” cu statut permanent este un factor real de acumulare a unei experiențe, fie și începătoare, insuficiente, în căutarea compromisului politic, a elementului de pact ca izvor al unor transformări sociale constructive. Totodată, ședințele acestui forum a-u demonstrat necesitatea unei culturi politice înalte de a dialoga, de a dezgheta și a soluționa conflictele social-politice, de a asigura concilierea socială, națională, civică în societate;

- Caracterul transformărilor sistemico-partinice din Republica Moldova depinde în mare măsură de specificul constituirii și activității blocurilor, alianțelor politice. Dacă pornim de la faptul că acestea sunt o condiție necesară a coeziunii și stabilității politice, o înțelegere în vederea realizării unui obiectiv comun, atunci observăm că factorul-cheie în apariția unor astfel de formațiuni în Moldova sunt campaniile electorale. În cadrul alegerilor parlamentare

¹²² *A se vedea: Швиммер В. О «круглом столе» в Молдове. // “Независимая Молдова», 2003, 12 февраля.*

din 1994, 1998 și 2001 s-au constituit 14 alianțe politice în bază doctrinară: de dreapta, de stânga, de centru (cu unele excepții – de centru-dreapta și centru-stânga). După durata lor ele a-u fost în marea majoritate a cazurilor temporare – funcționale pe timpul campaniilor electorale și a mandatului parlamentar.

În linii generale alianțele politice din Republica Moldova au trăsături atât pozitive, cât și negative. Din primele remarcăm, o mai bună reprezentare a diversității preferințelor politice, mai multă elasticitate. Astfel, ponderea alianțelor în legislativele 1994 și 1998 constituie respectiv 47,5% și 49,5%, cauza principală fiind crearea lor în baza unor partide relativ puternice și bine cunoscute electoratului. Din trăsăturile negative menționăm: durata scurtă de funcționare (de exemplu, alianțe de moment), destrămarea lor rapidă odată cu schimbarea conjuncturii politice; nepromovarea a ceea ce s-a promis în campania electorală; ineficiența formării alianțelor spontane (în deosebi la alegerile din 2001); pulverizarea opiniilor electorale.

Astfel, în rezultatul scrutinului din 2001 ponderea alianțelor în legislativ a fost doar de 18,8%. Patru din cinci alianțe nu au trecut pragul electoral de 6%. Din totalul de aproximativ 28,0% de voturi ale tuturor concurenților electorali ce nu au trecut acest prag, 4,0% le revine alianțelor politice. Unica alianță care a obținut succes în campania electorală 2001, cu un procentaj de 13,36%, este Alianța Braghiș, obținând 19 mandate parlamentare. Acest bloc de centru a apărut ca un bloc pro-prezidențial, care a avut un suport administrativ din partea organelor centrale și locale.

Succesul alianțelor în alegeri este determinat de strategiile politice în condițiile pluralismului polarizat, de selectarea coerentă a partenerilor de alianță, de competența profesională a acestora prin activitatea lor precedentă, de coraportul între promisiuni și realizări, de capacitatea de influență a liderului alianței asupra electoratului, de prezentarea dezbaterilor etc. Totodată, în condițiile pluralismului politic alianțele politice au șanse de a se afirma doar ținând cont de concurența dură din partea partidelor politice.

Actualmente, în preajma electoralei 2005 alianțele politice ce apar și vor apărea în Moldova, au a se confrunta cu oponenți foarte puternici. E vorba mai întâi de Partidul Comuniștilor, care, conform Barometrului Opiniei Publice din mai 2004, ar obține astăzi 68,0%¹²³ din totalul opțiunilor exprimate.

Noua campanie electorală, desigur, va fi polarizată. În afară de polul comunist o importanță reală va avea și noul bloc electoral “Moldova Democratică”, care unește în rândurile sale trei partide: Alianța Moldova noastră, Par-

¹²³ *Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova. Aprilie-mai, 2004. – Chisinau, IPP, 2004, p.118.*

tidul Democrat și Partidul Social-Liberal. Astfel, pentru prima data la alegeri vor concura două forțe efective, fapt ce va influența benefic evoluția de mai departe a sistemului partidist.

Bibliografia

Huntington S.P. Ordinea politica a societăților în schimbare. – Iasi: Polirom, 1999.

Мошняга В. Партийно-политическое развитие Молдовы за десять лет независимости: политологический анализ. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIX. – Chișinău, 2002.

Мошняга В. Политические партии и партийная система Республики Молдова: трансформационный контекст. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXIII. – Chișinău, 2003.

Negulescu P.P. Partidele politice. – București, 1994.

Pasquino G. Curs de știință politică. – Iași: Institutul European, 2002

Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна: «Феникс+», 2001.

Pluripartidismul în Moldova: esența și specificul formării. – Chișinău, 2000.

Пушкарева Г.В. Партии и партийные системы: концепция М.Дюверже. // Социально-политический журнал, 1993, №9-10.

Руснак В., Руснак Г. Партийная система Молдовы: сущность и особенности. // MOLDOSCOPIE (Проблемы политического анализа). Часть III.- Кишинев, 1993.

Sartori G. Parties and Party Systems. – New York, Cambridge Univ. Press, 1976.

Solomon C. Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002). – Chisinau, 2002.

**INTERESUL POLITIC – VECTOR DETERMINANT AL
ACTIVITĂȚII DE PARTID ȘI AL RELAȚIILOR
INTERPARTINICE¹²⁴.**

Victor SACA

**Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Doctor-habilitat, conferențiar**

Artur AȘEVȘCHI

**Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Magistrant**

This article examines the role of interest in the appearance and evolution of a political party, connection between interests and party relations in conditions of post communist transition. Also are analysed the paradoxes of interest in the interparty relations in the Republic of Moldova, the specific features of political interests in the framework of coalitions, blocs of parties. A special stress is put on the instability and contradictions of alliances which come into being / appear in the framework of electoral campaigns.

Pe parcursul ultimului deceniu al sec. al XX-lea în statele postcomuniste se conturează din plin procesul de constituire a unei elite partinice și, respectiv, a unor interese politice neobișnuite, extrem de contradictorii. Deocamdată ea nu poate fi considerată elită democratică ca atare nici după conținut, nici după orientări, nici după relații fie intra – sau extra-partinice. În acest sens, există o mare distanță între statutul oficial al elitei partinice și locul și rolul ei real în sistemul social, fapt ce conduce în ultima instanță la autonegația misiunii sale. Discordanța dintre oficial și real rezultă din deficitul de factori sau de indici concreți care ar exterioriza statutul prin ocupație, prin relație, prin nivel de cultură politică etc., adică poziția oficială nu-și are deocamdată plă-

¹²⁴ Recenzent – doctor, profesor Ion SANDU.

mădită o țesătură socială, spiritual-culturală, adecvată a actorului elitar, și de aici nu influențează real șansele lui de devenire și promovare. Capacitățile elitei partinice moldovenești – după gradul de profesionalism, după competență, responsabilitate și voință politică, după gradul de însușire a valorilor democratice nu corespund noilor imperative ale tranziției, rămânând a fi dominate de un amestec de elemente dispocrate: democratice, autoritare, totalitare.

Interesele și relațiile majorității actorilor partinici din societățile postcomuniste, deși sunt oficializate, ca și cele din țările dezvoltate, prin aparențele partinice, prin funcționalitatea organismelor statale, se supun normelor neoficiale de clan. Elitele de partid de aici se împart în diferite clanuri (camuflate față de opinia publică), alcătuite din patroni, clienți, rude, persoane fidele, prieteni, consăteni etc., între care se stabilesc relații clientelare¹²⁵. Acestea sunt nemijlocite, neformale, relativ libere de orice limite, impunându-se ca relații prioritare care pot trece ușor în contacte personale dintre conducători (patroni) și membrii grupului (clienți).

În Moldova aceste relații se desfășoară mai mult în forma nănașismului, cumătrismului, fie la nivel de grup, de partid, sau de stat, constituind în mod concentrat configurația de clan moldovenesc¹²⁶. Relațiile în cauză sunt permanente, cotidiene, dar se intensifică, de obicei, în condițiile luptei politice, desfășurării campaniilor electorale, când patronii, în scopul venirii la putere sau menținerii ei, mobilizează la maximum sprijinul clienților.

În Republica Moldova, pe parcursul celor treisprezece ani de tranziție democratică, selectarea elitei se făcea mai mult în baza interesului de rudenie, de fidelitate, de slugărnicie, de corupere, prin cumpărarea posturilor administrative și electivă, decât în baza criteriului intelectual sau profesional. Goana după posturi era și rămîne dictată nu atât de factorul moral, de prestigiu, cât de atributele vechi moștenite de la regimul comunist ce țin de interese mercantile, de avantaje unilaterale, privilegii, de distanțarea de societate, de tendința de răzbunare pe cineva etc.

Interesul ca fenomen social poate fi considerat elementul-cheie în apariția și evoluția partidului, este vectorul determinant de funcționare a acestuia în anumite dimensiuni geocronometrice. Manifestându-se prin interes ca actor instituțional și actor grupal, partidul este „cheia de boltă a politicii moderne”¹²⁷. Cu alte cuvinte fenomenul interesului social în ansamblu alcătuiește substratul pe care se înalță partidul politic și totodată, factorul sine qua non

¹²⁵ *A se vedea: Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii.* - Chișinău, 2001, p.235.

¹²⁶ *Ibidem*, p.235-236

¹²⁷ *Neumann S. Why Study Parties.* / *The Press of Chicago University.* - Chicago, 1965, p.1

de manifestare a lui. În această ordine de idei interesul politic de partid vine a fi o expresie sintetică a tuturor celorlalte interese de partid, reflectă o atitudine aleasă a instituției partidiste față de social în sens larg. Doar ținând cont de acest interes devine posibilă perceperea gradului de maturitate socială și ideologică a partidului, de orientare a acestuia spre factorul de putere și respectiv, comportamentul lui în relațiile de putere.

La rîndul său, maturizarea doctrinară, teleologică, structurală de partid are o influență acivă inversă asupra devenirii interesului politic. Cu cît partidul acumulează însușirile de instituție politică cu atît el devine „un reper major, un adevărat vîrf social de interes”¹²⁸. Mai mult ca atît, partidul devine purtătorul, atît al interesului, cît și al relației, deoarece formulîndu-și, sub influența necesității, sau a avantajului așteptat, interesul, el deja își proiectează în cadrul acestuia, și relația, în special de putere, fie între membrii de partid sau cu alte instituții sau grupuri. În funcție de caracterul procesului și finalității corelative dintre interes și relație, evoluează, se modifică ca formă și conținut purtătorul lor – partidul politic.

În cazul societății în tranziție raportul de tip „interes politic-partid” are specificul său, determinat în particular de o mentalitate ce favorizează reproducerea tradițiilor autoritare (în familie, partid, societate, stat) și aprinde „lumina verde” pentru ierarhia paternalistă. O astfel de societate este predispusă față de autoritarism și nu e de mirare că-n condițiile unei perioade de tranziție dificile democratizarea și asimilarea mentalității democratice au capatat un caracter spontan, și-n rezultat s-a primit mutația numită democrație autoritară.

În calea democratizării relațiilor interpartinice a apărut o problemă serioasă: problema însușirii democrației, dar fără a modifica mentalitatea. Unii politicieni, lideri de partid s-au adaptat destul de repede la această situație și au găsit o paradigmă de comportare originală; ei apelau la mentalitate în acele cazuri, cînd democrația nu răspundea intereselor sale personale și se alăturau în rîndurile democrațiilor, cînd era necesar de-a se retrage de la prescripțiile mentalității.

Această situație a favorizat apariția politicienilor mutanți, a partidelor mutante și-n sfîrșit, aceasta a creat germeii formării unui regim politic mutant. Paradoxul „mutanților” moldoveni constă în aceea că ei au împărtășit un timp îndelungat o concepție despre lume, pentru ca în perioada de cotitură să se declare adepții unor idei și convingeri diametral opuse. Mulți din ei, nu pur și simplu au renunțat la concepția în care au crezut și au propagat-o, ci au supus-o unei critici aspre despărțindu-se demonstrativ de biletul de partid etc.

¹²⁸ Lepădatu D. *Procese și fenomene politice*. - București: ACTAMI, 1988

Mutația de acest gen vorbește nu de-o schimbare a conștiinței și comportamentului, și respectiv, a interesului, ci de-o degenerare a tuturor principiilor umane. În această sinteză a pseudodemocrației și pseudomentalității se ascunde cheia de concepere a mutațiilor din societățile postsovietice. Acele instituții care-și trăiesc existența artificial nu pot fi decât purtători de interese și relații artificiale¹²⁹.

În majoritatea statelor cu regimuri mutante politicienii și respectiv, partidele politice, vin la putere nu cu interesele și ideile transformării pozitive a societății, dar cu dorința de-a asigura o viață destoinică sine și clanului său. Astăzi, scopul lor e specularea cu democrația și mentalitatea, deoarece asta le asigură respectabilitatea imaginii lor, și le aduc dividendele aft de dorite.

Anume pe fundamentul acestor mutații ale regimului au apărut partidele mutante, numite în literatura de specialitate „pseudopartide”, „cuazipartide”, „erzațpartide” – partide pentru satisfacerea intereselor personale, care nu reprezintă pe nimeni, în afară de liderul său ambițios și a grupului său de susținători, al cărui scop unic este împingerea liderului vojdist în Parlament. În majoritatea statelor ex-sovietice tendințele nedemocratice au dus la aceea că partidele de tip vojdist au devenit o realitate. Interesele și relațiile intra- și extrapartinice devin influențate de fenomenul personalizării partidelor. În acest caz viața de partid se centrează și se coagulează nu în jurul interesului social colectiv de partid, ci în jurul interesului personal al liderului de partid.

Unul dintre cele mai elocvente exemple în acest sens ne poate servi Partidul Liberal-Democrat din Rusia. El se caracterizează prin concentrarea maximală a puterii în mâinile fondatorului său – Vladimir Jirinovski. Anume acestui om îi aparține afirmația că: „Liderul și partidul este una și aceeași, nu se poate de înlăturat liderul de partid și partidul de lider”. În 1994 la Sesiunea partidului el a obținut prelungirea împuternicirilor sale de Președinte al partidului pe 10 ani, având drepturi nelimitate în ceea ce privește controlul deplin asupra finanțelor, numirea vice-președinților și membrilor Sovietului Suprem al Partidului ș.a.

Eficacitatea tendințelor de-a democratiza viața internă a partidelor și a procesului electoral se confruntă cu interesele conjunctural-politicianiste a liderilor partinici. Politicienii deseori ne vorbesc despre democratizarea societății, dar aceasta este imposibil de realizat fără a democratiza, mai întâi relațiile intra partinice. În majoritatea partidelor din statele ex-sovietice aceste relații sunt construite pe verticală și se bazează pe principiile paternaliste. Acești factori duc la aceea că unul sau câțiva oameni controlează activitatea partidu-

¹²⁹ A se vedea: *Saca V. Interese și relații politice: dimensiuni tranzitorii.* - Chișinău, 2001, p.241.

lui politic fără a ține cont de opiniile membrilor săi. Nemulțumirile în partid crează premisele unor abandonări și excluderi ale persoanelor decizionale ce nu împărtășesc politica intrapartinică de dictat, fapt confirmat și de practica politico-partinică din Republica Moldova (de exemplu în cadrul Partidului Popular Creștin-Democrat).

Un activist de partid își pune întrebarea „Putem oare să vorbim despre limitarea continuității aflării la putere în stat, dacă ea nu se limitează în interiorul partidului?” Răspunsul nu poate fi afirmativ. În opinia noastră, datoria partidelor politice, atât a celor care se află la putere, cit și a celor din opoziție este de-a menține și a apăra valorile democratice și drepturile omului în structura organizațiilor proprii ceea ce va fi un argument convingător pentru respectarea acestor drepturi și valori când vor ajunge la putere, fiindcă în ultimul timp se observă tendința folosirii de către liderii partinici a metodelor și tehnicilor autoritare de comportament nu numai în viața internă a partidelor, dar și-n cea externă, în relațiile cu alte partide, cu societatea.

Interesele liderilor nu odată impun partidele politice în timpul campaniilor electorale să folosească metode murdare de luptă, în locul expunerii propriului program, ele pun accentul pe critica adversarilor săi, deseori prin folosirea compromatului.

Astăzi, practica partidismului moldovenesc nu ne permite să considerăm interesele fundamentale de grup, drept criteriu real de apariție și funcționare a partidelor. Deocamdată aceste interese sînt estompate de incertitudinea raportului partid-grup social, în sens că nu sînt formulate și exprimate în conformitate cu nevoile noilor segmente sociale în devenire. Asocierea partinică în condițiile când grupurile sociale nu sunt suficient de bine conturate (material, comportamental, relațional) are un caracter nenatural, se produce în afara logicii partidiste, fără o bază socială reală.

O astfel de asociere este în felul său inversă: începe cu conducătorul și conducerea de partid, apoi cu căutarea bazei sociale, a alegătorilor, proces însoțit nu o dată de destrămări, dizolvări, falimente de partid, disocieri, însoțite de părăsirea rîndurilor acestuia de către unii membri, pentru a crea un nou partid sau a trece în altul. Cauzele disocierilor de interese și de partid sunt diferite: în unele cazuri se impune necesitatea clarificării doctrinei, în alte cazuri devin dominante noi orientări tactice, în cele de al treilea devin preponderente interesele politicianiste, orgoliile mărunte.

De obicei, disocierile politice de partid nu produc mari deosebiri doctrinare. Aceasta o dovedesc programele politice ale partidelor de diferite orientări. Chemate a fi în fapt ideologii coerente, reprezentative pentru anumite interese, grupuri sociale, majoritatea programelor politice nu conferă invidualitate partidelor existente, deoarece multe din ele sunt asemănătoare, nu numai du-

pă scopurile strategice, ci și tactice. Pornind de aici rămân evidente scopurile adevărate ale disocierii politice – regruparea pozițiilor de putere, obținerea unor avantaje unilaterale în exercitarea puterii etc.”¹³⁰

În cazul Moldovei, asocierile și disocierile de interese sunt dictate de conjuncturi interne sau externe. Cît privește asocierile, de regulă o cointeresare sporită de-a se asocia în coaliții manifestă partidele mici, slab influențate, care n-au șanse de-a trece pragul electoral stabilit prin lege, dar care tind să supraviețuiască politic. În acest sens partidele politice mici, slab influente din Republica Moldova sunt mai degrabă grupuri de interese (accentul fiind pus pe autoritatea liderului de partid) și nu partide autentice, care ar promova opțiuni sociale.

Coalițiile și alianțele politice de tip postcomunist, inclusiv moldovenești după gradul maturizării conștiinței, a instaurării mentalității democratice, sunt formațiuni pe cît de importante, pe atît de contradictorii. Ele deseori nu manifestă iscusință și voință politică de-a păstra și dezvolta punctele de tangență, valorile general-nationale, de-a îmbina interesele opuse sau a le depăși pe cele înguste în favoarea interesului fundamental al țării. În acest context relațiile politice intracoaliționiste din Moldova post-sovietică au ceva comun cu realitățile politice de partid din spațiul românesc de acum șaptezeci de ani, evaluate de N.Iorga drept o politică de interese înguste, egoiste – interesul priorității de partid, interesul popularității, interesul banilor – ce contravin interesului suprem al țării, ruinîndu-l și necinstindu-l. „În lupta pentru glorie, pentru cîștig, – menționează savantul, - stegulețele de partid se pun în locul marelui steag al tarii”¹³¹.

Coalițiile actuale moldovenești, ca și cele istorice, sunt un instrument al falsificării vieții politice cuprinse de confruntări interne pentru dominație și liderism, pentru obținerea dividendelor politice, ele repede se destramă, confirmînd tendința creșterii multipolarului distructiv cu anumite malformații la nivel de eșichier politic în ansamblu și la nivel de orientare politică în parte.

Deci, instituția partidistă a societății în tranziție își are specificul său de formă și conținut, determinat preponderent de starea contradictorie, divergentă a intereselor și relațiilor politice, de contradictoriul actorilor politici, ceea ce nu-i permite Moldovei să pășească calea spre adevărata democrație.

Bibliografia

Lepădatu D. Procese și fenomene politice. - București: ACTAMI, 1998.

¹³⁰ A se vedea: Saca V. *Partidul ca instituție în contextul interesului și relației politice de tip tranzițional. // Pluripartidism în Moldova: esența și specificul formării.* – Chișinău: “CAPTES”, 2000, p.123.

¹³¹ Iorga N. *Pagini alese. Vol. 2.* - București, 1965, p.363.

Мошняга В. Партийно-политическое развитие Молдовы за десять лет независимости: политологический анализ. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIX. - Chişinău: USM, 2002.

Neumann S. Why Study Parties. – Chicago: The Press of Chicago University, 1965.

Политические институты на рубеже тысячелетий. - Дубна: «Феникс+», 2001.

Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii.- Chişinău, 2001.

Pluripartidismul în Moldova: esența și specificul formării. - Chişinău, 2000.

PARTIDELE POLITICE ȘI MODIFICAREA SUPPORTULUI LOR SOCIAL¹³²

Silviu TĂBÎRȚĂ
Republica Moldova
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Doctorand

In this article is analysed the activity of political parties in transitional society and their role on the evolution of social situation in these societies. The author characterize the activity the political party, the difficulties of their activity in this period end emphasize the consequences of the activity of political parties on the society in general and on the citizens in particular. There are analysed their programs, the content of this programs, there implementation and the result of the program imlementation of the political parties. There are, also, examened the factors that brought to loss of confidence of the citizens in political parties.

Ca fenomen politic, partidismul reprezintă o componentă dinamică a vieții democratice active, în sensul că democrația începe să se manifeste eficient social o dată cu apariția și dezvoltarea partidelor ca instituții politice.

¹³² Recenzent – doctor, conferențiar Andrei COSTAȘ

Partidele politice sînt unele din elemente de bază a sistemului politic contemporan, fără care nu poate funcționa democrația reprezentativă. Formîndu-se ca instrumente a realizării intereselor de grup a diferitor forțe conflictuale pe calea obținerii, păstrării și realizării puterii politice, partidele politice au devenit un factor puternic a democratizării sistemului politic. Partidele politice creează într-o oarecare măsură pentru cetățeni posibilitatea de a influența asupra elitei, de a o impune să acționeze în interesele întregii societăți. În activitatea partidelor politice se realizează principiile fundamentale a democrației. Apariția și dezvoltarea partidelor politice demonstrează despre eficiența sistemului politic, este un factor important a consolidării statului democratic, a asigurării drepturilor politice a cetățenilor. Partidele politice se manifestă și ca mediatori, între elitele politice și societatea pe vertical, și între diferite segmente a societății pe orizontal. În acest fel, în sistemul democrației contemporane, partidele politice sînt chemate să fie un mijloc de transmitere a intereselor societății civile, să fie un mediator între societatea civilă și stat.

În societățile în tranziție rolul partidelor politice este în creștere, cuprinzînd în activitatea sa multe domenii, printre care: stimularea activității cetățenilor în politică; influențarea formării opiniei publice; a culturii politice a cetățenilor; constatarea și promovarea intereselor păturilor sociale largi, asigurînd o legătură permanentă între societatea civilă și stat; înaintarea candidaților în organele puterii la toate nivelurile; devin un fel de catalizatori a tuturor proceselor sociale din societate¹³³.

În legătură cu aceea că partidele politice tind să obțină puterea politică, elaborează programe social-economice proprii de dezvoltare, participă la formarea guvernului și la realizarea politicii de stat, ele sînt responsabile față de societate pentru activitatea sa politică, tind spre un consens politic cu alte forțe politice, adoptă decizii politice nu numai în interesele elitei, dar în primul rînd în interesele întregii societăți.

Principalul mijloc prin care partidele politice, aflate la guvernare, influențează stratificarea socială este instituția legislativului, unde se aprobă programele social-economice și culturale de dezvoltare, se adoptă bugetul de stat, se fixează impozite și înlesniri. Printre alte metode de influențare a partidelor asupra sferei sociale pot fi menționate, organizarea acțiunilor de protest în legătură cu cerințele social-economice a cetățenilor, participarea la acțiuni filan-tropice etc.

Însă, în societățile în tranziție, activitatea slabă a societății civile, dezvoltarea slabă a proprietății private, care este fundamentul individului indepen-

¹³³ *Политология. Отв. ред. В.Перевалов. - Москва, 1999, с.87.*

dent față de stat, au dus la aceea că partidele politice în sînt niște instituții amorfe. În aceste societăți, majoritatea partidelor existente sînt protopartide, care se află în procesul de formare. Aceasta este demonstrat prin activitatea lor, care este în mare parte nerealistă. Majoritatea funcțiilor tipice pentru partidele politice nu sînt realizate sau sînt realizate parțial. Aceste partide care pretind că exprimă interesele întregii societăți, în majoritatea cazurilor subestimează interesele reale a alegătorilor, folosindu-le doar ca o rampă de lansare la putere. Continue să aibă pondere stilul vechi de gîndire și comportament iar lupta între partide politice se desfășoară în condițiile lipsei de mecanisme eficiente în stare să asigure o concurență cu adevărat democratică.

Rezultatele sondajelor opiniei publice arată că nivelul încrederii populației față de partidele politice este joasă. Una din cauzele devalorizarea instituției partidului în conștiința populației, este convingerea că partidele politice și liderii lor se preocupă de interesele personale, dar nu de cele generale. De exemplu, conform datelor Institutului Independent în Probleme Sociale și Naționale din Rusia, în perioada 1997-2000 numărul celor care considerau pluri-partidismul un element important al democrației s-a redus de la 39% la 26%¹³⁴.

Rezultatele unui studiu în România, reflectă faptul că gradul de încredere în partidele politice în 1998 față de 1990 înregistrează a scădere manifestată în principal prin: etichetarea partidelor ca instrumente ale elitei, ce elucidează astfel una dintre ideile fundamentale ale democrației, și anume principiul guvernării prin consimțămîntul celor guvernați; reducerea performanței partidelor de a oferi posibilitatea de participare la activitatea politică. Dacă pentru 1990 percepția apartinenței la un partid este un tip participativ cu accent pe recrutarea membrilor și pe contribuția lor la activități interne a partidului și la răspîndirea ideologiei acestuia, în 1998 apartinența apare percepută ca fiind de tip clientelistic, partidul oferind posibilitatea de participare politică, dar accentuînd interesele elitei. Elitele politice sînt percepute ca fiind caracterizate de un comportament instrumental, manifestat prin dorința de obținere a unor drepturi, uitînd că în realitate sînt ele însele un instrument al reprezentării intereselor unei colectivități care la acordă încrederea prin vot¹³⁵.

În Republica Moldova, atitudinea față de partidele politice este de asemenea negativă. Aceasta este condiționat de pierderea încrederii față de partide, de climatul psihologic autoritar sau excesiv ce domină în unele partide, de stilul relațiilor tensionate între membrii lor, de tendința unora din ei de a că-

¹³⁴ Динес В. Партийный дизайн в России: теория и реальность. // Власть, 2003, №5, с.45.

¹³⁵ Mureanu C. Societatea civilă și participarea politică în perioada de tranziție. // Calitatea vieții, 1999, nr.1-2, p.72.

păta avantaje unilaterale. Dacă la începutul anilor '90 mișcările social-politice erau susținute de enorme segmente ale populației, în baza interesului renașterii naționale (Frontul Popular, Gagauz-Halcî, Vozrojdenie etc.), atunci de la mijlocul anilor '90 partidele politice, pretind să reprezinte nevoile și interesele sociale impuse pe prim-plan, însă fără a le face față. Actualmente reprezentativitatea intereselor socialului este infimă¹³⁶.

Un factor care influențează activitatea partidelor politice, și respectiv influența lor asupra sferei sociale, este determinat de aceea că în majoritatea cazurilor ele se formează în jurul liderilor politici sau a fracțiunilor parlamentare, neavînd o bază socială reală. Formîndu-se preponderent "de sus în jos", partidele politice sînt în primul rînd instrumente politice a liderului și nu este un reprezentant a intereselor unui segment a societății civile. O astfel de asociere este în felul său inversă: începe cu conducătorul și conducerea de partid, apoi cu căutarea bazei sociale, a alegătorilor, proces însoțit nu o dată de destrămări, dizolvări, falimente de partid. Activitatea partidelor politice se limitează la promovarea intereselor de grup, organizarea reclamei politice, adoptarea unor decizii populiste, ceea ce generează iresponsabilitatea lor față de societate. În spațiul postsovietic, majoritatea partidelor politice exprimă interese de clan.

În lipsa unei identități ideologice clare, a unui program eficient de legătură cu socialul, interesele și relațiile partidiste devin puternic influențate de fenomenul personalizării partidelor. În acest caz viața de partid se centrează nu în jurul interesului social colectiv de partid, ci în jurul liderului de partid. Relația nuanțat personalizată devine factorul principal ce determină întregul cîmp politic al partidului. Această relație poate duce chiar la dispariția partidului politic odată ce liderul ei abandonează partidul.

În societățile în tranziție, partidele politice de regulă participă mai activ în viața politică în perioada campaniilor electorale, însă mai apoi majoritatea lor manifestă în viața politică a societății o modestie și dau semne de existență doar cu apropierea unei noi campanii electorale sau în legătură cu unele evenimente politice deosebite. În rezultat unele partide politice se manifestă în calitate de decor a politicii, fapt dovedit de incapacitatea frecventă a lor de a oferi o concepție autentică de guvernare. Partidele politice, rareori sînt în stare să propună propriile variante de soluționare a problemelor social-economice și politice.

Deoarece este complicat de a controla activitatea reală a partidelor politice, ele sînt libere de răspundere pentru realizarea programelor și a promisiu-

¹³⁶ *Saca V. Interese și relații politice în perioada de tranziție. / USM. – Chișinău, 2001, p.243.*

nilor sale. Pe de o parte, aceasta practic încurajează partidele politice să lanseze promisiuni populiste, nerealizabile, iar pe de altă parte formează în societate un stereotip despre partide ca subiecte politicianiste a politicii. Unele partide politice comunică cu alegătorii numai în perioada alegerilor electorale, iar în perioada dintre alegeri nu există un sistem eficient de legătură a partidului cu electoratul, cea ce duce la îndepărtarea lor față de cetățeni. Majoritatea partidelor politice pentru formarea bazei sale sociale de susținere, folosesc mecanisme manipulative prin mijloacelor publice de informare în masă.

Toate acestea au dus la înstrăinarea populației de activitatea partidelor politice. Populația nu vede rezultate pozitive în activitatea partidelor politice și se îndepărtează de ele. Însă, experiența demonstrează că pentru păstrarea și consolidarea bazei sociale de susținere, partidele politice trebuie să contacteze cu alegătorii permanent, în special în teritoriu.

Unii autori¹³⁷, sînt de părere că în majoritatea statelor postsovietice, relațiile partidelor politice cu cetățenii sînt slabe. În aceste societăți, în conștiința cetățenilor este răspîndită convingerea că partidele își apără propriile interese, dar nu interesele cetățenilor. Aceasta este firesc, dacă luăm în vedere faptul că partidele politice nu depind de societate. Partidele politice manipulează cu conștiința maselor în timpul alegerilor, pentru a fi legitimizează prin proceduri democratice. În statele postsovietice, noile partide politice nu sînt partide de integrarea a maselor largi.

De aceeași părere este și alt autor¹³⁸, pentru care partidele politice în societățile în tranziției, nu au devenit în măsură necesară reprezentanți a intereselor maselor largi a societății, dar servesc intereselor elitelor. Partidele nu au devenit deocamdată agenți a segmentelor largi a societății, nu realizează în măsură necesară legătura cetățenilor cu instituțiile de stat. Un mijloc important de stabilire a unei legături mai strînse a partidelor cu societatea civilă este democratizarea partidelor însăși, prin includerea în structura lor a mecanismelor și procedurilor, care ar permite permanent să fixeze cerințele populației.

Programele partidelor politice care reflectă și exprimă interesele întregii societăți, în special partea social-economică, joacă un rol hotărîtor în elaborarea strategiei de dezvoltare social-economică a societății. Analiza programelor partidelor arată că ele sînt mai mult uniforme și declarative. Multe programe duc o lipsă de o argumentare teoretică-științifică, a unei abordări complexe asupra problemelor și scopurile strategice a societății. În programele parti-

¹³⁷ Пишова С. От подражания к имитации: партийное строительство на постсоветском пространстве. // Власть, 2003, №12, с.31.

¹³⁸ Митева Л. Развитие партийных систем в странах Центральной и Восточной Европы в переходный период. // Вестник МГУ, сер.12, 2000, №6, с.45.

delor politice nu sînt reflectate mecanismele de soluționare a problemelor societății. Cu mici excepții, programele partidelor politice numai constată faptul existenței problemelor în societate, dar nu conțin metodele de soluționare a lor. Mai mult ca atît în programele partidelor politice nu sînt reflectate soluții opuse între partide a unor și aceleași probleme. Chemate a fi în fapt ideologii coerente, reprezentative pentru interesele, activitățile și relațiile anumitor grupuri, majoritatea programelor politice după conținut nu conferă individualitate partidelor existente (multe din ele sînt asemănătoare).

În programele partidelor în general sînt reflectate interesele corporative, în special obținerea puterii politice, pentru care societății sînt propuse niște teze a transformărilor social-economice, dar nu este creat un proiect de soluționare a problemelor societății. Programele partidelor subestimează factorul obiectiv, științific, valoric, opțional, ceea ce conduce la situații confuze în practica politică. De exemplu, politicile de stînga promovate de către cei de dreapta și invers, politicile de dreapta în arsenalul celor de stînga sau vibrațiile permanente ale centriștilor spre dreapta sau spre stînga. În felul acesta programele de partid devin o mască sub care se ascund interesele conjunctural-politicianiste.

Partidele politice au o relativă autonomie față de baza lor de clasă, ceea ce face să apară diferențe între "politica de partid" și "politica de guvernare", respectiv între suportul de clasă a unui partid politic și capacitatea acestuia de a satisface aspirațiile bazei sale sociale în exercițiul guvernării. În societățile în tranziție unele partide politice încep guvernarea de stînga și o termină la dreapta. Aceste devieri explică, în parte, de ce unele partidele politice în societățile în tranziție își pierd suportul electoral după ce au ajuns la guvernare.

În Republica Moldova, starea actuală divergentă a partidelor politice produce o influență activă inversă asupra transformărilor sociale, fie în direcția accelerării sau stopării lor. Majoritatea partidelor politice funcționează prin devieri de la principiile doctrinale, de la platformele și declarații. Funcționarea partidelor politice are loc prin frecvente disfuncții, crize structurale, fracționării, sciziunii sau reorganizării, care erodează procesul transformării de partid, îi atribuie un caracter amalgam, lipsit de claritate¹³⁹.

În mare parte partidele sînt încă slabe în aspect cantitativ și calitativ. Unele partide politice nu dispun de o bază socială puternică și bine determinată, din cauza că structura socială este în formare și mizează pe susținerea populației numai în perioada campaniei electorale. Mai mult decît atît, nucleul multor partide politice se constituie sub influența unui sau a unor lideri și

¹³⁹ *Saca V. Fenomenul tranziției partinice în societatea postsovietică: cazul Republicii Moldova // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXI. / USM. – Chișinău, 2003, p.86*

nu în jurul unei concepții bine definite, eficiența activității noilor partide depinzând de autoritatea acestora.

În Republica Moldova, unele partide politice se confruntă cu o criză de idei performante, ele se limitează doar la luări de atitudini și declarații, iar când lansează vreo idee dau dovadă în majoritatea cazurilor de incapacități manageriale, promoționale. Partidele politice nu au devenit deocamdată centre de investigații strategice, activează prin metoda încercărilor și a greșelilor mărginindu-se la organizarea neregulată a conferințelor de presă la care șochează opinia publică prin luare de atitudini și propuneri de idei, însă fără a se strădui să definească mecanismele de realizare a lor. Unele partide politice continue să dea dovadă de romantism și lipsă de profesionalism¹⁴⁰.

În Republica Moldova elita politică, identificată de cele mai multe ori cu liderii partidelor politice, a fost extrem de eterogenă, deși a provenit în exclusivitate dintr-un mediu social în care erau vehiculate aceleași principii unificatoare de percepere a fenomenelor social-economice și politice. Pe de o parte, partidele politice reformiste s-au arătat incapabile să articuleze pe înțelesul cetățenilor opțiunile în favoarea reformării societății, iar, pe de alta parte, partidele politice care au contestat necesitatea reformelor în general au știut să exploateze la cote maxime atitudinile nostalgice a cetățenilor pentru stabilitatea relativă din cadrul unui sistem social-economic care sa prăbușit sub povara problemelor interne. Aceasta ne-o demonstrează conflictele care au apărut și s-au dezvoltat, precum și mesajele incoerente, rupte de realitățile existente, iar ulterior și de promisiunile electorale inițiale ale partidelor politice care s-au perindat la guvernare, fapt ce a condus ulterior la destrămarea și colapsul acestora¹⁴¹.

Bibliografia

Mureanu C. Societatea civilă și participarea politică în perioada de tranziție. // Calitatea vieții, 1999, nr.1-2.

Juc V., Spinei T. Rolul partidelor politice în stabilizarea sistemului politic din Republica Moldova. // Pluripartidismul în Moldova. / CAPTES. – Chișinău, 2000

¹⁴⁰ Juc V., Spinei T. Rolul partidelor politice în stabilizarea sistemului politic din Republica Moldova. // Pluripartidismul în Moldova. / CAPTES. - Chișinău, 2000, p.68.

¹⁴¹ Tranziția: retrospective și perspective. / Coord. S.Bușcaneanu ș.a. – Chișinău, 2002, p.5.

Митева Л. Развитие партийных систем в странах Центральной и Восточной Европы в переходный период. // Вестник МГУ, сер.12, 2000, №6

Пшизова С. От подражания к имитации: партийное строительство на постсоветском пространстве. // Власть, 2003, №12

Saca V. Interese și relații politice în perioada de tranziție. / USM. – Chișinău, 2001

Saca V. Fenomenul tranziției partiinice în societatea postsovietică: cazul Republicii Moldova // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXI. / USM. – Chișinău, 2003

Tranziția: retrospective și perspective. / Coord. S.Bușcaneanu ș.a. – Chișinău, 2002

PROCESUL DEMOCRATIZĂRII ÎN CONTEXTUL TRANZIȚIEI POST-COMUNISTE: CONSIDERAȚII GENERALE¹⁴²

Radu GORINCIOI
Republica Moldova, Chisinau
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relatii Internationale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Relații Internaționale
lector

The article „The democratization process in the framework of post-totalitarian transition: general consideration” is presenting some similarities and differences between democratization and post-totalitarian transition. The article make an overview of the concepts, definitions and theories in the field, the author arguing some of them and presenting its own conclusions.

Utilizarea conceptului de „democratizare” în știința politică contemporană¹⁴³ pentru a caracteriza tranziția democratică din Europa Centrală și de Sud

¹⁴² Recenzent - doctor, conferențiar Vasile CUJBA

¹⁴³ A se vedea spre exemplu: Linz J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe.* Baltimore, John Hopkins University Press, 1996; Гельман В.Я. *Постсоветские политические трансформации.* // ПОЛИС, 2001, №1; Saca V., Gorincioi R. *De-*

Est și din Noile State Independente (din fosta Uniune Sovietică) ridică unele semne de întrebare în ceea ce privește oportunitatea acestuia în denumirea unor procese diferite, iar deseori chiar contradictorii, ale tranziției politice din cele două areale geografice. Totalitatea evenimentelor ce se precipită zilnic în cele 10 noi membre ale Uniunii Europene și mai ales în celelate state din Europa de Sud Est și din fostul bloc sovietic sînt de regulă caracterizate prin prisma și criteriile democratizării. Cercetătorul este în drept să se întrebe cîtă similitudine există între regimurile democratice din Bulgaria, România și Georgia, de exemplu, și guvernarea neocomunistă din Republica Moldova, autocrăția din Rusia și regimurile despotice din Asia Mijlocie?

Cu unele excepții¹⁴⁴, în toate aceste cazuri se are în vedere procesul de **democratizare**¹⁴⁵ a societăților aflate în tranziție de la sistemul autoritar-centralizat de comandă la cel democratic. Or, procesul democratizării Noilor State Independente în condițiile globalizării lumii relevă din plin provocările interne și externe, inerente acestui spațiu geocronopolitic, care îi conferă unicitate politică și îl deosebește de multe altele. Însăși în cadrul acestui spațiu geopolitic (dacă mai poate fi numit astfel) există o mare discrepanță între ceea ce pare a fi procesul de tranziție democratică în Turkmenia, Uzbekistan, Azerbaidjan, Ucraina, Moldova, Georgia și Țările Baltice, de exemplu. Tranziția

mocratizarea și Globalizarea: semnificații și interdependențe. // Procesul de Globalizare: Provocări și Soluții. - Chișinău, 2004

¹⁴⁴ Există mai multe teorii (ce pornesc de la viziunile maximaliste și minimaliste asupra statului), care consideră că în prezent procesul de democratizare a Europei Occidentale se manifestă prin apariția unui nou tip de instituții „hibride” ca rezultat a diluării frontierelor dintre stat și societatea civilă (Melucci A. *Social Movements and the Democratization of Everyday Life. // Kane J. (ed.) Civil Society and the state. - London and New York, 1993*) sau a cooperării tot mai strînse dintre acestea pentru o guvernare mai democratică (în Nordul Italiei), sau în luarea unor măsuri de către state pentru a preveni anarhia societății civile sau, dimpotrivă, pentru a susține dezvoltarea societății civile în țările scandinave și în Europa Centrală și de Sud-Est. (vezi: Korkut M.U. *The Relationship between Democratisation and the In-vigoration of Civil Society in Hungary, Poland and Romania. Ph.D. Thesis. – Central European University, Department of Political Science, May 2003, www.ceu.hu/crc*)

¹⁴⁵ A se vedea în continuare alte variații ale acestui termen. Distincția dintre democratizare, tranziție și consolidare democratică este făcută și de: Ágh A. *Early Consolidation and Performance Crisis: The Majoritarian-Consensus Democracy Debate in Hungary. // West European Politics, vol. 24, 2001, #3, July, p.89-112*; Mainwaring S. *Transitions to Democracy and Democratic Consolidation. // Mainwaring S., O'Donnell G., Valenzuela J.S. (eds.) Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective. - Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1992.*

democratică din cele din urmă practic a luat sfârșit odată cu aderarea lor la NATO și Uniunea Europeană, în timp ce toate celelalte state ex-sovietice se află într-un proces complex și contradictoriu de tranziție de la totalitarism la un regim autoritar, cu elemente ale democrației de „fașadă”.

În acest context, orice similitudine între procesele specifice statelor în tranziție și celor aflate deja pe traiectoria finală a democratizării pare inadecvată. Dincolo de analiza similitudinilor și diferențelor dintre terminologia tranzitologiei și teoria democratizării, obiectul acestei investigații îl constituie problematica tranziției democratice în contextul transformărilor social-politice și economice din ultimii ani, ceea ce a condus la apariția unor discrepanțe majore între formele și fondul proceselor politice din Sud-Estul Europei și, în special, din Noile State Independente. În pofida caracterului eterogen și caleidoscopic al Sud-Estului Europei, ce ridică numeroase obstacole în aprecierea sa ca un tot întreg, evoluția procesului de democratizare din Sud-Estul Europei și, inclusiv, din Republica Moldova, este de regulă percepută prin prisma conceptului de democratizare.

Făcînd însă o comparație cu evenimente similare din fostele republici sovietice, inclusiv Republica Moldova post-2001 (cu excepția Țărilor Baltice), se poate remarca faptul că situația din Bulgaria și România este oarecum similară celei din Europa Centrală, dar total diferită de cea existentă în Ucraina, Rusia sau Armenia și Azerbaidjan. Totodată procesele social-politice și economice din Republica Moldova se înscriu în contextul general al Noilor State Independente, astfel fiind justificată nedorința Occidentului de a include Republica Moldova în arealul sud-est european.

În ciuda apartenenței istorice și culturale la spațiul carpato-danubiano-pontic, procesele care constituie obiectului cîmpului nostru de analiză ne cer să evidențiem atît similitudinile, cît și diferențele specifice procesului tranziției din cele două areale geopolitice. Altfel spus, analiza comparativă a specificității tranziției post-comuniste din astfel de state, precum: Bulgaria, România, Georgia, Republica Moldova, Rusia, Azerbaidjan sau Turkmenistan reliefează mai multe trăsături distinctive ale procesului democratizării din Europa Centrală și de Sud-Est față de procesul tranziției (sic!) din Noile State Independente (cu excepția celei din Țările Baltice).

În fiecare din aceste regiuni / state fațetele și modelele de dezvoltare au propria lor substanță politică, ce le deosebește și le situează într-o relație specifică, individuală, opusă chiar în raport cu celelalte. Tocmai de aceea, considerăm oportună deosebirea între procesul de *democratizare*, cu toate modele-

le sale cunoscute în Europa Centrală și de Sud-Est¹⁴⁶ și cel al *tranziției post-comuniste* (fără calificativul „democratică”), specific, cu unele excepții, regimurilor autoritare din Noile State Independente¹⁴⁷.

Dacă literatura occidentală despre democratizare este aproape unanimă în aprecierea condițiilor necesare a fi întrunite de state pentru includerea lor pe traiectoria consolidării democratice, atunci cercetătorii tranziției sau tranzitologii sînt preocupați mai ales de importanța factorilor interni și externi, structurali (funcționali) și/sau genetici (elitele) în depășirea autoritarismului.

Astfel, teoreticienii tranziției postcomuniste consideră că democrația rezultă ca urmare a unor momente specifice perioadei de tranziție, cînd apare o anumită balanță de forțe și o incertitudine în rîndul susținătorii și oponenții regimului autoritar¹⁴⁸. În opinia lor, deși există numeroase căi de schimbare a regimului (totalitar – R.G.), numai unele conduc spre democrație. Agunși la această concluzie, tema centrală a tranzitologilor este analiza căilor, mecanismelor și etapelor realizării tranziției democratice, precum și a factorii și actorilor implicați în acest proces.

Fără a ne aprofunda în studiul tranziției,¹⁴⁹ este necesar totuși să identificăm deosebirile principale dintre tranziție și democratizare și să menționăm corelația dintre cele două procese de dezvoltare a societăților contemporane. Orice analiză comparativă serioasă a diferențelor dintre tranziție postcomunistă și democratizare trebuie să atragă atenție la aspectele următoare: durabili-

¹⁴⁶ De exemplu: termenii de “tranziție democratică”, „democrație de tranziție”, “transformări democratice”, “tranziție la economia de piață”, “dezvoltare democratică”, “consolidare democratică” (*democratic consolidation*), “cel de-al treilea val democratic”, sau, mai ales, terminologia clasică: „noile democrații”, „state în curs de dezvoltare / democratizare” sau democrația liberală, sau democrația reprezentativă, (*delegative democracy*) și democrația directă, democrația elitistă, democrația realistă (*realist democracy*), democrația participativă, democrația electorală, etc.

¹⁴⁷ Cu fațetele sale: semidemocrația, pseudodemocrația, kakistocrația, democrația de fațadă, democrația defectă, etc.

¹⁴⁸ A se vedea: Korkut M.U. *The Relationship between Democratisation and the Invi-goration of Civil Society in Hungary, Poland and Romania*. PhD. Thesis, Central European University, Department of Political Science, May 2003, www.ceu.hu/crc, p.61

¹⁴⁹ Pentru o analiză mai amplă asupra tranziției a se vedea: Przeworski A. *The Democracy and Market*. - Cambridge: Cambridge University Press, 1992; O'Donnell G., Schmitter Ph. (eds.) *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. - Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1986; Saca V. *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*. - Chișinău: USM, 2001.

tatea sau fragilitatea statalității, legitimitatea și capacitatea politică și economică de coerciție, și, în fine, rolul factorilor externi sau internaționali¹⁵⁰.

Referindu-ne la prima variabilă, aceasta poate fi examinată din două perspective: a rolului statului în procesul de tranziție - democratizare și a impactului tranziției-democratizării asupra statului.

În ceea ce privește rolul statalității în promovarea transformărilor interne, acesta nu poate fi pus la îndoială. În acest sens, putem afirma că în societățile moderne nu e posibilă nici o formă a democratizării în afara statului. Cît privește procesul tranziției în contextul formării statalității, păreri sînt diferite. Pornind de la interpretarea weberiană a statului-națiune, putem examina tranziția ca un proces de formare a statelor naționale în rezultatul afirmării mișcărilor de emancipare națională. De asemenea se poate vorbi despre o consolidare sau o diminuare a statalității în rezultatul tranziției de la un regim, sistem de guvernare la altul sau de la o formă de stat la alta.

Referitor la cea de-a doua perspectivă, trebuie spus că un stat este cu atît mai democratic cu cît nivelul de participare a cetățenilor săi la procesele social-politice este mai mare și, am putea adăuga, mai responsabil. Cu toate acestea, se poate observa că dincolo de nivelul participării cetățenești, în cadrul democratizării un rol la fel de important revine instituțiilor societății civile și responsabilității societății politice.

În cadrul tranziției rolul acestora este insignifiant, iar participarea maseilor ia forme dintre cele mai paradoxale: de la susținerea unanimă a „liderului național” (a se face deosebire de „părintele” și „conducătorul unic” specific totalitarismului) la blamarea cvasitotală a clasei politice. În astfel de societăți, existența unei societăți civile în stare embrionară, decorativă și a unei societăți politice ineficiente, iresponsabile reprezintă acele trăsături care deosebesc democratizarea de tranziția propriu-zisă. Această delimitare este însă destul de convențională, așa cum realitatea ne prezintă numeroase cazuri de coabitare a celor două tipuri de elemente pe parcursul unor perioade de timp.

În alt context, trebuie amintit faptul că cercetătorii nu sînt unanimi nici în elaborarea criteriilor după care statele ar putea fi clasificate drept autoritare sau aflate în perioada de tranziție. Pornind de la clasificarea tripartită a statelor în totalitare, autoritare și democratice, tranziția de la totalitarism la democrație poate lua forme autoritare de guvernare pentru o durată mai scurtă sau mai îndelungată de timp. În acest sens, savantul R.D.Gastil a enumerat 116 state cu regimuri autoritare pe glob¹⁵¹.

¹⁵⁰ Linz J.J., Stepan A. *op.cit.*, p.235

¹⁵¹ *Ibidem*, p.39

Pentru mai multă claritate în analiza tranziției de la totalitarism la democrație, poate fi luată considerație tipologia celor cinci regimuri,¹⁵² prin clasificarea lor în state cu regim: democratic, autoritar, totalitar, post-totalitar și „sultanistic”. În cadrul acestei tipologii, este evident că unele regimuri din Europa Centrală și de Sud-Est, considerate mai înainte (în tipologia tripartită) ca fiind totalitare, pot fi trecute în rândul celor autoriare, tot așa cum unele din fostele regimuri autoritare pot fi trecute în lista celor post-totalitare și/sau sultanistice.

De aici rezultă că regimul în care am putea încadra majoritatea statelor din Centrul și Sud-Estul Europei este cel autoritar și, pe alocuri, post-totalitar, spre deosebire de cele din fosta Uniune Sovietică, care prezintă trăsături specifice totalitarismului. Din momentul destrămării sale, majoritatea statelor central și sud-est europene au pășit pe calea tranziției democratice sau a democratizării, în timp ce toate cele cu regim totalitar au luat calea tranziției post-totalitare. La rândul său, post-totalitarismul este, de regulă, segmentat în trei variațiuni: post-totalitarismul incipient, post-totalitarismul înghețat și post-totalitarismul târziu¹⁵³.

Unele din statele membre ale Pactului de la Varshovia au cunoscut aceste forme deja pînă la 1989, luînd deja la începutul sau, cel târziu, la mijlocul anilor 90 (România) calea democratizării, în timp ce fostele republici sovietice (cu mici excepții) încă nu au depășit nici această etapă, sau, așa cum vom vedea în continuare, au reușit să depășească numeroasele probleme cu care se confruntau doar pentru scurte perioade de timp. Putem pune oare astfel de state împreună sub sintagma încetățenită: „state aflate în proces de democratizare” sau „în tranziție democratică”?

Totodată, luînd ca referință cele cinci principii de bază ale democrației¹⁵⁴: 1) existența unei societăți civile funcționale, 2) a unei societăți politice competitive, 3) a statului de drept, 4) a unui aparat de stat omogen și 5) a unei societăți economice independente – se poate localiza atît gradul de democratizare în fiecare din statele/regiunile de referință, cît și amplasarea celorlalte pe traiectoria tranziției post-totalitare. Dacă de la începutul celui de-al treilea val al democratizării (1974) acest proces a fost parcurs de către 89 de regimuri autoritare și totalitare din întreaga lume, în prezent numărul acestora a crescut¹⁵⁵. Însă odată cu prăbușirea regimurilor totalitare din Estul Europei, și mai ales a colapsului fostei Uniuni Sovietice, încadrarea a circa două duzine

¹⁵² *Ibidem*, p.40

¹⁵³ *Ibidem*, p.42

¹⁵⁴ *Ibidem*, p.14

¹⁵⁵ Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях. // ПОЛИС, 2002, №1, с.6-7

de noi state pe calea democratizării a condus la apariția unor noi necunoscute în cadrul tranzitologiei și teoriei democratizării.

Condițiile menționate mai sus pot servi drept criteriu de clasificare a noilor regimuri / guverne din punct de vedere a apartenenței lor la valorile democratice. Dacă e să pornim de la acești indicatori, putem identifica trei forme ale tranziției de la post-totalitarism la democrație¹⁵⁶: 1) transformările democratice sau *reforma*, ce sînt realizate atunci cînd elita guvernantă devine promotoarea valorilor democratice; 2) schimbarea democratică sau *ruptura*, au loc atunci cînd opoziția ia locul elitei guvernante în promovarea valorilor democratice; 3) coabitarea sau *ruptforma*, are loc în cazul unor acțiuni comune ale opoziției și guvernului în realizarea reformelor democratice.

Toate aceste forme pot fi identificate în cadrul tranziției post-comuniste, în unele țări într-o succesiune lineară, iar în altele într-un amalgam complex. Cu toate că fiecare din cele trei forme se mărginește la prezentarea unei anumite stări a tranziției într-o perioadă temporală distinctă, tuturor acestora le este caracteristică o abordare elitistă a tranziției¹⁵⁷. În tranzitologie elitele au, în general, un rol principal, acesta fiind justificat prin importanța asumării responsabilității în negocierea unor decizii în termeni restrînși¹⁵⁸.

Considerăm că acesta reprezintă și unul din aspectele esențiale în diferențierea tranziției și democratizării. Dacă procesul tranziției (postcomuniste) poate fi conceput ca „o succesiune de etape diferite sau chiar instabile care oferă elitelor un orizont larg de acțiune și influențare a maselor”¹⁵⁹, democratizării îi este specifică interacțiunea deopotrivă a actorilor, elementelor și instituțiilor democratice în promovarea reformelor și a valorilor democratice.

Cel de-al doilea aspect definitoriu în delimitarea diferențelor dintre tranziția din țările Europei de Sud-Est și din fosta Uniune Sovietică remarcat de mai mulți cercetători se axează pe „simultaneitatea problemelor” ce urmează a fi soluționate¹⁶⁰. Astfel, dacă în Europa Centrală și de Sud-Est guvernele de

¹⁵⁶ Korkut M.U. *Op. cit.*, p.65

¹⁵⁷ *Ibidem*, p.65

¹⁵⁸ O'Donnell G., Schmitter Ph. *Op. cit.*, 1986, p.53-96; Rustow D.A. *Transitions to Democracy. Toward a Dynamic Model. // Comparative Politics, vol. 2, 1970, issue 3, p.337-363.*

¹⁵⁹ Pridham G. *Democratic Transitions in Theory and Practice: Southern European Lessons for Eastern Europe. // Pridham G., Vanhanen T. (eds.), Democratization in Eastern Europe. Domestic and International Perspectives. – London - New-York: Routledge, 1994.*

¹⁶⁰ Linz J.J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. - John Hopkins University Press, 1996, p.244*

după 1989 urmau să efectueze tranziția la democrație în condițiile existenței unui minimum de inițiativă privată încă din regimul socialist (uni autori considerând că aceste state nu au fost totalitare nici chiar în perioada lagărului socialist), atunci în fostele republici sovietice concomitent cu lansarea reformelor democratice era absolut necesară implementarea celor mai elementare reforme economice.

De aceea, putem considera pe bună dreptate că în rezultatul lansării cu succes a celor două tipuri de reforme, primele societăți au luat calea democratizării, iar cele din urmă au pășit pe făgașul tranziției post-totalitare. Unele din ele (cum ar fi Țările Baltice, de exemplu) au cunoscut însă o evoluție impresionantă, ajungând din urmă sau chiar depășind multe state central și sud-est europene. Și atunci care ar fi explicația?

Promovarea consecventă a reformelor politice și economice reprezintă o altă perspectivă în aprecierea similitudinilor și diferențelor intrinsece celor două tipuri ale tranziției. Referindu-ne la legitimitatea și capacitatea politică și economică de coerciție (cea de-a doua variabilă), este important a evidenția în ce mod afectează economia procesele tranzitorii și cele ale democratizării. Sînt oare acestea afectate în egală măsură și cum ele, la rîndul lor, influențează dezvoltarea economică a statului? Se pare că tranzitologii au fost mai puțin preocupați de teoretizarea aspectelor economice ale tranziției, ei punînd accent pe percepția căilor de dezvoltare economice de către populație și menținerea legitimității elitelor prin promovarea reformelor populiste în defavoarea reformelor reale¹⁶¹.

Fără îndoială că o politică economică robustă și consecventă va conduce curînd la o creștere economică, menținînd astfel stabilitatea sistemului și viceversa. Cu toate acestea, credem că nu se poate afirma în mod univoc că statele prospere sînt democratice, iar cele sărace sînt nedemocratice. Nivelul de prosperitate a unui stat depinde și de mulți alți factori care nu fac obiectul cercetării noastre.

Pornind de la afirmația unui autor de referință în studiul tranziției¹⁶²: „în toate situațiile de pace (...) factorii interni au avut un rol primordial în determinarea direcției și finalității stărilor de tranziție, pe cînd cei externi au jucat un rol secundar și viceversa”, este necesar a examina rolul influenței externe asupra tranziției democratice. În dependență de impactul unor astfel de factori, cum ar fi: așezarea geografică, apartenența la un spațiu geopolitic, tradițiile istorice, vecinătatea cu o Mare Putere, rolul organizațiilor internațio-

¹⁶¹ *Ibidem*, p.77

¹⁶² Whitehead L. *International aspects of democratization*. // O'Donnell G., Schmitter Ph., Whitehead L. (eds.). *Transitions from Authoritarian Rule. Southern Europe*. - Baltimore-London: Johns Hopkins University Press, 1994.

nale, etc. asupra transformărilor interne din cadrul acestor state distingem o altă deosebire între statele aflate în tranziție și cele situate pe traiectoria democratizării.

Drept urmare, putem afirma că sînt mai predispuse spre democratizare acele state, care suportă o acțiune pozitivă sau cea a factorilor democratici¹⁶³, iar spre tranziție – cele în care predomină o influență negativă sau a factorilor nedemocratici-autoritari. Astfel, am putea afirma că țările Baltice s-au încadrat mai ușor în procesul democratizării și datorită așezării lor geopolitice favorabile, dar și a impactului pozitiv a Uniunii Europene, NATO și unor democrații din regiune. O situație opusă există în majoritatea statelor din Asia Mijlocie, în care datorită patriarhalismului societăților respective și a influenței tradiționale a Rusiei în regiune, acestea au dezvoltat mai curînd niște regimuri despotice. Astfel, încît în cazul lor putem vorbi de o tranziție de la totalitarism la autoritarism.

În cazul Republicii Moldova, considerăm că procesele de democratizare ce s-au succedat tranziției posttotalitare s-au împotmolit și datorită impactului puternic negativ al Rusiei în regiune, precum și a apartenenței Moldovei la spațiul CSI. Aceasta din urmă are un impact considerabil mai ales asupra statelor mici (datorită lipsei de autosuficiență a resurselor proprii, a obedienței lor la imixtiunile externe și a perturbării relațiilor interetnice în favoarea etniei ruse), dar și a unor puteri mijlocii (de la destrămarea colosului sovietic Ucraina și, mai puțin, Kazahstanul s-au confruntat cu numeroase tensiuni interne datorate presiunii factorilor externi)¹⁶⁴.

În tumultul evenimentelor legate de redeşeptarea națională, teama sau oportunismul noilor elite din multe din fostele republici sovietice au determinat lansarea discursului naționalist și, respectiv, antinațional în detrimentul politicilor de democratizare, liberalizare și promovare a imaginii acestor state pe arena internațională. Putem deci observa că în astfel de state, politicile inconsecvente în promovarea reformelor economice, discontinuitatea proceselor de consolidare a instituțiilor statale și a securității populației, pe fondul confruntărilor interne privind statalitatea și identitatea națională, au condus la

¹⁶³ *Democrațiile occidentale și în special SUA au avut cu siguranță un rol important în realizarea unor subversiuni sau a înlăturării de la putere a conducătorilor unor regimuri democratice din Brazilia (1964), Chile (1973) în numele instaurării aceleiași democrații în Chile prin susținerea lui Pinochet și a unor hunte militare în Brazilia. (vezi Linz J.J., Stepan A. Op. cit., p.237)*

¹⁶⁴ *A se vedea conceptul de „imperiu extern” (outer empire) în Pravda A. The end of the outer empire: Soviet-East European relations in transition, 1985-90. - London, Royal Institute of International Affairs and Sage Publications, 1992.*

încetinirea și / sau chiar deraierea proceselor tranzitorii în direcție opusă democratizării.

Bibliografia

Ágh A. Early Consolidation and Performance Crisis: The Majoritarian-Consensus Democracy Debate in Hungary. // *West European Politics*, vol. 24, 2001, #3, July, p.89-112

Гельман В.Я. Постсоветские политические трансформации. // *ПОЛИС*, 2001, №1

Linz J.J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. – Baltimore, John Hopkins University Press, 1996

Korkut M.U. *The Relationship between Democratisation and the Invigoration of Civil Society in Hungary, Poland and Romania*. Ph.D. Thesis. - Central European University, Department of Political Science, May 2003, www.ceu.hu/crc

Mainwaring S. *Transitions to Democracy and Democratic Consolidation*. // Mainwaring S., O'Donnell G., Valenzuela J.S. (eds.) *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*. - Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1992.

Melucci A. *Social Movements and the Democratization of Everyday Life*. // Kane J. (ed.) *Civil Society and the state*. - London and New York, 1993

Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях. // *ПОЛИС*, 2002, №1

O'Donnell G., Schmitter Ph. (eds.) *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. - Baltimore and London, John Hopkins University Press, 1986

Pridham G. *Democratic Transitions in Theory and Practice: Southern European Lessons for Eastern Europe*. // Pridham G., Vanhanen T. (eds.), *Democratization in Eastern Europe. Domestic and International Perspectives*. – London - New-York, Routledge, 1994.

Przeworski A. *The Democracy and Market*. – Cambridge, Cambridge University Press, 1992;

Rustow D.A. *Transitions to Democracy. Toward a Dynamic Model*. // *Comparative Politics*, vol. 2, 1970, issue 3, p.337-363

Saca V. *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*. – Chișinău, USM, 2001.

Saca V., Gorincioi R. *Democratizarea și Globalizarea: semnificații și interdependențe*. // *Procesul de Globalizare: Provocări și Soluții*. - Chișinău, 2004

Whitehead L. International aspects of democratization. // O'Donnell G., Schmitter Ph., Whitehead L. (eds.). Transitions from Authoritarian Rule. Southern Europe. - Baltimore-London, John Hopkins University Press, 1994.

ROLUL FACTORULUI ETNIC ÎN DETERMINAREA COMPORTAMENTULUI ELECTORAL¹⁶⁵ (cazul Găgăuziei)

*Natalia GAȚMANIUC
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Lector, MA*

Dacă pînă la momentul actual diverși cercetători și-au axat studiul, în special, asupra conflictului etnic găgăuz, atunci noi ne propunem spre analiză un aspect întru totul deosebit – rolul factorului etnic în determinarea comportamentului electoral. Deși, Unitatea Teritorial Administrativă (U.T.A.) Găgăuzia rămîne să fie o parte componentă a Republicii Moldova, totuși, segmentul ei de populație reprezintă o categorie deosebită de electorat, luînd în considerație de interesele ei etnice, politice, culturale. În acest articol, vom analiza aspectele generale de delimitare a electoratului găgăuz, precum și unele teorii științifice privind comportamentul electoral în ansamblu și nivelul de aplicare a lor la realitatea și practica politică a statului nostru. Deasemenea, vom face unele încercări de a propune cîteva remedii care ar putea contribui la diminuarea influenței etnicității asupra manifestării alegătorilor în timpul alegerilor. Ținînd cont de faptul că pentru edificarea, menținerea și dezvoltarea durabilă a unei democrații, rolul alegerilor este indiscutabil, am dorit să cercetăm anume aceste probleme.

I. Aspecte generale privind delimitarea populației Găgăuziei ca segment electoral specific în cadrul Republicii Moldova

Știm că autonomia găgăuză s-a format ca urmare a adoptării “Legii Republicii Moldova cu privire la statutul juridic special al Găgăuziei”. Astfel, odată cu acordarea autonomiei teritoriale s-a încheiat conflictul din 1989, ca-

¹⁶⁵ Recenzent – doctor-habilitat, profesor Valeriu MOȘNEAGA

re de două ori, în octombrie 1990 și în august 1991, era cît pe ce să se transforme într-un război civil. Soluționarea problemei găgăuze a depins de conflictul etnopolitic din Transnistria, care în vara anului 1992 a ieșit de sub control și s-a transformat într-un război în jurul orașului Bender / Tiraspol.

Unirea lingvistică (în baza limbii ruse), dar și politică (fragmentarea politică și constituțională a Moldovei) a minorităților naționale împotriva moldovenilor (probabil, cu excepția țiganilor) este relevată de faptul că în localitățile cu populație preponderent alolingvă, cum ar fi Găgăuzia, Județul Taraclia, majoritatea școlilor de toate gradele și organele administrative continuă după inerție de a funcționa în limba rusă, deși se pretinde că regiunile menționate reprezintă un fel de autonomii, cel puțin culturale, ale acestora.

În opinia cercetătorului Frunțașu, în contextul cedărilor unilaterale deliberate sau / și din lipsa de profesionalism, este deja, incorectă insistența guvernanților Republicii Moldova asupra caracterului unitar al statului, deoarece aceasta nu mai este valabilă odată cu stipularea dreptului de autodeterminare a UTA Găgăuzia și situației prezente a regiunii transnistrene.¹⁶⁶

În pofida tuturor exprimărilor negative, din partea unor cercetători totuși, Legea de autonomie a Găgăuziei, unii autori străini (Ș.Troebst, Germania) apare, pe fundalul situației extreme de încordare din Republica Moldova, apare ca o victorie spectaculoasă a rațiunii asupra tendințelor de acaparare a puterii de către vechile elite, o victorie rară în spațiul postsocietății, care a contribuit și la atenuarea conflictului transnistrean.¹⁶⁷

Astfel, pe teritoriul Republicii Moldova s-a admis crearea unei unități teritoriale autonome, care dispune astăzi de constituția sa proprie (Regulamentul Găgăuziei), de parlament (Adunarea Populară) și de un Guvernator (Bașcan). Toate acestea țin să reprezinte și să apere interesele găgăuzilor în Moldova și alte state. Găgăuzia cuprinde 1.831,5 km², ce constituie 5,4% din teritoriul Republicii Moldova. Pe acest teritoriu locuiesc 171.500 de oameni, dintre care 78,7% găgăuzi, 5,5% bulgari, 5,4% moldoveni, 5,0% ruși, 4,0% ucraineni și 1,3% reprezentanți ai altor etnii.

Relatățile făcute pînă acum ne determină să conchidem, că populația Găgăuziei, în comparație cu cea a Republicii Moldova, reprezintă un segment de electorat cu totul special, deaceia și manifestă o atitudine politică mai deosebită.

¹⁶⁶ Frunțașu Iu. *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002. / Cartier. – Chișinău, 2002, p.343.*

¹⁶⁷ Troebst Ș. *Autonomia Găgăuziei Republicii Moldova, un exemplu de soluționare a conflictelor etnopolitice. // Republica Moldova între Vest și Est: identitatea națională și orientarea europeană. – Chișinău, 2002, p.244.*

II. Abordările comportamentului electoral și racordarea lor la specificul democrațiilor postcomuniste.

Comportamentul electoratului, adică participarea / neparticiparea la alegeri, cât și opțiunea politică individului, motivele care l-au determinat să facă alegerea respectivă, poate fi caracterizat prin intermediul următoarelor abordări:

1) *Abordarea sociologică.* Ea explică că, opțiunea politică a cetățeanului în cadrul alegerilor este determinată nu de preferințele și simpatiile lui față de un oarecare candidat, ci de apartenența lui la un anumit grup social. Astfel, fiecare grup social asigură partidului politic, care-i reprezintă interesele, o bază stabilă de susținere electorală. Un așa model de comportament mai poartă denumirea de „expresiv”. Cel mai bine „teoria sociologică” caracterizează comportamentul electoratului în statele cu democrație liberală.¹⁶⁸

Cercetătorii occidentali Rokkan și Lipset au dezvoltat “teoria sociologică” a comportamentului electoral și anume punând bazele “modelului genetic” de formare a sistemelor de partid și a structurilor de preferințe electorale.¹⁶⁹ Tot ei au evidențiat câteva tipuri de clivaje care pot influența direct politica electorală dintr-o societate, și anume: a) între centru și periferie, b) între stat și biserică, c) între sat și urbă și d) între proprietari și muncitori. Însă, cele mai răspândite și accentuate clivaje ale societăților contemporane sînt cele de ordin economic, confesional și etnic.

2) *Abordarea socio-psihiologică.* Ceea ce servește drept obiect al solidarității alegătorilor este partidul și nu grupul social, ca în cazul “teoriei sociologice”. Predispunerea de a alege un anumit partid se formează în perioada socializării timpurii a individului. Iată de ce foarte des se întîmplă ca alegătorii să opteze pentru candidatul care a fost simpatizat și ales de părinții și chiar de bunicii săi. Uneori alegătorii nu refuză la “identificarea sa partiinică” chiar și în cazul cînd aceasta contravine intereselor sale reale. Ba chiar mai mult, indivizii pot atribui partidelor simpatizate unele calități care în mod vădit nu le corespund.

3) *Abordarea rațional-instrumentală.* Fundamental pentru această concepție este că fiecare cetățean votează acel partid, care în opinia lui îi oferă mai multe avantaje, perspective, beneficii etc.

În acest context, un rol impotan îl are atît factorul ideologic, cât și cel economic (dacă ai trăit bine votează partidul de guvernămînt, dacă nu -

¹⁶⁸ Голосов Г.В. Поведение избирателей в России: теоретические перспективы и результаты региональных выборов. // Полис, 2002, №4, с.29.

¹⁶⁹ Lipset S., Rokkan S. *Party Systems and Voter Alignments.* – New-York, 1967, citat după: Голосов Г.В. Поведение избирателей в России: теоретические перспективы и результаты региональных выборов. // Полис, 2002, №4, с.31.

opoziția). Teoria dată nu este lipsită de unele neajunsuri și neclarități. Spre exemplu, nu se cunoaște cu precizie suportul motivațional al individului în opțiunea sa: a) situația materială proprie (vot “egocentric”) sau b) starea economică generală a societății (vot “socio-tropic”).¹⁷⁰

Polemica se continuă în jurul următoarei probleme: ce este mai impotant pentru alegător – evaluarea rezultatelor activității anterioare a guvernării (votare “retrospectivă”) sau așteptările privind activitatea partidului politic în cazul realegerii lui (votare “perspectivă”).

Toate aceste abordări pot fi cu prisosință utilizate de specialiștii în domeniu pentru analiza, cât și pentru pronosticarea comportamentului electoratului în perioada alegerilor din statele Europei Occidentale și S.U.A. Cât despre statele postcomuniste nu ne grăbim să spunem același lucru.

Referindu-ne la “teoria sociologică” putem relata că instabilitatea și imprevizibilitatea statutului social al alegătorilor, cât și a simpatiilor lor electorale ne determină să facem concluzia că în statele cu democrație neconsolidată, cum ar fi și Republica Moldova, alegerea politică a cetățenilor se face ținând cont de factorii ideologici, de calitățile personale ale candidatului și nu în ultimul rând de factorul etnic. Cea de-a doua teorie, deasemenea, nu poate avea o valoare praxiologică pentru societatea moldovenească, deoarece fenomenul “identificării de partid” nu o caracterizează.

Cauza ar fi absența tradițiilor democratice, în special, referindu-ne la sistemul multipartidist. Comportamentul electoral în spațiul postcomunist s-ar racorda cel mai bine la “abordarea raționalistă”, avînd ca suport de bază aspectul economic, dar într-o oarecare măsură îmbinat cu cel ideologic.

În continuare, ne vom axa pe studiul direct al comportamentului electoral al populației Găgăuziei, ținînd cont, în special, de dimensiunile lui “participare” / “neparticipare”.

De obicei, alegerile și, în special, cele ale autorităților centrale ale statului (Președinte, Parlament) stimulează și mobilizează destul de puternic masele, deoarece cetățenii pot să se raporteze în mod direct la puterea politică și să-și exprime propria opinie în acest context. Însă, analiza rezultatelor alegerilor naționale din Republica Moldova ne aduce la cunoștință că Găgăuzia tinde să constituie o excepție de la această regulă. Dat fiind faptul că gradul de participare a electoratului găgăuz la alegeri, pe an ce trece devine tot mai mic. Deși acest moment nu este prezent permanent și participarea pasivă a găgăuzilor este doar o tendință și nu o regulă.

¹⁷⁰ *Голосов Г.В. Поведение избирателей в России: теоретические перспективы и результаты региональных выборов. // Полис, 2002, №4, с.34.*

Cercetătorii autohtoni consideră că un rol important în rata prezentării la urnele de vot a locuitorilor Găgăuziei în alegerile instituțiilor centrale a puterii de stat este poziția autorităților de la Comrat față de aceste alegeri și starea relațiilor dintre Chișinău și Gagauz-Yeri. Dacă indicele prezentării alegătorilor găgăuzi la alegeri este scăzut și destul de variat, nivelul de responsabilitate în timpul completării buletinelor de vot este lăudabil.¹⁷¹

Analizînd comportamentul alegătorilor de pe teritoriul Găgăuziei putem conchide că acest segment de electorat se caracterizează printr-o avansare a înlăturării populației de la procesul politic republican. Se resimt consecințele factorului etnic în atitudinea față de formațiunile politice unioniste și naționaliste și sprijinirea forțelor politice “proceseiste”. Din punct de vedere etnopolitic găgăuzii au o subordonare dublă: veriga cea mai puternică este între Comrat și Moscova, a doua, mai slabă, Comrat - Ankara.¹⁷²

În continuare, pentru un studiu mai amplu al comportamentului alegătorilor din Gagauz-Yeri, propunem să cercetăm manifestarea acestuia în cadrul alegerilor parlamentare care au avut loc în Republica Moldova după formarea autonomiei.

- *Alegerile parlamentare din 1994*. La alegerile parlamentare din 1994 populația autoproclamatei republici Găgăuze a participat în ultimul moment la scrutin. Autoritățile din Chișinău și din Comrat au găsit un limbaj comun și au convenit în a deschide oficial puncte pentru alegeri în localitățile din Găgăuzia, iar populația găgăuză fiind îndelungat îndepărtată de procesul politic din Republica Moldova, și-a expus poziția participînd și la alegerile parlamentare și la sondajul republican.¹⁷³

Populația Republicii Moldova a participat la scrutin în număr de 79,31%, iar în Găgăuzia la urnele de vot au venit circa 73,62% din numărul alegătorilor înscriși în liste. Comparînd rezultatele acestui scrutin cu cele ale alegerilor parlamentare de mai tîrziu, putem afirma că gradul de activism electoral a fost cel mai înalt. Faptul că acestea au fost primele alegeri parlamentare în condițiile edificării unui stat democratic, explică net acest fapt.¹⁷⁴

¹⁷¹ Moșneaga V., Rusnac Gh., Tănasă R. *Activismul electoratului Republicii Moldova (analiza politologică)*. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Partea XVIII. / USM. - Chișinău, 2002.

¹⁷² Frunțașu Iu. *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*. / Cartier. - Chișinău, 2002, p.343.

¹⁷³ *Vezi: Moșneaga V., Rusnac Gh. Republica Moldova. Alegerile parlamentare (1994) și geografia politică a electoratului*. / USM. - Chișinău, 1997.

¹⁷⁴ *Vezi: Electorala '94. Documente și cifre. Ediție a Comisiei Electorale Centrale*. / TISH. - Chișinău, 1994.

- *Alegerile parlamentare din 1998.* La alegerile din 1998 au participat 15 formațiuni politice și 59 candidați independenți. În Parlament au intrat patru formațiuni politice: Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, Blocul Electoral "Convenția Democrată din Moldova", Blocul Electoral "Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă" și Partidul Forțelor Democratice, care au acumulat respectiv câte 30,02%, 19,42%, 18,16%, 8,84%.

De această dată se constată un regres al activismului cetățenilor republicii, prezența la urnele de vot fiind de 69,12%. Pe cînd în cazul Găgăuziei observăm un fenomen curios. Locuitorii autonomiei au participat în număr de 70,59%, practic, de unica dată întrecînd prin gradul de participare media pe țară. Și mai curios este faptul că 70,20% din electoratul găgăuz și-au dat votul pentru Partidul Comuniștilor din Republica Moldova.¹⁷⁵

- *Alegerile parlamentare din 2001.* În Găgăuzia populația a participat la alegerile din 2001 în număr de 58,06% din numărul total al alegătorilor cu drept de vot, ceea ce reprezintă cu 9,44% mai puțin decît media participării electoratului pe țară. Făcînd analiza rezultatelor generale ale alegerilor în toate județele Republicii Moldova, observăm că gradul de participare a populației Găgăuziei la alegeri este cel mai scăzut, neincluzînd municipiul Chișinău, locuitorii căruia au participat la vot în măsură de 57,77%, ceea ce reprezintă cu 0,29% mai puțin decît în U.T.A. Găgăuzia.

Studiînd, însă, datele alegerilor anterioare, am observat că electoratul capitalei dintotdeauna a manifestat dezinteres față de alegeri, pe cînd Găgăuzia a cunoscut această ascendență de participare, în special la alegerile din acest an. Acest lucru îl putem explica prin aceea că populația Găgăuziei, se distanțează pe timp ce trece de la viața politică a Republicii Moldova, fiind dezinteresată de faptul cine va ajunge să guverneze țara.

La aceeași concluzie ajungem comparînd rezultatele obținute în toate județele republicii, astfel municipiul Chișinău și U.T.A. Găgăuzia, în ceea ce privește cel mai mic indice al participării, de județul Bălți (66,61%), adică cu 8,55% mai mult decît în Găgăuzia și cu 0,91% decît media pe țară. Decalajul indicilor de participare în tre aceste două județe este destul de mare.

Cel mai activ au participat la votare locuitorii județului Taraclia, numă-rînd 77,11% din numărul total al alegătorilor cu drept de vot ai județului, ceea ce reprezintă cu 9,59% mai mult decît media pe republică și cu 19,05% mai mult decît în Găgăuzia.

Aceste date sînt destul de comunicative, în sensul că pe teritoriul Județu-lui Taraclia locuiesc preponderent bulgari. La rîndul lor bulgarii au avut și ei

¹⁷⁵ *Vezi: Electorala '98. Documente și cifre. Ediție a Comisiei Electorale Centrale. / TISH. – Chișinău, 1998*

tendinșe de a obține o autonomie, dar observăm acum în baza rezultatelor alegerilor din 2001, că ei dau un exemplu elocvent de participare politică activă și interes față de viața politică a republicii.¹⁷⁶

Pentru a face o analiză mai completă facem o mică retorsiune în timp și aducem la cunoștință că la alegerile prezidențiale din 1996, turul II, populația găgăuză a participat în număr de 70,45%, iar la cele parlamentare din 1998 în număr de 70,59%. Deci în decurs a trei ani de zile indicele participării electoratului găgăuz la vot a scăzut cu circa 12%.¹⁷⁷

Aceste date ne vorbesc despre unicul fapt, crearea autonomiei găgăuze, a determinat înstrăinarea populației acesteia de treburile publice ale țării, concentrându-și interesul asupra activității autorităților proprii.

Deși această afirmație poate fi combătută, dacă aducem în exemplu situația de creată la alegerile Guvernatorului (Bașcanului) și Adunării Populare (Gagauz Toplușu) a Găgăuziei din anul 1999. Astfel, nici o formațiune politică nu a fost înregistrată din U.T.A. Găgăuzia, în special avînd în vedere stipularea de 5000 de membri și reprezentativitate în 2/3 din județe, pe cînd comuniștii s-au bucurt de o popularitate indiscutabilă. Pe de altă parte, faptul că populația a fost pasivă în timpul desemnării, în 1999, a Guvernatorului general (bașcanului) și a celor 35 de deputați în Adunarea Populară, prezentînduse 53% de alegători și fiind necesar turul doi de scrutin pentru a alege guvernatorul și peste jumătate din deputați, demonstrează gradul scăzut al unui naționalism găgăuz coerent și susținut de mase.

Naționalismul existent este mai degrabă al elitelor, alimentat de ruși și vehiculat în mediul populației atunci cînd este necesar de asigurat susținerea populară pentru pozițiile privilegiate de clan și de grup.

Dar prin exersarea propriului naționalism, minoritățile naționale preferă să “naționalizeze” agenda politică moldovenească, decît democratizarea acesteia, atenția fiind concentrată în altă parte decît transformările democratice. Această practică, cu regret, a devenit un element instituit în tradiția politică a țării și contribuie la procesul de fragmentare a statalității Republicii Moldova, fapt care, în ultimă instanță, frînează tranziția democratică a țării.¹⁷⁸

III. Interdependența “sistem electoral - element etnic”.

În urma relatărilor efectuate, observăm că elementul etnic, totuși, are o conotație semnificativă în manifestarea comportamentului politic al electora-

¹⁷⁶ *Vezi: Electorala '2001. Documente și cifre cu privire la alegerile Parlamentului Republicii Moldova. / Comisia Electorală Centrală. – Chișinău, 2002.*

¹⁷⁷ *Vezi: Electorala '96. Documente și cifre. Ediție a Comisiei Electorale Centrale. / TISH. – Chișinău, 1997.*

¹⁷⁸ *Ibidem, p.344.*

tului, iar modul în care se petrec alegerile poate să minimizeze importanța politică a etnicității și viceversa. De aceea, se recomandă ca alegerile naționale să anticipeze pe cele locale și regionale, în rezultat influența factorului etnic se va reduce considerabil.¹⁷⁹

Un alt remediu în acest sens este oferit de politologul Horowitz. În opinia lui societățile ce se caracterizează printr-o sciziune accentuată a etnicității sînt capabile să creeze sisteme de partid, care ar contribui și mai mult la intensificarea conflictelor etnice. În statele unde atașamentul etnic este puternic, partidele politice, deseori, sînt organizate la fel după principii etnice. Ba chiar mai mult, este suficient ca un partid politic să-și acseze activitatea ținînd cont de factorul respectiv, căci celelalte îi urmează exemplul. În această ordine de idei, problema-cheie constă în faptul că, în cazul înregistrării unei astfel de situații, distribuirea voturilor la alegeri, în mare măsură, se corelează cu componența etnică a populației.¹⁸⁰

Iată de ce un rol important în diminuarea riscului de apariție și dezvoltare a unei probleme de acest ordin, îl are selectarea corectă a tipului de sistem electoral. Sistemul proporțional, de regulă, diminuează numărul mare de mandate în organul legislativ, pe care îl poate obține partidul cîștigător, decît în sistemele care funcționează în conformitate cu principiul: postul îl obține primul (first-past-the-post electoral rules). Incotestabil devine faptul că sistemul electoral proporțional este mai democratic și mai tolerant decît cel majoritar și este binevenit pentru Republica Moldova, ținînd cont de spectrul etnic variat.

În același timp, sistemul proporțional nu este lipsit de unele neajunsuri. Spre exemplu, el predispune la fragmentarea sistemului de partid și poate duce la situația ca fiecare grup etnic să fie reprezentat de partidul propriu, și invers, fiecare partid politic să fie susținut de membrii unui singur grup etnic. Astfel, una dintre cele mai importante funcții a partidelor politice, cea de integrare a intereselor membrilor societății, nu se realizează. Totodată, alegătorii au tendința de a-și oferi votul aceluia partid politic cu care se identifică și nu are importanță ce candidat ar înainta acest partid.

Sistemul majoritar stimulează formarea coalițiilor ce se bazează mai mult pe susținerea maselor largi în deosebi în perioada premergătoare alegerilor, formîndu-se din mai multe partide politice care au o bază polietică variată.

¹⁷⁹ Хесли В.Л. Национализм и пути разрешения межэтнических противоречий. // Полис, 2002, №2.

¹⁸⁰ Horowitz D.L. *Ethnic Groups in Conflict*. - Berkley, 1985, citat după: Хесли В.Л. Национализм и пути разрешения межэтнических противоречий. // Полис, 2002, №2.

Însă, în cazul, cînd o majoritate simplă obținută la alegeri oferă partidului cîștigător posibilitatea formării unei majorități absolute și, respectiv controlul asupra formării și funcționării structurilor executive și administrative din stat, există pericolul real ca minoritățile să fie totalmente excluse din procesul decizional. Iată de ce, pentru a evita o asemenea desfășurare a evenimentelor este oportun să se stabilească la nivel de lege componența etnică a legisturii și deasemenea repartizarea funcțiilor organelor executive în conformitate cu criteriul reprezentativității tuturor grupurilor etnice din statul respectiv. Desigur, principiile concurențialității și meritocrației, atît de necesare unei veritabile democrații, vor fi respectate, dar selectarea se va face între membrii unui grup etnic concret.

Așadar, observăm că intensitatea influenței factorului etnic depinde în mare măsură de selectarea corectă a tipului de system electoral. Și dacă Republica Moldova s-a determinat corect în acest sens, faptul dat nu înseamnă că problema a fost depășită. Manifestarea electoratului găgăuz în cadrul alegerilor naționale din țară rămîne să fie de natură specifică.

Bibliografie:

Fruntașu Iu. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002). / Cartier. – Chișinău, 2002.

Moșneaga V, Rusnac Gh., Tănasă R. Activismul electoratului Republicii Moldova (analiza politologică). // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII. / USM.- Chișinău, 2002.

Moșneaga V., Rusnac Gh. Republica Moldova. Alegerile parlamentare (1994) și geografia politică a electoratului. / USM. – Chișinău, 1997.

Troebst Ș. Autonomia Găgăuziei Republicii Moldova, un exemplu de soluționare a conflictelor etnopolitice. // Republica Moldova între Vest și Est: identitatea națională și orientarea europeană. – Chișinău, 2002.

Голосов Г.В. Поведение избирателей в России: теоретические перспективы и результаты региональных выборов. // Полис, 2002, № 4.

Хесли В. Л. Национализм и пути разрешения межэтнических противоречий. // Полис №2, 2002.

ИМИДЖ ПОЛИТИЧЕСКОГО ЛИДЕРА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ

Валентина СТАН
Республика Молдова, Кишинев
Молдавский госуниверситет
факультет международных отношений,
политических и административных наук,
кафедра политологии
доктор, старший преподаватель

Александр ЕЖОВ
Республика Молдова, Кишинев
Молдавский госуниверситет
факультет международных отношений,
политических и административных наук,
магистрант

This article presents a theoretical study of image of a political leader. The authors analyzed the different types of image and compared them with political situation in Republic Moldova.

Особый интерес к имиджу политического лидера, аспектам избирательной кампании стал актуальной характеристикой современного электората. В начале 90-х годов Республика Молдова впервые столкнулась с проблемами формирования эффективного имиджа политического лидера, когда начали применять западные избирательные технологии.

Было осмыслено, что одним из важнейших условий ведения эффективной избирательной кампании является формирование привлекательного имиджа политика. Так, известный американский имиджмейкер, руководитель избирательной кампании президента США Р.Никсона, говорил что: «избиратель реагирует на имидж, а не на человека. Значение имеет не то, что есть, а то, что проецируется, и не столько то, что проецируется, сколько то, как избиратель воспринимает. Потому мы должны менять не человека, а производимое им впечатление».¹⁸¹

Новый лидер независимого суверенного государства Республики Молдова понимает, что для достижения, удержания и осуществления

¹⁸¹ Деркач А.А. *Политическая психология*. – Москва: Академический проект, 2001, с.567.

властных полномочий он должен обладать определенными качествами, некой «аурой, которая обволакивает все предметы сознания и несет на себе яркий отпечаток субъективного восприятия действительности»¹⁸², и которая будет узнаваема, и положительно одобрена избирателями.

В настоящее время уже не вызывает сомнений, что у населения складываются определенные «образы» игроков политической сцены. Для анализа феномена имиджа политического лидера и для его концептуального изложения большое значение имеет определение понятий «имидж» и «образ».

С этимологической точки зрения «имидж» определяется как внешний аспект предмета, субъекта, как способ существования.¹⁸³ Политологический словарь определяет имидж как «образ какого-нибудь деятеля, организации в классовом сознании; совокупность приемов, способ для целенаправленного создания определенного образа».¹⁸⁴ Тем самым ставится знак равенства между иностранным словом «имидж» и русским синонимом «образ».

Российские ученые Е.Малкин и Е.Сучков противопоставляют понятия «имидж» и «образ». Говоря об имидже кандидата, они имеют в виду его внешний вид, манеру держаться и говорить и т.д. Под образом же кандидата российские ученые понимают представление о нем, которое формируется в сознании избирателей.¹⁸⁵ Итак, они делают вывод, что «образ» и «имидж» политика связаны между собой, но далеко не тождественны.

Российский ученый В.В.Смолякова определяет имидж как «определенный набор желаемых характеристик удовлетворяющих требованиям основной части населения»¹⁸⁶, а профессор В.Н.Лавриненко считает, что «имидж политического лидера это результат сознательного и целенаправленного конструирования облика»¹⁸⁷.

¹⁸² Дурдин Д.М. «Образ» политического лидера и возможности его изменения. // *Полис*, 2000, №2, с.133.

¹⁸³ ДЕХ.- *Bucuresti*, 2000.

¹⁸⁴ Астахов В.И. *Политологический словарь*. - Харьков, 1997, с.69.

¹⁸⁵ См. Малкин Е., Сучков Е. *Основы избирательных технологий*. - Москва, 2002, с.97.

¹⁸⁶ Смолякова В.В. *Имидж политического лидера в структуре коммуникативного пространства*. // *Вестник Моск. Ун-та, сер.18, Соц. и Пол.* 2000, №2, с.102.

¹⁸⁷ Лавриненко В.Н. *Политология*. – Москва: Юнити, 1999, с.266

Формирование эффективного политического имиджа представляет собой непростой и длительный процесс, зависящий от многих факторов. Имиджу политического лидера должны быть свойственны:

- 1) Черты победителя.
- 2) Черты отца. Ещё З.Фрейд говорил о том, что «масса просто нуждается в лидере, как семейство нуждается в отце».¹⁸⁸
- 3) Открытость и правдивость. Политический лидер должен формировать открытый и правдивый имидж о себе, основанный на формуле «легче выстроить новый имидж, чем исправлять подпорченный».

В тоже время нельзя допустить следующих ошибок:

- 1) Эффекта пессимизма. Специалисты заявляют, что пессимисты винят в своих проблемах окружающих, а оптимисты ищут выход из сложившейся ситуации.
- 2) Эффекта «бумеранга». Необходимо избегать деструктивной критики оппонента, так как это может привести к конфликтной ситуации, которая негативно повлияет на имидж.
- 3) «Расслабления» аудитории. Завоевать доверие аудитории поможет апелляция к наиболее «острым» проблемам.¹⁸⁹

Имидж обязательно должен вызывать симпатию и доверие. В имидже идеализируются наиболее выгодные черты. Но важно помнить, что разрыв между реальной личностью и имиджем политического лидера должен быть минимальным. Имидж политического лидера складывается из различных элементов, которые обязательно нужно учитывать при формировании имиджа¹⁹⁰:

Таблица 1. Элементы имиджа и факторы его формирования

¹⁸⁸ Деркач А.А. *Политическая психология*. – Москва: Академический проект, 2001, с.574.

¹⁸⁹ Смолякова В.В. *Имидж политического лидера в структуре коммуникативного пространства*. // Вестник Моск. Ун-та, сер.18, Соц. и Пол., 2000, №2, с.102.

¹⁹⁰ Жуков В.И., Краснов Б.И. *Общая и прикладная политология*. – Москва: Союз, 1997, с.914.

Сложившиеся эмоциональные стереотипы
--

Стиль деятельности
Харизма опыта

В качестве примера можно привести некоторые классификации имиджа политического лидера.

Так, по мнению российского политолога Ф.Н.Ильянсова, достаточно отчетливо выделяется объективный, субъективный и моделируемый имидж.¹⁹¹

Объективный, или реальный имидж – это впечатление о политическом лидере, которое есть у окружающих. Субъективный имидж – это представление политического лидера о том: «кто и каков он из себя есть в глазах избирателей». Тот имидж, который пытаются создать имиджмейкеры, называется моделируемым.

В соответствии с функциональным применением имиджа современная политическая наука выделяет следующие виды имиджа¹⁹²:

Отражаемый «зеркальный». Это имидж, что соответствует представлению политического субъекта о самом себе. Человек как будто смотрит на себя в зеркало и медитирует. Как правило, этот тип имиджа – положительный, потому что психологически субъект выдвигает на первый план только то, что положительно. Недостаток этого типа это минимализация мнений из вне.

Текущий. Характеризуется представлением извне о политическом субъекте. Это могут быть мнения избирателей, клиентов, масс-медиа и др. Главной целью, в этом случае становится не столько формирование положительного имиджа, сколько правдивого и реального.

Желаемый. Этот тип имиджа отражает цель, к которой стремится политический субъект. Он важен в первую очередь. О целях субъекта еще ничего не известно, но желаемый образ может быть представлен как единственно возможный.

Корпоративный. Это образ всей организации и ни какого-либо ее сегмента или ее действия в отдельности. Он охватывает, в том числе и репутацию, престиж организации, успехи, степень стабильности. Этот тип имиджа важен, особенно для государства, государственных заведений, партий и общественно-политических организаций.

¹⁹¹ Ильянсов Ф.Н. Политический маркетинг, или как «продать» вождя. // Понимание, 1997, №5, с.91.

¹⁹² Почепцов Г.Г. Имиджмейкер как профессия. - Киев, 2000, с.113.

Многообразный. Это имидж, формируется при помощи определенного числа независимых компонентов вместо одной единственной структуры. В данном случае отрицательный образ хотя бы одного единственного компонента может повлиять на имидж в целом.

В контекстуальном применении на политический имидж влияет сфера и область деятельности политика. Таким образом, существует: имидж Президента, имидж депутата, имидж министра и т.д. Этот критерий может быть употреблен и в более узких областях, в зависимости от специализации, и от должности.¹⁹³

В специальной литературе мы можем найти и другие типы политического имиджа:

- *положительный имидж* - это имидж, который политический субъект стремится себе создать. Представляет собой политически проверенный имидж, который не появляется спонтанно. Это результат громадной работы. Он может быть определен как результат, как финальная фаза желанного имиджа;

- *отрицательный имидж.* Представляет политический имидж, созданный политическими оппонентами, конкурентами, врагами. Тип имиджа сознательно реализованный, а не спонтанный¹⁹⁴.

Украинский ученый Г.Г.Почепцов различает две категории политического имиджа:

- идеальный политический имидж: то к чему надо стремиться, добиваться;

- реальный политический имидж: то, что существует на самом деле¹⁹⁵.

Оригинальную типологизацию политических лидеров предлагает Р.-Ж.Шварценберг:

«Герой». Этот тип имиджа соответствует суперличности, идолу.

«Свой человек». В этом случае политический лидер непретенциозен, справедлив, желает служить обществу.

«Харизматический лидер». Его главная цель понравиться окружающим.

«Отец отечества». Он мудр, умен, суров, но справедлив¹⁹⁶.

Как видим, в этой классификации представлено несколько типов имиджа политического лидера, серьезно различающихся между собой.

¹⁹³ *ibidem*, с.119.

¹⁹⁴ www.spb.ru/polit/referat/19.12.2001

¹⁹⁵ Почепцов Г.Г. *Имидж и выборы.* - Киев, 1997, с.6.

¹⁹⁶ См. Морозова Е. *Технологии избирательной кампании.* // *Власть*, 1995, №10, с.29-30.

За каждым из этих типов стоят не только разные по характеру и своим качествам люди, но и разные типы действий, разные политические линии поведения.

Российские ученые В.И.Жуков и Б.И.Краснов считают, что имидж любого политического лидера соответствует одному из распространенных образов – архетипов¹⁹⁷:

1. «Мудреца», обладающего тайным знанием;
2. «Воина-защитника» («доброго молодца»);
3. «Доброго царя - кормильца»;
4. «Слуги народа» («борца за справедливость»).

Перечисленные архетипы имеют свою схему поведения, свои характерные черты. Лидер должен иметь в своей биографии такие жизненные эпизоды, которые соответствуют образам – архетипам. Например, «добрый царь» - всегда борется со злыми противниками, он преодолевает их козни и побеждает. Его победу поддерживает народ.

Интересная типология имиджа политического лидера предложена американским исследователем С.Бэсс, в которой лидеры классифицируются в зависимости от стиля их работы¹⁹⁸:

1. Авторитарный имидж политического лидера. Лидер говорит лаконично и четко, любит отдавать команды, властен, стремится сосредоточить в своих руках все рычаги власти.

2. Демократический имидж политического лидера отличается тактичностью, уважительностью, стремится приобщить каждого к максимальному участию в делах группы.

3. Невмешивающийся лидер. Он избегает проблем и конфликтов, его позиция – незаметное пребывание в стороне от группы. Такого человека вообще трудно назвать лидером.

Политическая история Республики Молдова как и вся современность представили нам все модели имиджа описанные выше. Но то, что хорошо для Запада не обязательно должно быть выгодно и для нас. Актуальная ситуация в которой больше половины жителей лишены средств существования, чувствуют себя сиротами и нуждаются в «отце нации», который должен заботиться обо всех, и никого не должен обходить своей жалостью¹⁹⁹.

¹⁹⁷ Жуков В.И., Краснов Б.И. *Общая и прикладная политология*. – Москва: Союз, 1997, с.914.

¹⁹⁸ Наумова С.А. *Что надо знать о политике*. – Москва: Гост Мирос, 1997, с.103.

¹⁹⁹ Seacord S. *Public Relations Marketing: making a splash without much cash*. - Oasis Press, 1999, p.133

Однако современные политические реалии в Молдове диктуют появление новых типов политического имиджа:¹⁷

Лидер-герой (мученик) - (И.Илашку)

Лидер-миллионер (И.Стурза)

Блудный сын – (Д.Брагиш)

Хозяйственник - (С.Урекяну)

Лидер–герой – такой лидер, который появляется на политической сцене в самые сложные, судьбоносные периоды истории. На Западе последними политиками такого типа были Д.Эйзенхауэр и Ш. де Голль²⁰⁰.

В Республике Молдова этот тип имиджа политического лидера, с некой оговоркой, а именно лидер–мученик может быть отнесен к румынскому сенатору И.Илашку. Он в течение девяти лет был политическим заключенным сепаратистского режима Тирасполя, был жертвой политики проводимой Кишиневом и Кремлем²⁰¹.

Лидер–миллионер является представителем технократической элиты, с солидными банковскими счетами, как в стране, так и за рубежом. Примером может послужить И.Стурза. Во время избирательной кампании 1998 года, он становится центральной фигурой ряда скандальных публикаций в национальной прессы²⁰².

Имидж «блудного сына» был характерен Д.Брагишу во время досрочных парламентских выборов в феврале 2001 года. Роль «брошенного отца» соответственно принадлежала президенту П.Лучинскому, который на тот момент преодолевал кризис имиджа²⁰³.

Имидж «хозяйственника» соответствует фигуре мэра города Кишинэу С.Урекяну²⁰⁴.

На основе анализа имиджа политического лидера можно сделать следующие выводы:

- политический имидж представляет собой очень сложный феномен, в который вовлечены многие факторы: это и традиции, и уклад

¹⁷ Peru A. *Dimensiuni simbolico-mitologice în conceptul elaborării imaginii politice. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXIII. – Chişinău, 2003, p.93.*

²⁰⁰ Лавриненко В.Н. *Политология. – Москва: ЮНИТИ, 1999, С.266.*

²⁰¹ Peru A. *Dimensiuni simbolico-mitologice în conceptul elaborării imaginii politice. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXIII. – Chişinău, 2003, p.94.*

²⁰² Peru A. *Op. cit. p.97.*

²⁰³ Peru A. *Op. cit. p.99.*

²⁰⁴ Peru A. *Op. cit. p.99-100.*

жизни, это и уровень политической культуры и в особенности национальной психологии и т.д;

- качественный и устойчивый имидж должен базироваться на глубокой профессиональной компетентности и богатом политическом опыте;

- имидж складывается в массовом сознании и имеет характер эмоционально окрашенного стереотипа;

- формирование имиджа не должно происходить спонтанно, потому что имидж – это результат работы специалистов;

- имидж должен отражать ожидание социальных групп;

- имидж должен соединить два начала: что на самом деле представляет собой лидер, и что думают о нем окружающие²⁰⁵;

- тип имиджа, выбранный политическим лидером, должен соответствовать ожиданиям электората.

Библиография:

Peru A. Dimensiuni simbolico-mitologice în conceptul elaborării imaginii politice. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXIII. – Chişinău, 2003.

Seacord S. Public Relations Marketing: making a splash without much cash. - Oasis Press, 1999.

Астахова В.И. Политологический словарь. - Харьков, 1997.

Деркач А.А. Политическая психология. – Москва: Академический проект, 2001.

DEX. - Bucuresti, 2000.

Дурдин Д.М. «Образ» политического лидера и возможности его изменения. // Полис, 2000.

Жуков В.И., Краснов Б.И. Общая и прикладная политология. – Москва: Союз, 1997.

Ильянсов Ф.Н. Политический маркетинг, или как «продать» вождя. // Полис, 1997.

Лавриненко В.Н. Политология. – Москва: ЮНИТИ, 1999.

Малкин Е., Сучков Е. Основы избирательных технологий. – Москва, 2002.

Морозова Е. Технологии избирательной кампании. // Власть, 1995.

Наумова С.А. Что надо знать о политике. – Москва: Гост Мирос, 1997.

²⁰⁵ См. подробно: Жуков В.И., Краснов Б.И. *Общая и прикладная политология.* – Москва: Союз, 1997, с.911-912.

Почепцов Г.Г. Имиджмейкер как профессия.- Киев, 2000.
Почепцов Г.Г. Имидж и выборы.- Киев, 1997.
Смолякова В.В. Имидж политического лидера в структуре комму-
никативного пространства. // Вестник Моск. Ун-та, сер.18, Соц. и Пол.,
2000, №2.

SOCIALIZAREA POLITICĂ A STUDENȚILOR: PROBLEME ȘI TENDINȚE²⁰⁶

Galina ȚURCAN
Republica Moldova, Chișinău
Academia de Studii Economice din Moldova
catedra Filosofie și politologie
lector superior

This article describes the aspects of the political socialization of students' youth in conditions of transition from totalitarianism to democracy, the conditions for the political formation of the young generation, which differs from the older generation with its identities and distinguishing features. The role of political socialization for the formation of democratic political culture of students is analyzed and the importance of political socialization of students, its problems and perspectives are pointed out.

Pentru funcționarea reală a democrației este necesară existența culturii politice civice și deci, se impun schimbări majore în cultura politică a cetățenilor din Republica Moldova. Unul dintre factorii considerabili ai formării culturii politice este socializarea politică, a cărei importanță este incontestabilă la etapa actuală, când societatea trebuie să înfăptuiască procese de socializare politică activă „pentru a oferi suporturi psihologice și atitudinale regimului democratic”²⁰⁷. Însuși ritmul procesului de democratizare din Republica Moldova depinde în mare măsură de natura procesului socializării politice, care îl poate favoriza, sau din contra, încetini.

Socializarea politică este procesul de asimilare de către cetățeni a unui anumit volum de cunoștințe despre domeniul politic, a unui ansamblu de atitudini politice și civice, necesare pentru dezvoltarea și funcționarea unui regim politic. Prin procesul de socializare politică se formează și se dezvoltă personalitatea politică, prin el „indivizii și grupurile sociale preiau selectiv și asimilează cultura politică, acceptă și interiorizează normele și valorile poli-

²⁰⁶ Recenzent – doctor, profesor Ion SANDU

²⁰⁷ Fulga G. Schimbare socială și cultură politică. – București, 2000, p.221.

tice, rolurile și modelele de comportament politic”²⁰⁸. Principalele sarcini ale socializării politice sunt: acumularea și transmiterea de elemente ale culturii și conștiinței politice; crearea condițiilor favorabile pentru acumularea experienței politice necesare; schimbarea unor elemente ale culturii politice ca factor al dezvoltării sistemului politic. O socializare politică reușită satisface necesitățile persoanei de a fi cetățean.

Termenul de „socializare politică” este puternic corelat și cu cel de „educație politică”. Însă procesul de socializare politică este mai larg decât cel de educație politică, deoarece în procesul educației se încearcă implementarea doar a acelor valori, norme și tradiții, pe care dorește să le implementeze fie un individ, fie un grup social, fie societatea în întregime. Iar în procesul socializării politice individul asimilează și comportamente, pe care societatea nu ar dori ca el să le asimileze, deoarece socializarea este relativ spontană, iar influența mediului înconjurător nu este tot timpul cea prevăzută. Individul poate să deprindă și modele negative de comportament. La fel, pe măsură ce persoana se maturizează, ea devine tot mai independentă în vederea alegerii valorilor politice.

Unul dintre obiectivele majore ale socializării politice îl constituie realizarea continuității, transmiterea unui set stabil de valori politice de la o generație la alta. Dar în perioada de trecere de la regimul totalitar la cel democratic, care reprezintă o schimbare destul de bruscă și radicală, are loc restructurarea sistemului de valori, schimbarea și înlocuirea multor valori și această continuitate este în mare parte întreruptă. Respectiv, tinerii trebuie să însușească valori democratice, care nu sunt încă bine înrădăcinate în societate. Iar pentru persoanele adulte și cele de vârstă a treia se impune în primul rând re-socializarea politică, deprinderea unor norme și valori noi și suprimarea multor dintre cele vechi. Este destul de dificil pentru maturi să se reorienteze, deoarece cu cât este mai bogată experiența socială a personalității, cu atât mai greu se adaptează ea la condiții socio-politice noi.

Anume de aceea, speranța de transformare democratică a societății este în mare măsură legată de tineret, a cărui experiență socială este încă mică. Tineretul nu este marcat de valorile societății totalitare și poate să le asimileze mai ușor pe cele ale culturii politice democratice. Acest grup demografic constituie o potențială putere socio-politică, care poate să devină pilonul transformărilor democratice din societate, să se manifeste ca o forță progresivă. În același timp, tinerilor le este propriu radicalismul și receptivitatea ridicată față de ideologii utopiste și lozinci dogmatice, deci, ei pot să devină și o forță problematică, regresivă. Aceasta depinde în mare măsură de caracterul forțe-

²⁰⁸ Radu R. *Cultura politică*. – București, 1994, p.157.

lor care încearcă să atragă după ele tineretul. Astfel, din perspectiva maleabilității politice sporite a tineretului, procesul de socializare politică, prin care se asimilează cunoștințe, norme și valori politice poate să reprezinte o barieră în calea manipulării politice a tinerilor de către partide și politicieni demagogi.

Procesul de socializare politică a tineretului din Republica Moldova are loc într-o perioadă destul de complicată, în cadrul căreia se produc schimbări majore în sistemul politic, se realizează trecerea la economia de piață, iar criza se face resimțită în toate sferele vieții sociale. Relativ la condiția tinerilor în această perioadă, unii autori consideră că ei „sunt tot mai confuși, derutați și debusolați, primind semnale și comenzi contradictorii din partea societății, a instanțelor de socializare și formatoare de opinie, spre exemplu ceea ce era considerat înainte „bine” și „dezirabil”, astăzi a devenit „rău” sau cel puțin „neadecvat”, „neindicat”, „nepotrivit”, „neprofitabil” etc.”²⁰⁹. Astfel, de exemplu, unele instituții de socializare și de control social promovează ordinea, conformismul, obligativitatea, iar realitatea economiei de piață cere independență, risc, avantaj. De aici decurge „ambivalența atitudinală și comportamentală a tinerilor, confrunțați să opteze între sisteme valorice și normative ambigue și chiar contradictorii între ele”²¹⁰.

Cu aceleași probleme se confruntă și unul dintre mai importante și înstruite subgrupe de tineret – studențimea. Studențimea de azi va constitui grupul intelectual, profesional și social-politic cel mai activ al societății de mâine. Studenții constituie viitoarea elită a societății și de aceea cultura politică și condițiile de socializare a studenților trebuie să constituie un obiectiv major al cercetărilor științifice. Potențialul intelectual pe care îl posedă studenții și rolul pe care îl vor avea pe viitor în societate, trebuie să transforme problema socializării lor politice într-o problemă majoră, de ordin statal.

Problema socializării politice, inclusiv a socializării politice a studenților și problema formării culturii politice civice prezintă interes atât pentru cercetătorii din alte foste republici sovietice²¹¹, cât și pentru cei din Republica

²⁰⁹ Petre I., Balica E., Banciu D. *Tineret, norme și valori. Repere pentru o sociologie a tineretului*. – București, 2002, p.9-10.

²¹⁰ *ibidem*, p.224.

²¹¹ *A se vedea: Гомеров И.Н. Политическая культура. - Новосибирск, 2001; Ковалёва А.И., Луков В.А. Социология молодежи: теоретические вопросы. - Москва, 1999; Пирожников В.Г. Социализация студенческой молодежи в условиях становления новой российской государственности. - Астрахань, 2000; Шереги Ф.Е., Харчева В.Г., Сериков В.В. Социология образования: прикладной аспект. - Москва, 1997.*

Moldova²¹². Totuși, problema socializării politice a studenților este deocamdată slab reflectată în literatura de specialitate.

Socializarea politică a unei persoane începe în copilărie și continuă pe parcursul întregii vieți. De scopurile socializării politice și de gradul de realizare a lor depinde faptul, dacă o persoană va deveni un cetățean activ al țării sale, sau va fi pasivă din punct de vedere politic. În dependență de statusurile și rolurile pe care le au indivizii în cadrul sistemului social, socializarea politică parcurge etape și forme diferite. Iar căile de socializare politică ale unei persoane depind de mediul de formare intelectuală a ei, de mediul moral și religios în care este elevată persoana. Evident, natura procesului de socializare politică în anumite țări și în anumite perioade este influențată de specificul dezvoltării sociale, de particularitățile sistemului politic, de tipul regimului politic.

Până a se înscrie la o facultate, studenții deja au parcurs unele etape ale procesului de socializare politică, în primul rând în familie. Iar perioada de instruire într-o instituție superioară de învățământ poate fi vizată ca o etapă specifică a socializării, inclusiv a socializării politice. În această perioadă tânărul este influențat de mai mulți agenți ai socializării politice. Evident, printre cei mai influenți sunt grupurile neformale din care fac parte; mijloacele de informare în masă, mai puțin – familia. Dar se adaugă încă un puternic factor socializator – studiarea științelor politice.

Procesul de socializare politică a studențimii în perioada de democratizare a societății se confruntă cu mai multe probleme. În primul rând, socializarea politică se efectuează în condițiile în care sistemul precedent de valori a fost discreditat, iar valorile noi, democratice nu au devenit încă dominante în conștiința cetățenilor. Deci, pentru a eficientiza procesul de socializare politică, societatea trebuie să depună un efort deosebit de mare prin diferite instituții statale și nonstatale pentru constituirea unui sistem nou de valori democratice, care poate constitui un fundament pentru realizarea consensului dintre diferite grupuri ale societății. Doar existența valorilor comune, general acceptate în societate, poate contribui la identificarea din partea cetățenilor cu un

²¹² *A se vedea: Sandu I., Colațchi A. Cultura politică: abordări conceptuale și specificul ei în Republica Moldova. // Analele USM, seria: științe socioumanistice, vol. II, Chișinău, 2002, p.103-107; Stan V. Căile, formele și metodele socializării politice a individului în familie. // Analele USM, seria: științe socio-umane, Chișinău, 1998, p.213-216; Țurcan V., Rusnac Gh. Studentul în sistemul culturii politice. // MOLDOSCOPIE (probleme de analiză politică), partea XXI. - Chișinău, 2003, p.9-47; Шубина С. Проблема становления процесса политической социализации в странах постсоветского пространства. // Analele USM, seria: științe socio-umanistice, vol. II, Chișinău, 2002, p.169-174.*

anumit sistem politic, la apariția încrederii în procedurile și rezultatele acestui sistem. Printre aceste valori se numără pluralismul politic, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, apărarea libertăților și intereselor indivizilor, ceea ce este stipulat în Constituția Republicii Moldova.

Vizibilul decalaj dintre declarații și realitate poate cauza pierderea încrederii față de instituțiile politice și ce este și mai rău, pierderea interesului față de politică din partea studenților. Iar incertitudinea adulților, inclusiv a profesorilor în ceea ce privește valorile și normele se pot face resimțite de către studenți și influența negativ gradul de respect al studenților față de ei. Pentru succesul socializării politice a studenților este foarte important că aceste persoane adulte cu care se întâlnesc studenții în procesul socializării să fi înșușit deja valorile și normele culturii politice civice, să fie de acord cu ale, pentru a le putea transmite mai departe. Desigur, socializarea politică nu se realizează doar prin acordul obiectului socializării cu subiectul, dar și prin dezacord, prin discuții. Totuși, ar fi extrem de dificil de a adera la un anumit tip de cultură politică în cazul unui dezacord total cu cei din jur, cu agenții socializării politice.

Socializarea politică a studențimii în perioada de democratizare a societății este marcată și de un grad înalt de lipsă de continuitate în transmiterea experienței în vederea participării și a comportamentului politic. Modelele vechi de comportament și participare politică nu corespund noii realități, iar modelele noi se constituie și se asimilează destul de încet. Din aceste considerente devine actuală problema instruirii politice. Este necesară studierea și însușirea experienței politice a țărilor democratice, studierea funcționării sistemelor politice și a posibilității de a le influența, de a realiza interesele personale și de grup, de a rezolva conflictele sociale.

Aici intervine o altă problemă a socializării politice a studenților – necesitatea schimbării modelului socializării. Acest lucru necesar este dificil de realizat, mai ales, că de multe ori profesorii și studenții sunt purtători a două modele de socializare diferite. În această perioadă de viață tinerii se manifestă și doresc să se manifeste nu doar ca obiect, ci și ca subiect al socializării, ceea ce este condiționat de reproducerea de către ei a relațiilor sociale, alegerea de sine stătătoare a valorilor și normelor, a mediului de comunicare, a tipurilor de activitate. Tot la această etapă se dezvoltă capacitatea de autoapreciere reală, de autocritică. De aceea trebuie evitată atitudinea față de studenții doar ca față de un obiect al educației, al socializării politice. Aplicarea metodelor autoritare de educație, ce permite de obicei doar obținerea înclinațiilor conformiste, de interpretare din partea studenților sunt depășite. Societatea contemporană înaintează cerințe ce diferă mult de cele pe care societatea le înainta mai înainte. Actualmente un specialist trebuie să fie independent, să pose-

de spirit creativ, să fie capabil să genereze idei noi, să adopte decizii nestandardizate. Pe când în perioada sovietică una din calitățile cele mai apreciate era conformismul. Respectiv, trebuie să se schimbe și esența socializării politice, precum și căile și modelele ei.

Astfel, printre condițiile care ar putea ameliora desfășurarea procesului de socializare politică a studenției se numără democratizarea mecanismelor socializării, înlăturarea stilului autoritar din relațiile dintre studenți și profesori, înlăturarea practicilor de reprimare a inițiativelor studenților, a independenței și a liberei exprimări, care se mai întâlnesc câte odată în auditoriile studențești. Din contra, modelul actual de socializare presupune atragerea studenților la procesul de adoptare a deciziilor în legătură cu procesul de învățământ, presupune stimularea inițiativei. Unul dintre obiectivele socializării politice a studenților fiind formarea unui cetățean activ din punct de vedere politic. Iar un înalt grad de activism politic poate fi realizat doar prin încurajarea creativității și a spiritului de inițiativă în căutarea metodelor optime de studiere și de obținere de sine stătătoare a cunoștințelor.

Pentru a constitui o cultură politică democratică, pentru a răspândi această cultură în rândurile studenților este nevoie ca ei să fie bine informați în diverse domenii. În mod special ținem să menționăm necesitatea socializării economice, constituirea culturii economice a studenților. Deoarece principalele decizii luate de către elita politică țin de economie, de gospodărirea eficientă a țării, cetățenii trebuie să fie în stare să aprecieze aceste decizii, și să se implice când este cazul. Formarea unei culturi politice democratice presupune studierea drepturilor omului, a mecanismelor de funcționare a sistemului democratic, acumularea de cunoștințe necesare pentru exercitarea drepturilor și a obligațiilor cetățenești.

Procesul de socializare a studenților nu se realizează doar în limitele instituției superioare de învățământ, deoarece studentul mai poate fi membru al organizațiilor și grupurilor din afara ei. La rândul ei, instituția superioară de învățământ este influențată de schimbările, care se produc în toate sferle societății. Faptul că unii studenți sunt încadrați în activitatea mai multor grupuri din afara școlii superioare poate să influențeze în mod diferit procesul de socializare politică. De exemplu, apartenența la anumite organizații religioase, ce propagă pentru membrii său absenteismul politic, poate influența negativ procesul de socializare politică al studenților respectivi. Din contra, apartenența la organizații progresive de tineret poate doar să favorizeze procesul socializării politice. Datorită faptului că unii studenți fac parte concomitent din mai multe grupuri, pot să apară anumite confuzii și conflicte în cadrul procesului de socializare politică.

Procesul de socializare politică a studenților poate fi favorizat de existența în instituțiile de învățământ a auto-conducerii studenților, care constituie o experiență specifică a procesului de democratizare. Participând activ la auto-conducere, studenții se pregătesc pentru viața politică, se pregătesc să devină membri activi ai societății civile. În cadrul auto-conducerii studențești studenții pot să participe la administrarea căminelor studențești și la organizarea conferințelor studențești, să solicite informații și explicații de la reprezentanții structurilor de conducere din instituțiile superioare, să reprezinte studenții în senat. Dezvoltarea de mai departe a auto-conducerii studențești ar putea contribui la eficientizarea socializării politice, la adaptarea la cerințele democratice ale societății. Discutând și rezolvând problemele sale, studențimea pregătește pentru o viitoare participare politică democratică activă.

Este evidentă importanța mijloacelor de informare în masă pentru procesul de socializare politică a studenților. Dar în același timp, unii autori previn despre pericolul adus de către mijloacele de informare în masă, în special, de către televiziune, care creează un „cetățean-spectator”, un somnambul dirijat de mitologii, fără conștiință critică, ce are impresia că participă la marile evenimente ale lumii pentru că figurile oamenilor politici sunt prezente zilnic în casa sa prin imaginile televizate²¹³. Aceasta conferă cetățenilor iluzia participării la viața politică, pentru că în loc de o participare activă la viața politică, are loc doar o contemplare pasivă a ei. O altă primejdie, care pândeste cetățeanul neinformant, sau puțin informat, este dezinformarea din partea mijloacelor de informare în masă. Pe lângă faptul, că oferă informație necesară, „presa și sistemul mediatic au oferit în perioada tranziției și cel mai eficient instrument al dezinformării și al manipulării opiniilor”²¹⁴. Doar cultivarea conștiinței civice critice a studenților prin socializarea politică poate să condiționeze selecția critică a știrilor și a opiniilor, poate să neutralizeze masiv efectele negative ale mijloacelor de informare în masă.

Eficiența socializării politice a studenților poate fi apreciată în funcție de:

- gradul de informare politică, care este, în esență, setul de cunoștințe despre sfera politică;
- nivelul competenței politice, care se manifestă în ansamblul de cunoștințe, pe care le posedă persoana despre drepturile sale inalienabile și obligațiile ce îi sunt impuse;
- capacitatea studenților de a selecta și analiza informația despre domeniul politic;

²¹³ Fulga G. *Schimbare socială și cultură politică*. – București, 2000, p.334.

²¹⁴ *Ibidem*, p.328.

- gradul de activism politic, prin care se înțelege antrenarea studenților în sfera politicii.

Este necesar ca în procesul socializării politice studenții să nu se limiteze la însușirea cunoștințelor despre caracterul relațiilor politice din societate, despre experiența politică acumulată în societate. Dar pentru ca procesul de socializare a studenților într-o societate democratică să constituie o reușită, el trebuie să îi asigure, în afară de cunoștințe, norme și valori politice și cu abilități de participare politică. Astfel se realizează un nivel înalt de maturitate politică. Rezultatul final al socializării politice este formarea la studenți a unui anumit nivel de cultură politică, ca o caracteristică calitativă a adaptării lor la relațiile și activitatea politică existentă.

Printre barierele care apar în fața socializării politice a studenților la etapa actuală se numără creșterea dispozițiilor individualiste, evaluarea joasă de către tineret a funcționării instituțiilor statale, neeficiența politicii de stat pentru tineret, lipsa de organizații de tineret atractive și demne de încredere. Toți acești factori influențează negativ socializarea politică a studenților, condiționează un nivel scăzut de eficacitate a ei.

Vedem astfel, că procesul de socializare politică a studențimii în perioada de democratizare a societății se confruntă cu mai multe probleme. Cunoașterea acestor probleme și a cauzelor lor poate să contribuie la stabilirea direcțiilor și mecanismelor de realizare a politicii pentru tineret, care, de rând cu alte obiective, trebuie să înlăture contradicțiile dintre interesele societății în întregime și ale tineretului, să determine modurile de rezolvare a problemelor sociale ale tineretului. În condițiile actuale, se cer eforturi organizate din partea tuturor agenților socializării pentru realizarea eficientă a socializării politice a tineretului în general și a studențimii, în particular. Trebuie realizat faptul, că statul și societatea civilă trebuie să se implice conștient în procesul de socializare politică a studenților, a constituirii culturii civice a lor.

Bibliografie:

- Fulga Gh. Schimbare socială și cultură politică. – București, 2000.
- Măgurean I. (coord.) Tineretul deceniului unu. Provocările anilor '90. – București, 1996.
- Petre I., Balica E., Banciu D. Tineret, norme și valori. Repere pentru o sociologie a tineretului. – București, 2002.
- Radu R. Cultura politică. – București, 1994.
- Ковалёва А.И., Луков В.А., Социология молодежи: теоретические вопросы. – Москва, 1999.
- Пирожников В.Г. Социализация студенческой молодежи в условиях становления новой российской государственности. – Астрахань, 2000.

**К ВОПРОСУ СТАНОВЛЕНИЯ НОВОГО
ПОЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ
МОЛДОВА²¹⁵**

Наталья СТЕРКУЛ
Республика Молдова, Кишинэу
Молдавский государственный университет
факультет международных отношений,
политических и административных наук
кафедра международных отношений,
преподаватель

This article makes an analysis of the formation of new political thinking in Moldova, where period of political, social and economical reforms are not finished yet. The country has mainly focused on three fundamental areas of change: rebuilding the state, fostering democracy, and transformation to a market economy. The evolution of the society is one of the most actual issues to the post-soviet area. In the conditions of transitional period, political thinking play special, complex role for national interest and determine fo-reign policy.

Мышление является высшей степенью человеческого познания, позволяющего получать знания о таких объектах, свойствах и отношениях реального мира, которые не могут быть непосредственно восприняты на чувственной ступени; его формы и законы изучаются логикой, а механизмы протекания – психологией; теоретически, можно провести параллель к политическому мышлению, которое содержит в себе предмет особого интереса для политологии.

Если обратиться к концептуальным разработкам, рассматривающим политическое мышление сквозь призму философских представлений, являющих общую методологию познания окружающего мира, то можно понять насколько сложным и многогранным является данное понятие, содержащее в себе отпечаток исторической обусловленности каждого поколения в различные временные периоды. Вместе с тем, согласно до-

²¹⁵ Рецензент – доктор-хабилитат, профессор, академик А.ПОШКА

стижениям философской мысли, политическое мышление обладает самодостаточностью и автономностью, является, базовой категорией политической науки.

В данном контексте целесообразно показать двойственность этой основы: с одной стороны, исследование политического мышления, его динамики и специфики в рамках политологии, являющейся наукой молодой, появившейся относительно недавно, сужает детерминанты данного понятия. Ввиду указанного, мы предлагаем ввести инструментальное обозначение "парадигма политического мышления". С другой стороны, термин представляет собой, самостоятельное ценностно-смысловое ядро, практическое отображение которого осуществляется по определенным смысловым доминантам. Это хорошо отображено на конкретном историческом примере, показывающем необходимость развития и модифицирования политического мышления и политологии в соответствии с происходящими изменениями²¹⁶, которые внесли качественные коррективы в исследуемый нами объект.

Политико-идеологическое осмысление конфронтации двух великих держав, которые обладали не просто силовым превосходством над всеми остальными государствами, а являлись идеологическими лидерами двух противостоящих друг другу общественно-политических систем, приводит к анализу происходящей трансформации политического мышления, которое фокусирует внимание на реальности и необходимости последующей эволюции.

Окончание холодной войны внесло свои коррективы не только в систему международных отношений, в формирование нового мирового порядка, но и заставило пересмотреть саму идеологическую концепцию для ряда европейских, азиатских и латиноамериканских стран, которые некогда входили в категорию противостояния между западным и восточным блоками. Особенно остро это отразилось на новых государствах, (в их число входит и Республика Молдова), которые образовались на "обломках" советской империи, и впервые в XX столетии обрели независимость, наряду с возможностью самостоятельно строить собственную государственность²¹⁷.

²¹⁶ Трансформации мира политики и проблемы политической теории (круглый стол). // Вестник Московского Университета, Сер.18, социология и политология, 1999, №4, с.23.

²¹⁷ Тулбуре А. Идентичность молдаван Республики Молдова: современное состояние проблемы. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). Partea XVIII. – Chişinău: USM, 2002, с.177.

Перейдем к рассмотрению специфики политического мышления в Республике Молдова. Наблюдая за характером становления нового политического мышления, многие аналитики уже пришли к выводу, что большинство нынешних и предыдущих оценок его формирования слишком субъективны, поскольку сам феномен представляет собой некую комплексность. Более того, он оказывает, значительное влияние на различные институты, функционирование различных уровней государственной системы, на возникающие конфликты, внутригосударственные кризисные ситуации и пути выхода из них.

Необходимо, прежде всего, отметить, сложность переходного периода в нашей стране, во время которого и происходила выработка внешнеполитической концепции, поскольку, выступая на международной арене, как часть Советского Союза, Молдавия таковой не имела. Именно из-за отсутствия опыта в проведении внутренней и внешней политики, отвечающего геополитическим реалиям и, что самое главное, интересам Республики Молдова, страна пережила столь трудный период, но именно он способствовал началу формирования политического мышления в суверенной и независимой республике. Осознание места страны на международной арене, ее задач и возможностей, вызовов, перед которыми она стоит, проходит медленно, и отчасти потому, что правящий класс не готовился к самостоятельной роли в системе международных отношений²¹⁸.

Кроме того, на наш взгляд, формирование менталитета у политической элиты Молдовы, как самостоятельного государства, которое должно решать свои внутренние проблемы, отвечать за проделанную работу и предпринятые шаги, находится в зачаточном состоянии. Экономический кризис, социально-политические и этнические проблемы остаются нерешенными, отношения с "ближним зарубежьем" складываются трудно. Политическое мышление республики во многом непоследовательно. Наше правительство обращается к мировой практике, перенимает опыт у "благополучных государств", между тем, как внутри нашей страны нет аналитического центра для исследований и прогнозов в области внешней политики и международных отношений, не вырабатывается консенсус руководства республики и ученых-международников, мы отмечаем многовекторность внешней политики, но крайне редко

²¹⁸ Солонарь В. *Внешняя политика Молдовы: ограниченные возможности и суровые реальности внешнего мира. // Внешняя политика Республики Молдова. – Кишинев, 1998, с.269.*

упоминаем о необходимости ее научного прогнозирования²¹⁹. Это действительно важный атрибут, поскольку, только при его соблюдении, внешняя политика республики Молдова будет проводиться прагматично в соответствии с национальными интересами.

Геополитическая реальность, нелишенная своих противоречий чрезвычайно сложна для столь молодого государства, каковым является Молдова. Политические интересы и стереотипы поведения не всегда движутся под вектором тождественности, часто они во многих отношениях противоположны, что опять же говорит о сложности становления нового политического мышления; о несоответствии политического мышления и политической реальности; о недальновидности проводимой политики.

Важнейший вопрос, который стоит перед странами постсоветского пространства, состоит в том, следует ли ориентироваться на западный мир в целом, упуская из виду, что единой западной идентичности не существует, а имеют место два различных ее вида: американская и европейская. Республика Молдова определилась в приоритетности отношений. Сегодня, можно говорить об относительно стабильной направленности политического мышления в сторону Европейской кооперации и сотрудничества. Это подтверждают следующие шаги, предпринятые Молдовой:

- 30 января 1992 г. – Вступление Республики Молдова в ОБСЕ;
- 2 марта 1992 г. – Вступление Республики Молдова в ООН;
- 5 мая 1992 г. – Республики Молдова становится полноправным членом Европейского Банка Развития;
- 28 июля 1992 г. Республики Молдова становится полноправным членом всех европейских структур Всемирного Банка;
- 12 августа 1992 г. – Республики Молдова подписывает с НАТО проект сотрудничества "Партнерство во имя мира";
- 28 ноября 1994 г. – Подписание акта о сотрудничестве и кооперации между Европейским Союзом и Республикой Молдова;
- 13 ноября 1995 г. - Вступление Молдовы в Совет Европы;
- 1 июля 1998 г. - Вступление в действие акта о сотрудничестве и кооперации между Европейским Союзом и Республикой Молдова;

²¹⁹ Назария С. К вопросу о вероятности восстановления территориальной целостности Республики Молдова в свете молдо-российских отношений. // *Anale științifice ale Universității de Stat din Moldova, seria științe socioumanistice, volumul 3. - Chișinău: USM, 2001, c.174.*

- май 2001 г. - Вступление Молдовы во Всемирную Торговую Организацию.

Кроме того, экономика европейских стран на протяжении долгих десятилетий развивалась как социальная рыночная экономика, и этот путь развития гораздо ближе нашему менталитету, чем идеология ничем не ограниченного рынка, превалирующая в США²²⁰. Достижения европейских стран в сфере социальной защиты граждан, опыт культурного взаимного обогащения составляющих ее стран чрезвычайно важны для Молдовы. Европа является центром мировой культуры, представленный симбиозом национальных государств и наднациональных структур, каждая из которых несет элементы идеологии и мышления с собственной спецификой и направленностью.

Нельзя не упомянуть о колоссальном влиянии на политическое мышление глобальных процессов современности, о сочетании новых глобальных тенденций с традициями стран постсоветского пространства, об адаптационном механизме к глобальным вызовам и угрозам.

Перспективы Молдовы в условиях современной глобализации трудно отобразить, поскольку республика оказалась вовлеченной в два переходных процесса одновременно: процесс глобальных изменений в мировом социуме и процесс трансформации собственного устройства. Таким образом, она движется к многоуровневой гетерогенной структуре международных связей с неопределенными перспективами²²¹, опираясь на незыблемые ценности государственного суверенитета.

Сам процесс глобализации имманентно противоречив, что подразумевает неопределенность и сложность прогнозирования. Хотя ряд ученых, исследователей выделяют некоторые позитивы развития человечества в условиях глобализации, прерогатива по-прежнему отдается экономическому фактору: страны АСЕАН, "азиатские тигры", в том числе Южная Корея, Сингапур, Малайзия и другие страны совершили экономический рывок.

Применительно к Республике Молдова позитивов развития в области экономики в условиях глобализации не наблюдается, а вот что касается перемещению рабочей силы за рубеж, то эта тенденция стремительно растет, лишая нашу страну высококвалифицированных специалистов разных областей, часто с солидным стажем и опытом работы.

²²⁰ *Иноземцев В. Россия в системе международных отношений XXI века. // Международная жизнь – 2002, №9-10, с.74.*

²²¹ *Дробот Г.А. Глобализация и регионализация: проблемы теории и практики. Политико-экономические аспекты глобализации. // Вестник Московского Университета, Сер.18, социология и политология. - 2000, №1, с.49.*

Негативы, позитивы и опасности, все относительно для каждой отдельной страны, хотя многие специалисты считают, что глобализация и тождественность понятия равнозначные или взаимодополняющие, забывая при этом о значимости государственной индивидуальности.

Свой весомый отпечаток на специфику политического мышления отложили новые информационные технологии. Интернет, в сегодняшнем высококомобильном мире становится одним из способов мышления, современным информационным каналом. Темпы развития глобальной информационной среды потрясают²²².

В Молдове отмечается устойчивый рост пользователей Интернет, что говорит обо все более возрастающей доступности использования информационно-технического продукта, несмотря на довольно низкий уровень жизни в стране. Наряду со многими положительными моментами стремительной эволюции Интернета возникает необходимость законодательной защиты, выработки правовых норм в этой области, поскольку на самоорганизацию и саморегуляцию в глобальном масштабе полагаться, по меньшей мере, трудно, тогда как права и гарантии в информационном мире должны соблюдаться, во избежание воцарения хаоса.

Подводя итоги, необходимо отметить, что становление политического мышления в Республике Молдова, где автономная система правовых, политических, экономических знаний и ценностей отличается сложным характером переходного периода, требует глубокого осмысления, поскольку данный процесс далек от своего логического завершения. Формирование ментальности народа, опирается, прежде всего, на исторический опыт поколений, на культурные нормы и ценности. Это сложноразностный процесс взаимодействия философских, научных, социальных и духовных сфер, отличающийся длительностью и противоречивостью, основу которого составляют социально-политические учения и концепции, отражающие объективность мира политики и роль человека в нем.

Библиография

Дробот Г.А. Глобализация и регионализация: проблемы теории и практики. Политико-экономические аспекты глобализации. // Вестник Московского Университета. Сер.18, социология и политология, 2000, №1.

²²² Павлютенкова М. Новые информационные технологии в современном политическом процессе. // Власть. - 2000, №8, с.38.

Князев Ю. Десятилетие переходного периода в России. // Власть, 2001, №6.

Назария С. К вопросу о вероятности восстановления территориальной целостности республики Молдова в свете молдо-российских отношений. // Anale științifice ale Universității de Stat din Moldova, seria științe socioumanistice, Vol. 3. – Chișinău: USM, 2001.

Иноземцев В. Россия в системе международных отношений XXI века. // Международная жизнь 2002, №9-10.

Павлютенкова М. Новые информационные технологии в современном политическом процессе. // Власть, 2000, №8.

Солонарь В. Внешняя политика Молдовы: ограниченные возможности и суровые реальности внешнего мира. // Внешняя политика Республики Молдова. – Кишинев, 1998.

Трансформации мира политики и проблемы политической теории. // Вестник Московского Университета, Сер.18, социология и политология, 1999, №4.

Тулбуре А. Идентичность молдован Республики Молдова: современное состояние проблемы. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII. – Chișinău: USM, 2002.

ȘTIINȚA POLITICĂ EUROPEANĂ

Vasile ANDRIEȘ
Republica Moldova, Chisinau
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internationale,
Științe Politice și administrative
Catedra Politologie
Lector

This article is an attempt to approach the problem of political science apparition a European level. It reflects the main directions in studying and research of political science. Another aspect refers to its institutionalisation within the European Union and on the whole European level.

Este bine știut că în Europa, știința politică s-a dezvoltat în două faze: prima datează cu a doua jumătate a secolului XIX și se caracterizează prin deschiderea unor centre de instruire, cum ar fi London Scool of Economics sau Departamentul de știință politică din Florența; cea de-a doua începe după

al doilea război mondial și datorează în mare parte apariției unei pleiade de cercetători. Se constituie câteva școli naționale de știință politică: engleză, franceză, germană și italiană, fiecare având specificul său în aspect problematic și metodologic.²²³ Sunt cunoscute multiplele dificultăți în sensul denumirii științei și cercetătorului, obiectului de investigare, corelației cu alte științe.

Scopul acestui articol este de a stabili dacă putem afirma despre existența unei științe politice europene și a unui obiect de studiu, reieșind din tradițiile diferite, ca cea “anglo-saxonă” și “continentală”. Un al doilea aspect se referă la problema studierii fenomenului integrării europene de știința politică, cu alte cuvinte dacă am putea examina integrarea europeană ca parte componentă a științei politice.

În ceea ce privește primul aspect, au fost înregistrate succese considerabile în obținerea unei unități, prin instituționalizarea științei politice (fondarea Asociației Internaționale de Știință Politică și deschiderea centrelor de cercetare și studiere). Mai mult ca atât, au fost deschise câteva asociații europene ce studiază politicul. Principala reprezentanță a viziunii anglo-saxone este **The European Consortium for Political Research (ECPR)**, cu sediul la Londra și care regroupează peste 300 de instituții din Europa și din afara ei. Consorțiul organizează activitatea grupurilor de lucru, meselor rotunde, școlilor de vară. Publică diferite reviste științifice și promovează știința politică prin intermediul website.²²⁴

Direcția “continentală” este reprezentată de **TEPSA (Trans-European policy Studies Association)**, fondată în 1974 din instituții naționale de cercetare în domeniul studiilor europene și relațiilor internaționale, ce reprezintă statele membre ale Uniunii Europene. Cu sediul la Bruxelles, TEPSA organizează sistematic dezbateri și lansează proiecte de cercetare ce vizează viitorul Uniunii, procesul de lărgire, constituția, etc.²²⁵

O altă organizație, mai recentă este **European Political Science Network, epsNet**, cu sediul la Paris, ce are drept scop promovarea discuțiilor, schimburilor și cooperării în domeniul studierii științei politice în Europa și stabilirea unei colaborări mai strânse cu instituțiile care reprezintă știința politică. Un alt obiectiv important se referă la dezvoltarea științei politice în cadrul noului spațiu european a învățământului superior.²²⁶

²²³ Andrieș V. Școlile naționale de știință politică. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). Partea XXI.* – Chisinau: USM, 2003, p.144-147.

²²⁴ <http://www.essex.ac.uk/ECPR/about/index.asp>

²²⁵ Anexa 1.

²²⁶ <http://www.epsnet.org/default.htm>

În același timp există un număr impunător de instituții și asociații naționale care se preocupă de studierea fenomenului integrării europene prin prisma relațiilor internaționale și științei politice.²²⁷

Totodată, Uniunea Europeană a dezvoltat la nivel comunitar o serie de programe științifice și educaționale de cercetare și mobilitate pentru cercetători și studenți. Deoarece programele naționale de cercetare sunt prea independente și pentru evitarea izolării, se intenționează constituirea unui spațiu european de cercetare. În acest context, au fost deja create câteva organizații, ca FES (Fundatia Europeană de Știință), ESA (Agenția Spațială Europeană), COST (Cooperarea europeană în domeniul cercetării științifice) și EUREKA (Programul extra-comunitar de cercetare).²²⁸

Pe lângă încercările de unificare a spațiului de cercetare, au fost întreprinse acțiuni eficiente în vederea unificării spațiului european instructiv-educational. Astfel în 1999 a fost adoptată Declarația de la Bologne, care are un caracter extra-comunitar și a fost semnată de douăzeci și nouă de state participante. Declarația și-a propus următoarele obiective: micșorarea termenilor de studiu, apropierea și standardizarea programelor naționale de studiere, unificarea structurilor și organizarea programelor doctorale. Ca rezultat al procesului de la Bologne, în 2001 la Salamanka s-a decis constituirea **Asociației europene a universităților**, ce regroupează peste 700 de instituții superioare de învățământ.²²⁹

În domeniul cercetării și instruirii, Uniunea Europeană a lansat câteva programe finanțate din bugetul comunitar destinate țărilor membre și altor state europene. Este vorba de programele **Socrates**, **Erasmus și Tempus**. O contribuție substanțială la dezvoltarea științei politice europene și-a adus-o programul Socrates, lansat în 1997 la inițiativa președintelui Asociației franceze de Știință Politică, J-L.Quermon, o realizare semnificativă a căruia a fost înființarea Rețelei europene de Știință politică (**epsNet**)²³⁰.

Un prim set de probleme ce determină direcțiile de bază ale științei politice europene, sunt cele provocate de globalizare. Școala politică europeană se opune modelului american de globalizare, promovat de tradiția anglo-saxonă, propunând o alternativă european-continentală. Varianta europeană a globalizării, unul din principalii săi exponenți fiind J.Habermas, presupune

²²⁷ Anexa 2.

²²⁸ *Vers un espace européen de la recherche.* // europa.eu.int/scadplus/leg/fr/lvb/i23010.htm

²²⁹ Онокой Л. С. Россия на пути интеграции в общеевропейскую систему образования. // Социс, 2004, №2.

²³⁰ Голдсмит М. Европейская политическая наука - наука в Европе?, <http://www.kpsa.kz/view.php?cat=4&num=16>

un caracter local de integrare și păstrarea identităților statelor naționale. Habermas contrapune modelului integrării mondiale, caracterizat prin slăbiciunea ONU și dreptul celui puternic de a decide soarta altor popoare (SUA), modelul integrării europene caracterizat prin democrație și respectarea drepturilor și intereselor tuturor subiecților²³¹.

Studiile asupra Europei s-au axat o perioadă îndelungată pe procesul construcției europene. Treptat apare o serie de întrebări de ordin metodologic și conceptual, impuse de problematica integrării europene. Două viziuni generice continue să domine studiul de integrare europeană: prima accentuează relația dintre Statele-națiuni, cea de-a doua – apariția unui *spațiu de acțiune publică*, actorii căruia se situează în afara limitelor statale. În prezent, cercetătorii preocupați de integrarea europeană au reformulat obiectivul central al programului de cercetare, încercând să identifice nu evoluția procesului integrării europene, dar caracteristicile *spațiului și acțiunii publice europene*.

Unul din scopurile științei politice europene constă în depășirea opoziției dintre interguvernamentaliști și transnaționaliști, alimentată în mare parte de literatura anglo-americană. C. Lequesne și A. Smith, consideră că studierea acțiunii publice în cadrul Uniunii Europene nu poate fi limitată doar la prescripții manageriale asupra eficacității instituțiilor comunitare, ea trebuie să conducă la înțelegerea legitimității sistemului politic în constituire, ținând cont de corelația dintre acțiunea publică și simbolurile politice²³².

Prin urmare, cel de-al doilea set de probleme, care preocupă știința politică europeană este problema *spațiului public european și acțiunii publice europene*. Se pornește de la ideea că fenomenele observate la nivel european nu coincid tot timpul cu cele la nivel național. Din acest considerent este necesară revederea conceptului de *spațiu public*. Definiția clasică caracterizează spațiul public ca scena de apariție a politicului, fundamentul comunității politice și locul de legitimare a politicului. Această definiție este revăzută în prezent, motivându-se prin faptul că, în primul rând spațiul public nu poate fi considerat unicul loc de legitimare a politicului.²³³

Instituțiile pot fi considerate legitime de către actorii societății civile chiar și în lipsa spațiului public. În al doilea rând, chiar și dacă se consideră că spațiul public este locul simbolic de unire a indivizilor aparținând diferitor

²³¹ Godefridi D. Habermas, *ou la quintessence de la vision européenne du monde*. // *Le Monde*, 21 juin 2003.

²³² Lequesne C., Smith A. *Union européenne et science politique: où en est le débat théorique?* // *Cultures et Conflits*, numéro 28, hiver 1997.

²³³ *Anexa 3*.

grupuri culturale, s-a demonstrat că această legătură simbolică nu necesită în mod obligatoriu o identitate comună.²³⁴

În ceea ce privește **sociologia politică europeană**, principalele sale direcții vizează cercetarea transformărilor acțiunii publice și europenizarea politicului. Putem evidenția următoarele domenii:

- Sociologia actorilor acțiunii publice în Europa. Cercetările trebuie să țină cont de două dimensiuni: diferențierea spațiului politico-administrativ european și noile configurații socio-politice ale acțiunii publice în Europa.

- Transformarea modurilor de mediere publică.
- Redefinirea competențelor.
- Efectele integrării²³⁵.

În prezent, știința politică europeană se ciocnește nu doar de probleme legate de cercetare, ci și studiere sau învățare. Majoritatea institutelor de studii politice și facultăților de știință politică din statele membre ale Uniunii Europene, se confruntă cu sfidarea care constă în integrarea studiilor despre Uniunea Europeană în machetele lor respective. Reieșind din perspectiva schițată de P.Favre și J-B.Legavre în lucrarea "*Enseigner la science politique*", știința politică urmează să trateze în mod simultan două teme²³⁶:

- Ce Europă trebuie de studiat?
- Cum trebuie studiată Uniunea Europeană?

Cercetătorii G.Courty și G.Devin consideră că din multiple puncte de vedere, construcția europeană constituie o provocare teoretică. Una din cele mai dificile și controversate probleme o constituie identificarea modelului (stat, federație, confederație). Direcțiile de cercetare sunt numeroase, iar producțiile lor rivalizează în ceea ce privește variabilele "a gândi Uniunea Europeană".

Pozițiile academice sunt diverse, unele abordări favorizează caracterul interguvernamental al construcției europene, altele accentuează rolul instituțiilor comunitare. G.Courty și G.Devin consideră că excesul pozițiilor științifice riscă să ducă la niște lupte sterile de poziționare academică. Ei propun abordarea construcției europene prin prisma a trei categorii de actori eficienți:

- agenții, sau cei care realizează construcția europeană;
- modalitățile de tranzacție și reglementare;
- tipurile de producție.²³⁷

²³⁴ Dacheux E. *Pour une nouvelle appréhension théorique de l'espace public. / L'Europe qui se construit.* – Paris, 2003, p.232.

²³⁵ http://www-iep.u-strasbg.fr/enseignement/recherche/axe_recherche.htm

²³⁶ <http://www.afsp.msh-paris.fr/activite/groupe/europe/enseigneurope120603.html>

²³⁷ Courty G., Devin G. *Construcția europeană.* - București, 2003, p.10.

Putem conchide că studiile europene s-au impus ca o ramură a științei politice, având propriile dezbateri teoretice, propriii specialiști și propriile reviste științifice. Însă pentru a introduce o claritate în totalitatea ideilor și pozițiilor expuse, consider binevenită prezentarea programului cursului de *Știință politică europeană* a Universității Strasbourg III – Robert Schuman.²³⁸

Bibliografia:

Andrieș V. Școlile naționale de știință politică. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). Partea XXI. – Chisinau: USM, 2003.

Courty G., Devin G. Construcția europeană. București, 2003.

Dacheux E. Pour une nouvelle appréhension théorique de l'espace public. // L'Europe qui se construit. Paris, 2003

Godefridi D. Habermas, ou la quintessence de la vision européenne du monde. // *Le Monde*, 21 juin 2003.

Lequesne C., Smith A. Union européenne et science politique: où en est le débat théorique? // Cultures et Conflits, numéro 28, hiver 1997.

Vers un espace européen de la recherche. // europa.eu.int/scadplus/leg/fr/lvb/i23010.htm

<http://www.essex.ac.uk/ECPR/about/index.asp>

<http://www.epsnet.org/default.htm>

<http://www.afsp.mshparis.fr/activite/groupe/europe/enseigneurope120603.html>

http://www-iep.u-strasbg.fr/enseignement/recherche/axe_recherche.htm

Елагин А. Евроинтеграция глазами европейских мыслителей, http://iicas.org/articles/library/03_06_02_libr_rus_p.htm

Голдсмит М. Европейская политическая наука - наука в Европе?, <http://www.kpsa.kz/view.php?cat=4&num=16>

Онокой Л. С. Россия на пути интеграции в общеевропейскую систему образования. // Социс, 2004, №2

²³⁸ Anexa 4.

Anexa 1

INSTITUȚII MEMBRE:	
Austria	Austrian Institute for International Affairs (OIIP)
Belgia	Groupe d'Etudes Politiques Européennes
Danemarca	Institute for International Studies (IIS)
Finlanda	Finnish Institute of International Affairs (UPI)
Franța	Association Française d'Etudes pour l'Union Européenne (AFEUR)
Germania	Institut für Europäische Politik (IEP)
Grecia	Greek Centre of European Studies and Research (EKEME)
Irlanda	Institute of European Affairs (IEA)
Italia	Istituto Affari Internazionali (IAI)
Luxemburg	Centre d'Etudes et de Recherches Européennes Robert Schuman
Marea Britanie	Federal Trust for Education and Research
Olanda	Netherlands Institute for International Relations Clingendael
Portugalia	Instituto de Estudos Estratégicos e Internacionais (IEEI)
Spania	The Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estratégicos
Suedia	Swedish Institute of International Affairs

INSTITUȚII AFILIATE:	
Belgia	College of Europe - Brugge
Republica Cehă	Institute of International Relations, Prague
Ungaria	Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Sciences (IWE HAS)
Italia	The European University Institute, Centre Robert Schuman
Polonia	College of Europe - Natolin
Polonia	Foundation for European Studies - European Institute - Lotz
Slovenia	Centre for International Relations

Sursa: www.tepsa.be

Anexa 2

AUSTRIA

ECSA - Austria (European Community Studies Association)

Este o organizație științifică care promovează cercetarea interdisciplinară în domeniul integrării europene. Un al doilea obiectiv constă în transmiterea informației privind integrarea europeană centrelor universitare și științifice.

ICCR-International (Interdisciplinary Centre for Comparative Research)

Este specializată în dezvoltarea analizei politice comparate.

BELGIA

TEPSA (Trans-European policy Studies Association)

EPC (European Policy Centre)

Este specializată în analiza și supravegherea politicii de integrare europeană.

CEPS (Centre for European Policy Studies)

Are drept scop efectuarea unor cercetări eficiente, ce ar contribui la soluționarea constructivă a problemelor Europei.

CROAȚIA

Institut za Medunarodne Odnose - Institut pour les Relations Internationales

Se preocupă de studierea relațiilor internaționale, a dezvoltării durabile, politica mediului și economia resurselor umane, analiza politicii externe, cultura comunicării și integrarea europeană.

DANEMARCA

The Copenhagen Institute for Future Studies

The Danish National Institute of Social Research

Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI) - The Danish Institute of International Affairs

ELVEȚIA

Centre d'Etudes Pratiques de la Négociation Internationale

FRANȚA

Centreurope.org

CERI (Center for International Studies and Research)

OARIC (Observatoire d'Analyse des Relations Internationales Contemporaines)

IFRI (Institut Français des Relations Internationales)

Fondation Prospective et Innovation

Europartenaires

CEPII (Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales)

Cercle de Prospective Operationnelle, Economique, Culturelle et Sociale

Diploweb - Le Forum diplomatique

Geoscopie – Resurse și recenzii privind internaționalul pe internet

Fondation pour la Recherche Strategique (FRS)

Centre Interdisciplinaire de Recherches sur la Paix et d'Etudes Strategiques

Publică “Le Débat stratégique” (bimestriul).

OFCE (Observatoire Français des Conjonctures Economiques)

Groupe de prospective du Sénat

GERMANIA

ZEI (Centre for European Integration Studies)

Centrul pentru studierea integrării europene este un centru independent de cercetare a Universității din Bonn. Contribuie la soluționarea problemelor integrării europene, a depistării locului Europei în context mondial.

Konrad Adenauer Stiftung

Friedrich Ebert Stiftung

Robert Bosch Stiftung

Mannheim Centre for European Social Research

Institutul de cercetări în științe umane a Universității Mannheim este preocupat de studierea condițiilor de trai, a fundamentelor culturale, societale și social-economice a populației Europei. O altă direcție ține de analiza schimbărilor sistemelor politice, în urma aprofundării integrării.

The Club of Rome

Este un think-tank global și centru de inovare și inițiativă, regrupând oameni de știință, economiști, oameni de afaceri și înalți funcționari internaționali.

DGAP (German Council on Foreign Relations)

Își propune dezvoltarea cooperării între universități și obținerea înțelegerii reciproce între națiuni.

German Institute of Economic Research - DIW Berlin

Social Science Research Center Berlin - WZB

GRECIA

ELIAMEP (Hellenic Foundation for European and Foreign Policy)

Institut de Recherches et d'Etudes Europeennes et Americaines (RIEAS)

IRLANDA

Institute for European Affairs
Economic and Social Research Institute (ESRI)

ITALIA

European University Institute of Florence

LUXEMBURG

Institut d'Etudes Européennes et Internationales du Luxembourg
(Luxembourg Institute for European and International Studies)

MAREA BRITANIE

IISS (International Institute for Strategic Studies)

CER (Centre for European Reform)

FPC (Foreign Policy Centre)

The Federal Trust

Demos

CPS (Centre for Policy Studies)

Royal Institute of International Affairs

British American Security Information Council (BASIC)

NORVEGIA

ARENA (Advanced Research on the Europeanization of the Nation-State)

OLANDA

Club of Amsterdam

European Institute for Public Administration (EIPA)

The Institute of Social Studies (ISS)

Transnational Institute (TNI)

Institut Néerlandais des Relations Internationales (Clingendael)

PORTUGALIA

IEEI (Instituto dos Estudos Estratégicos e Internacionais)

ICS (Instituto de Ciências Sociais da Universidade de Lisboa)

SPANIA

Euro-American Association of Economic Development Studies

Este specializată în studierea cantitativă a integrării Regionale și Sectoriale europene și în cooperarea U.E. cu alte state.

Educational Network of Futures Studies

Institute for Prospective Technological Studies

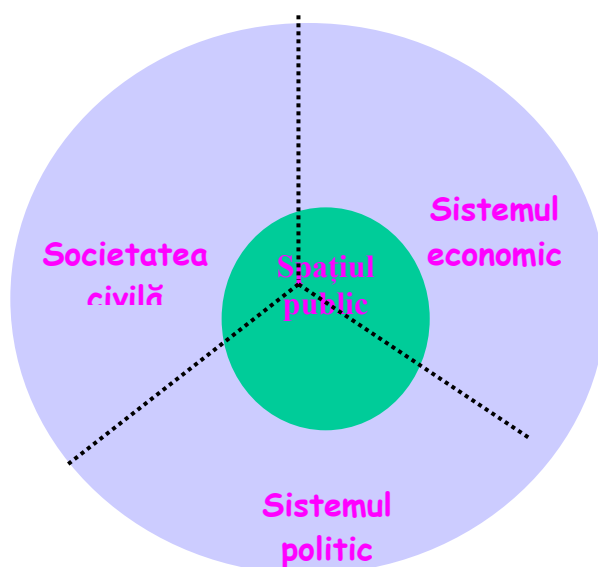
Centro de Relaciones Internacionales y cooperaciCn internacional
(CIDOB)

SUEDIA

The Swedish Institute of International Affairs
The Transnational Foundation for Peace and Future Research
Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)

Sursa: www.europe2020.org

Anexa 3. Spațiul public ca spațiu de mediere între trei entități

Sursa: Dacheux E. Pour une nouvelle appréhension théorique de l'espace public. // L'Europe qui se construit. Paris, 2003, p.237.

Anexa 4. Programul cursului Știința politică europeană a Institutului de studii politice a Universității Strasbourg III - Robert Schuman

Introducere: Ce știință politică există în Europa?

1. Starea științei politice europene.
2. Știința politică și Europa.
3. Pentru o sociologie istorică a Europei politice.
 - 3.1. Metoda istorică și știința politicului.
 - 3.2. Mizele epistemologice ale sociologiei istorice a Europei politice.

PARTEA I: Sociologia istorică a spațiului politic european.

Capitol 1: Formarea spațiului politic european.

Secțiunea 1: Dinamicile politice europene: autonomie sau eteronomie?

§1 Modelele geoeconomice ale dezvoltării statului în Europa.

- 1.1. Analiza lui Immanuel Wallerstein.
 - 1.2. Analiza lui Perry Anderson.
- §2** Critica determinismului economic și abordarea politico-centrată.
- 2.1. Câteva elemente de apreciere critică.
 - 2.2. Modelul geoeconomic și geopolitic a lui Stein Rokkan.

Secțiunea 2: De la feudalism la statul modern: formarea sistemului statal european.

§1 Etapa crucială a feudalismului în geneza statului modern.

- 1.1. Câteva elemente ale feudalismului european.
- 1.2. “Dinamica Occidentului”.
- 1.3. Statul în Europa: bilanț istoric.

§2 Centralizarea puterii și apariția statului modern

- 2.1. Elementele comune.
 - 2.1.1. Statul și violența.
 - 2.1.2. Statul și fiscalitatea.
- 2.2. Gramatica statelor europene.

Capitol 2 : Spațiul și identitatea politică în Europa.

Secțiunea 1: Inventarea apartenenței stato-naționale.

§1 Elementele pentru o sociologie a construcției naționale în Europa.

- 1.1. Statutul națiunii în analiza științifică.
- 1.2. Principalele modele explicative ale *Nation-building*.

§2 Națiunea ca o comunitate subiectivă de apartenență.

- 2.1. Analiza lui Max Weber.
- 2.2. Imaginarul național (Benedict Anderson).

§3 Asimilarea națională.

- 3.1. Sociologia fidelității stato-naționale.
- 3.2. Studii de cazuri empirice (Franța, Italia, Turcia...)
- Secțiunea 2:** De la cetățenii din Europa la cetățenia europeană.
- §1** Considerații teoretice asupra cetățeniei.
- 1.1. Viziunea lui T.H. Marshall.
- 1.2. Trajectoriile cetățeniei în Europa.
- §2** Despre cetățenia europeană.

Capitol 3 : Metamorfozele contemporane ale spațiului politic în Europa.

- Secțiunea 1 :** Figurile destatalizării.
- §1** Mondializarea, globalizarea și criza suveranității naționale.
- 1.1. Procesul de restructurare a statului european contemporan.
- 1.2. Scena internațională în dezordine.
- §2** Statul între sus și jos.
- 2.1. Cercurile apartenenței politice în Europa.
- 2.2. Recompunerea teritoriilor în Europa.
- Secțiunea 2 :** Dereglarea identitară.
- §1** Problema multiculturalismului.
- 1.1. De la universalism la multiculturalism.
- 1.2. Metamorfozele cetățeniei în Europa.
- §2** Conflictul fidelităților.

PARTEA II. Formele democratice europene.

Capitol 4 : Sociologia istorică a democratizării în Europa.

- Secțiunea 1 :** Elementele pentru studierea comparativă a sufragiului politic în Europa.
- §1** Originile democrației în Europa.
- 1.1. Viziunea lui Barrington Moore.
- 1.2. Substraturile culturale ale democrației.
- § 2** Pentru o sociologie istorică a politizării democratice în Europa.
- 2.1. Căile de politizare.
- 2.2. Formele de politizare.
- 2.3. Ritmurile și secvențele politizării în Europa.
- Secțiunea 2 :** Competiția politică în Europa : forme și evoluții.
- §1** Sistemele de partid și clivajele ideologice.
- 1.1. Paradigma celor patru clivaje a lui Stein Rokkan.
- 1.2. Grupurile de referință și politica electorală.
- §2** Democrația și partidele politice în Europa.
- 2.1. Cazul britanic.
- 2.2. Cazul francez.

2.3. Cazul german.

Capitol 5: Dimensiunile contemporane ale democrației în Europa.

Secțiunea 1: Figurile reprezentării politice în Europa.

§1 Democrația de partid.

§2 Democrația corporatistă.

§3 Democrația consociativă.

Secțiunea 2: Dinamica democratică în interiorul Uniunii Europene.

§1 Înrădăcinarea unei democrații transnaționale.

§2 Democrația și construcția europeană.

2.1. Din aspectul instituțiilor Uniunii Europene.

2.2. Din aspectul cetățenilor europeni.

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

№1 (XXV), 2004.

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ TRIMESTRIALĂ

Bun de tipar 14.06.2004. formatul 60x84 ¹/₁₆.
Coli de tipar 10,0. Coli editoriale 10,0.
Comanda 71. Tirajul 50 ex.

Centrul Editorial al USM.
Str. A.Mateevici, 60, Chișinău, MD, 2009